सारस्वत

Chaitra - Jyeshtha - 1916

Saraswat

॥सारस्वत॥

(गोंय सारस्वत समाजाचें त्रैमासिक प्रकाशन)

वर्स ३ चैत्र - ज्येष्ठ - १९१६ अंक १

नवें वर्स... नवी उमेद

श्री शालिवाहन शकाच्या भावनाम संवत्सरांतलो हो पयलो अंक. "सारस्वत नेमाळयाच्या तिसऱ्या वर्साक ह्या अंकानच आरंभ जाता." नव्या वर्साखातीर आमच्या वाचप्यांक शुभेच्छा.

ह्या अंकांत आमी पुर्विल्ल्या इतिहासाचेर उजवाड घालपी दोन दुर्मीळ पुस्तकांचे कांय वांटे उजवाडायल्यात. दोनूय पुस्तकां इतिहासीक नदरेन खूब गरजेचीं जाल्ल्यान ह्या पुस्तकांचे उरिल्ले वांटे आमी फुडल्या अंकांत उजवाडायतले.

पयलें पुस्तक म्हळयार मराठी "कोंकणाख्यान". कवितेच्या रुपांत गोमंतकस्थ सारस्वतांचो तो इतिहास. पुर्तुगेजांची पिडापीड चुकोवंक सारस्वत समाज देशोधडीक लागलो आनी जळामळाक शिंपडलो. कालांतरान तो एकामेकाक वळखना जावन समाजामदीं भेदभावाच्यो वणटी उब्यो जाल्यो. त्या वेळार एका अज्ञात समाजसेवकान समाजामदीं एकवट वाडीक लावपाचे नदरेन "कोंकणाख्यान" रचलें. हें पुस्तक आतां दुर्मीळ जालां. ह्या पुस्तकाची एक पोरनी प्रत फैदासून कै. श्रीपाद व्यंकटेश वागळे हांणी १९०९ वर्सा छापून उजवाडायली. तीच आमी हांगा जशाची तशी परत उजवाडायल्या. ती मूळ वा प्रमाणीत प्रत म्हणूं नज.

दुसरें पुस्तक पुर्तुगेज भाशेंत दोतोर आंतोनियु द् नोरोन्य हांणीं पुर्तुगेज सरकारचे सुचोवणेवयल्यान बरयलें आनी १९२२ वर्सा सरकारानच तें उजवाडायलें.

गोंयांतल्या हिंदूंनी कितले छळ सोंसले ताची ह्या पुस्तकावयल्यान कल्पना येता. मूळ पुस्तकाचें नांव Os Indus de Goa e A Republica Portuguesa (गोंयचे हिंदू आनी पुर्तुगेज प्रजासत्ताक). कोंकणींत अणकारपाचें काम डॉ. वासुदेवबाब कामत हांणी केलां.

असले तरेचें सारस्वत इतिहासाचेर उजवाड घालपी साहित्य कोणाच्याय संग्रहांत आसल्यार तांणीं तें मुजरत धाडचें.

-संपादक.

SARASWAT
Vol. III - No 1

संपादकः
Editor:
चंद्रकांत केणी
Chandrakant Keni

अक्षर-जुळणी आनी मुद्रकः
Typesetters & Printers:
ओमेगा एन्टरप्राइझेस
Omega Enterprises
Vidyanagar Colony, Lane 3
Vidyanagar, Margao (Goa) 403 601

प्रकाशकः
Publisher:
रविंद्रनाथ. एस. कामत
Ravindranath S. Kamat
For Goa Saraswat Samaj
P. O. Box No 43
Margao (Goa) 403 601

FOR PRIVATE CIRCULATION

अनुक्रम

ह्या अंकांत

All Correspondence to be addressed to :

Goa Saraswat Samaj, "Govinda" Bldg., Panaji (Goa) 403 001
"Saraswat" Magazine, P. O. Box No. 43, Margao (Goa) 403 602

कोंकणाख्यान
ऊर्फ
दक्षिणात्य सारस्वत ब्राह्मणाख्यान

'कोंकणाख्यान' हें उपलब्ध माहितीनुसार अंदाजे २७३ वर्षांपूर्वी (इ. स. १७२१) प्रसिद्ध झालेलें एक दुर्मिळ पुस्तक आहे. इतस्ततः विखुरलेल्या मूळ गोमंतकस्थ गौड ब्राह्मण समाजामध्ये विविध पोटभेद वाढत जात असून समाजामध्ये जागृति व एकोपा वाढीस लावणे आवश्यक आहे असें वाटून, कुणा एका अज्ञात सरस्वती पुत्राने हें काव्य रचलेलें आहे. बहुधा समाज जागृति व एकात्मता साधण्याच्या हेतूने कवि गांवोगांवीं फिरला व कीर्तन - प्रवचनाद्वारें त्याने सारा इतिहास कथन केला. या ग्रंथाची १९०९ सालीं छापलेली एक प्रत आम्हास उपलब्ध झाली, ती आम्ही जशाच्या तशी इथें पुनर्मुद्रित करीत आहोंत. कांहीं मुद्रणदोष मूळ प्रतींत राहून गेलेले असतील; पण मूळ ग्रंथाशीं प्रामाणिक रहाण्याच्या प्रयत्नात ते सुधारण्याचा मोह आम्ही टाळलेला आहे. इतक्या वर्षांनंतर देखील आपल्या समाजांत भेदभावाचें प्राबल्य कमी झालेलें नाहीं. अशा स्थितींत हा इतिहास समाजाच्या सर्व थरांमध्यें पोचविण्याची आवश्यकता आहे असे आम्हास वाटतें. 'कोंकणाख्यान' चा पूर्वार्ध आम्ही या अंकांत दिलेला असून उत्तरार्ध पुढील अंकांत प्रसिध्द होईल.

प्रस्तावना.

गौड सारस्वत ब्राह्मणांतील पोटभेदांचें एकीकरण व्हावें या सदुद्देशानें प्रस्तुत त्या ज्ञातिसमुदायांत बरीच चळवळ चालली आहे. ह्या गोष्टीस कित्येकांचें विरुद्ध मतही दिसून येतें. हे पोटभेद म्हटलेले लहान लहान समुदाय खरे खुरेच पोटभेद आहेत किंवा त्या स्वतंत्र जाती आहेत, असलेही विचित्र तर्क उत्पन्न झालेले दिसतात. या संधीस जुन्या काळीं या भेदांच्या संबंधानें सुज्ञ लोकांचें मत काय होतें तें लोकांच्या नजरेस आल्यास त्यापासून बरेंच कार्य साधेल, असें वाटल्यामुळें हा **'कोकणाख्यान'** नावाचा १८८[1] वर्षांपूर्वीचा ग्रंथ प्रसिद्ध करावा असें मनांत आणिलें.

प्रस्तुत ग्रंथाची बरीचशी जुनी अशी एक प्रत आम्हास उपलब्ध झाली. या ग्रंथाच्या दुसऱ्याही कांहीं प्रति प्रयत्नांतीं मिळण्यासारख्या होत्या. परंतु त्या मिळवून त्यांतून अधिक उणें निवडून शुध्द करून छापण्याचा अवकाश नव्हता. प्रकृत विवादास या ग्रंथाचें सहाय्य मिळावें असा जो आमचा प्रसिद्धीचा मुख्य उद्देश, तो लांबणीवर पडला

१ इ. स. १९०९ सालीं ही प्रस्तावना लिहिली. ग्रंथाचा काल अंदाजें इ. स. १७२१

असता. म्हणून एकाच प्रतीवरून हा ग्रंथ लेखक प्रमादानें पडलेलीं अशुद्धें शुद्ध करून प्रसिद्धित आणिला आहे.

ग्रंथकर्त्यानें आपलें नांव किंवा उपनाम ग्रंथाच्या शेवटीं दिलेलें आढळत नाहीं. पण तो सासष्ट प्रांतांतील मुळचा राहणारा कौशिक गोत्रज सारस्वत ब्राह्मण होता. असें त्यानें लिहिलेलें आढळतें. यावरून तो केळोशीकर असावा असें वाटतें. त्याने ग्रंथाच्या शेवटी जे रामभक्तिविषयक उद्गार काढलेले आहेत त्यावरून तो रामोपासक ऊर्फ रामदास संप्रदायी असावा असें ठरतें. ग्रंथरचना पूर्ण करतांना त्याने असें म्हटलेले आहेः-

"जनासि कळवावी पूर्वस्थिति ॥
जन वर्तवि स्वधर्म पथीं ॥
ऐसी अहोरात्र होता खंती ॥
तो उन्मेष चित्तीं यें झाला ॥१२६॥
उन्मेष उठतां जाण ॥
हृदयीं स्फूर्ती झाली निर्माण ॥
साह्य सखा रघुनंदन ॥
पदबंध आपण स्वयें वदे ॥१२७॥
पत्रमषीं आणि लेखनी ॥
आन न दिसे रघुपति वांचोनी ॥
पाहतां पाहणें नयनीं ॥
सर्वी रघुनंदन प्रकाशला ॥१२८॥
लेखक लेखन लेखनार्थ ॥
स्वयें स्वतः सिद्ध रघुनाथ ॥
संभवोनि हृदयस्थ ॥
कोकणाख्यान ग्रंथ निर्मिला ॥१२९॥
वाच्य वाचक वचनोक्ति ॥
स्वयें वदवी श्रीरघुपति ॥
सबाह्याभ्यंतर स्थिती ॥
व्याप व्यापक रीती प्रकटिली ॥१३०॥
येथ बोलती त्रिविध जन ॥
परी साधुसंतां समान ॥
सर्वांस हृदयस्थ रघुनंदन ॥
म्हणोनि माझें नमन त्यांसी" ॥१३१॥

अध्याय ८ उत्तरार्ध.

या ग्रंथावसानींच्या त्याच्या ओव्याकडे पाहिलें म्हणजे तो एकनिष्ठ रामभक्त असल्याचें सिद्ध होत आहे. रामदासी संप्रदायाच्या बाण्याप्रमाणें हा बहुधा फिरस्तेपणांतच दिवस काढीत होता असें **"करितां पृथ्वी पर्यटण ॥ पाहिलें शिवपुरपावन ॥ तेथ भेटले स्वज्ञातिजन त्यानीं आक्षेप जो केला॥१२०॥"** ह्या ओवी वरून अनुमान होतें. **ह्या शिवपुरांतच** राहून त्याने हा ग्रंथ पूर्ण केला. हे 'शिवपुर' कोणतें हें लक्षांत येत नाहीं. गोव्याच्या आजू बाजूस वरील नावाचा गांव कोठें आढळत नाहीं. 'शिवेश्वर' नांवाच्या गांवास शिवपुर म्हणटलें असेल तर किंवा कर्नाटकांत कोठें 'शिवपुर' नांवाचा गांव असेल तर कांहीं समजत नाहीं.

हा कवी बराच चौकस व माहितगार दिसतो. त्यानें ग्रंथ रचण्यापूर्वी बऱ्याच ठिकाणीं फिरून या बाबतींत माहिती मिळविली असावी अशें दिसतें. त्याचा फिरस्तेपणा त्याच्या माहितींत भर घालण्यास त्यास उपयोगी पडला असावा. ग्रंथ रचनेच्या काळाकडे लक्ष देतां जी खरी खरी माहिती लोकांस निर्भीडपणें देऊन लोक विद्विष्टत्वाची परवा न करतां आपलें मत उघड करून दाखविलें आहे तें प्रशंसनीय तर खरेंच पण बऱ्याच धैर्याचें होय. स्वतःचे नांव किंवा उपनाम प्रसिद्धपणें न देतां वास्तव्य व गोत्र मात्र तेवढें उघड देण्यांत त्याचा उद्देश तरी लोक विद्वेष भीरूताच असावी. आज देखील (हा ग्रंथ झाल्यावर सरासरी २०० वर्षांनीं) धर्माच्या बाबतींत परकी सरकारच्या अमलांत कोणास कोणाची भीड ना मुरवत अशा काळांत जर असे विचार स्पष्टपणें लोकांत प्रसिद्ध करणाऱ्यास 'आगेसे आई पीछे चलाई' या मतास चिकटून राहणाऱ्या बहुजन समाजास भिऊन वागावें लागतें. तर प्रस्तुत ग्रंथकाराच्या वेळीं अज्ञान जनित दुराग्रहाचें साम्राज्य जोरांत चालू असलेल्या वेळीं त्याला किती भिऊन वागावें लागत असावें हे सहजच कळून येण्यासारखें आहे. तरी पण त्याने आपलीं मतें निःशंकपणें जागोजाग व्यक्त केलेलीं दिसतात.

आतां नांव न देण्यामुळें कित्येक लोक या ग्रंथास किंवा ग्रंथकारास द्यावा तितका मान देण्यास तयार नसलेले दिसतात. पण आमच्या मतें ग्रंथकाराच्या नांवामुळेंच एकाद्या ग्रंथास महत्त्व देणें अथवा ग्रंथकाराचे नांव नसल्यामुळें त्या ग्रंथाची योग्यता कमी समजणें हें विचारी माणसाचें काम नाहीं. शिवाय आमची अशी समजूत आहे कीं,

ह्या ग्रंथकर्त्यानें आपलें नाव देखील मोघम रीतीने-मुद्रालंकारानें- ग्रंथांतच दिलें आहे. ग्रंथ कर्त्याचें नांव **'रघुनाथ'** असावें असा आमचा तर्क आहे. तें त्यानें आठव्या अध्यायांत वरील १२९ व्या ओवींत 'स्वयें स्वतः सिद्ध रघुनाथ' या चरणांत दिलें आहे. अशा रीतीनें वर्ण्य विषयांत संदर्भास जुळवून युक्तीनें विशिष्ट नांव देण्यांत 'मुद्रा' नावाचा अलंकार होतो. हें आमचें अनुमान आहे. आणि तें बहुधा संभाव्य आहे. असो.

प्रस्तुत ग्रंथ कोणत्या शकांत केला तें ग्रंथ काराच्याच वाणीने दाखवून व ग्रंथ रचनेच्या उद्देशाविषयीं थोडेंसें लिहून ही प्रस्तावना पुरी करू.

महामंगल मधुमासीं ॥
शुक्लपक्षीं श्रीराम नवमीशी ॥
भानुवासर पुष्य नक्षत्रेसी ॥
कोंकणाख्यानासी संपविलें ॥१२२॥
"शके सोळासें त्रेचाळिशी ॥
प्लवनाम संवत्सरासी ॥
आणि उत्तम उत्तरार्धासी[२] ॥
म्हणोनि ग्रंथा संपविलें ॥१२३॥

ग्रंथ रचण्याचा उद्देश वरतीं दाखविलेल्या 'जनासि कळवावी पूर्व स्थिति' इ. उपसंहारोक्तीवरून दिसतोच. त्याशिवाय उ. अ. ४ ओ. ८१-९० पर्यंत वाचल्या म्हणजे ग्रंथकर्त्याचा प्रशस्थ हेतु स्पष्ट कळण्यासारखा आहे म्हणून त्या येथें उतरून घेतों.

"येथ संत श्रोते आणि चतुर ॥
म्हणती हा कां केला विस्तार ॥
हे विद्यमान सर्वांसि सविस्तर ॥
ग्रंथ करावया विचार तो काय ॥८१॥
ऐसा आक्षेप जरी होईल चित्तीं ॥
तरी विनवितों तुम्हां संतांप्रती ॥
बहुजनाच्या पहिल्या रीती ॥
परि आपली पूर्वस्थिती नेणती ॥८२॥
तुह्मी सर्वज्ञ तुम्हां सर्व श्रुत ॥
परि बाळां अबळांसि नाहीं कळत ॥
ऐसे पाहिले आहेति बहुत ॥
ह्मणोनि हा ग्रंथ निर्मिला ॥८३॥
जे पाहिले अज्ञानजन ॥
पंडित देखोनि करिती प्रश्न ॥
बारदेशकर कुडाळे यांचे स्थान ॥
हे कोण सांगा म्हणोनि पुसती ॥८४॥
आमचें आह्मास ठाउकें वर्तमान ॥
परि हे न कळती कोटील कोण ॥
या देशीं यावया काय कारण ॥
म्हणोनि प्रश्न पैं करिती ॥८५॥
हे स्वदेशीजन समग्र ॥
हा आपणामाजील जाणावा विचार ॥
पंडितासि नकळे या माझार ॥
ऐसे अज्ञान जन नेणती ॥८६॥
ऐसे या नकळे स्थिति ॥
पंडित ह्मणोनि त्याजला पुसती ॥
त्यानीं काय सांगावें यांप्रति ॥
मग भलते रीती सांगावें ॥८७॥
आणिक एक धरोनि महती ॥
जाणीव जाणोनि तर्क करिती ॥
मानेल तैसें भावोनि बोलती ॥
ते वृथा करिती वाग्जल्प ॥८८॥
ऐसे जे कां अज्ञान जन ॥
त्यांसि कळावया कारण ॥
हा ग्रंथ केला निर्माण ॥
येथें अज्ञान सुज्ञ समजती ॥८९॥
जें याग्रंथीं जितुकें कथन ॥
सर्वांसि ठावुकें एकेक वचन ॥
सर्वांसि कळावया संपूर्ण ॥
यदर्थी निरूपण चालविलें" ॥९०॥

पुढें याच प्रसंगांत त्यांनीं म्हटलें आहे.

"ऐसे या प्रसंगास्तंव जाणा ॥
करावी लागली ग्रंथ रचना ॥
सर्व जनासि कळावया कारण ॥
ग्रंथ सूचना पै केली ॥११०॥
जेकां चतुर शोधक विचक्षण ॥
त्यांसी या ग्रंथीं आवडी पूर्ण ॥

---

२ शुभ अशा उत्तरायणांत.

जे उदरवृत्तीसि निमग्न ॥
त्यां हे ग्रंथीं अनावडी ॥१११॥
त्यां हे दरे यांची अज्ञान स्थिति ॥
आपुलें नियकर्म नोळखती ॥
परगुण त्यजोनि दोष शोधिती ॥
जेवीं गोक्षीराप्रति गोचीड ॥११२॥
हा ग्रंथ आर्यी मनासि आणितां ॥
कळोंयेईल आपुल्या वृत्तांता ॥
आणि ग्रंथीं बोलिले पुराणोक्ता ॥
तें प्रसंगीं बोलावया अर्थ कळेल ॥११३॥

ऐतिहासिक दृष्ट्या या ग्रंथाचें महत्व बरेंच आहे असें आमचें मत आहे. ग्रंथकारांनीं शोधपूर्वक जी मिळाली ती माहिती यांत ग्रंथित केली आहे. निर निराळ्या प्रदेशांत फिरून, त्या त्या ठिकाणच्या त्या त्या तटांतील जाणत्या जाणत्या मंडळीच्या मताचें सहाय्य घेऊन त्यानें ह्या ग्रंथांत सविस्तृत तीं संगृहित केलेली आहे. व तिचा आपल्या लोकांनीं योग्य उपयोग करून आजच्या पल्ल्यांत निरर्थक झालेले तट मोडून एकी करावी असा त्याचा आजच्या आमच्यांतील ऐक्येच्छू मंडळी प्रमाणेंच सरळ व प्रशस्थ असा हेतु होता. जागोजाग तो त्यानें ग्रंथांत नमूद केलेला दिसतो. अनैक्यामुळें आपले किती तोटे आहेत हें आज जसें आमच्यांतील कित्येक समंजस मंडळीला दिसतें तसेंच त्याकाळीं या ग्रंथकारासारख्या सुज्ञांना वाटत होतें. परंतु अज्ञबहुल समाजाचा दुरभिमान त्याकामी आडवा येत होता. आजदेखील आपल्या समाजाची ही स्थिति बऱ्याच अंशीं तशीच आहे म्हणण्यास अडचण वाटत नाहीं. पोटभेदांच्या एकीकरणाने केवढा मोठा फायदा होईल व तसें नसतां हे भेद आहेत तसे कायम राखण्यांत किती तोटा आहे तें तो एका ठिकाणी याप्रमाणें वर्णन करून दाखवितोः-

"आपुला स्वधर्म कोण करावें काय ॥
हे मूर्खपणें सांडोनि सोय ॥
ह्मणोनि पडले अपाय ॥
दुरभिमानें उपाय सोडिला ॥३१॥
हे एक ज्ञाति होती थोर ॥
भेद झाला अष्ट प्रकार ॥
कोणी पाहिला नाहिं विचार ॥
लघुत्व फार पावले ॥३२॥
जरी भेद या माजी नसते ॥
आणि एकपणें असते ॥
तरी महत्वा काय उणें होतें ॥
बहुमान पावते पैं जगी ॥३३॥
पाहतां पांचाचा एक मेळ ॥
एकमेकां न करिती छळ ॥
त्यांसि राजे पाळिती सकळ ॥
बळें सबळ पै असती ॥३४॥
व्याघ्र जाती एक मेळीं नसती ॥
ह्मणोनि परहस्तें मरण पावती ॥
बळ असोनि त्यांप्रति ॥
एक मेळणी स्थिति पैं नाहीं ॥३५॥
मुंगिया एक मेळें चालती ॥
त्यांसि कोणी न चाळविती ॥
मेळ सोडितां नाश पावती ॥
हे प्रत्यक्ष प्रतीती पहावी ॥३६॥
निर्जीव तृण एक करिती ॥
तेव्हां मेघासि रिघोंन देतीं ॥
मेघ बळें पाताळ भेदिति ॥
परि तृण मेळाप्रति निर्बळ ॥३७॥
तृण पाहतां निर्जीव निर्बळ ॥
एक मेळे होवोनि सबळ ॥
जनवि रक्षण करिती सकळ ॥
पृथ्वीतळ शरण होय ॥३८॥
पाहे पंच अंगुळी मुष्टीवळी ॥
त्यामाजी एक सुटतां होय निर्बळी ॥
असतां चारही अंगुळी ॥
कार्या वेगळी पै होय ॥३९॥
म्हणोनि ऐक्यतें एवढें ॥
आन बळ नाहीं गाढें ॥
वेगळेपणें लाविलें वेडें ॥
नेणोनि मूढें भाविती ॥४०॥
अभिमानें निवांत राहिले ॥
ज्ञातिजने शुद्धत्व यावया उदासिलें ॥
ज्ञातीसि लघुत्व आणिलें ॥
महत्वासि मुकले अभिमाने ॥४१॥

अ. १ उत्तरार्ध.

आजकाल वरील विचार 'जुनी स्थिती आहे ती फार चांगली आहे' असें म्हणणाऱ्यानीं निरभिमान तया मनन करण्या सारखे आहेत.

याप्रमाणें क्षुद्र कारणामुळें आपसांत तट पाडून परस्परांशीं विलग राहण्यानें होणारी हानि न व्हावी

हें त्याला जसें आवश्यक होतें तसेंच तट पडण्यास जीं दुरभिमान मूलक कारणें झालीं त्याचीही समाजास माहिती व्हावी व त्यामुळें भावी पिढीच्या मनांतून हा सत्कीर्तीला मळविणारा दुरभिमान नाहींसा व्हावा ही गोष्ट त्याला अभिष्ट होती. तशा अर्थाचे उद्गार ठिकठिकाणीं त्यानें काढले आहेत.

"हा संप्रदाय वेचाळीस ग्रामाचा ॥
दुजा बारदेश तिजा पेडणेचा ॥
चतुर्थ कुडाळ देशींचा ॥
सारस्वत समूह एकची ॥३९॥
हे समस्त एकची जाति ॥
मुळ समजतां एकची असती ॥
अभिमानें वृथाजल्प ती ॥
भिन्न भिन्न म्हणोनी ॥४०॥

अध्याय. ४ पूर्वार्ध.

दुरभिमाने झाले वाळित ॥
त्या सर्वांसि व्हावी एक पंगत ॥
तैसाचि शरीर संबंध निश्चित ॥
ऐसा उद्देश या ग्रंथी ॥२६॥

अध्याय १ पूर्वार्ध

असें पूर्वार्धात पहिल्याच प्रसंगांत तो म्हणतो. सबंध उतरार्ध, शेवटचा प्रसंग खेरीज करून त्यानें ह्या भेदांचीं कारणें विवरून सांगण्यांत खर्चलेला आहे.

"मागील युगीं जें जें वर्तलें ॥
तेंतें पूर्वार्धी सांगितलें ॥
आणि या युगीं जें आरंभिलें ॥
तें सांगितलें उत्तरार्धी ॥८६॥

अ. १ पू.

ऐसा सारस्वत समुदाय ॥
एकचि अवघा संप्रदाय॥
विभक्त झाले तो अभिप्राय ॥
सांगेन तुज उत्तरार्धी ॥७४॥

अ. ५ पूर्वा.

ह्या रीतीनें उत्तरार्धांत त्यानें अलीकडची म्हणटलेली माहिती घेतली आहे. पूर्वार्धोक्त माहिती सह्याद्रि खंडासारख्या पुराणांत खपून जाणाऱ्या ग्रंथावरून घेतलेली, म्हणून तिला तो पुराणोक्त म्हणतो.

उत्तरार्धाची माहिती त्यानें बऱ्याच जुन्या लेखांचा ताम्रपट्टाचा वगैरे आधार घेऊन लिहिलेली दिसते. त्या त्या स्थळीं तें तें त्यानें उघड सांगितलें आहे. दंतकथा किंवा जुन्या लोकांकडून त्या त्या तटांच्या उत्पत्तीचीं कारणें जशीं त्यास कळलीं, तशीं त्यानें ग्रंथांत निर्दिष्ट केलीं आहेत. उत्तरार्धाचा सहावा अध्याय तर जुन्या बखरीच्या धर्तीवर लिहिलेला आहे. यांत सासष्टीकर व स्मार्त संप्रदायी 'केळोशी कुशस्थळी' कर यांचे आपसांतील भांडण व त्यांचीं परिसमाप्ति हीं तत्कालीन राजानें मिटल्याचा साद्यंत इतिहास आहे. त्यावरून पाहतां गौड सारस्वतांतील स्मार्त व वैष्णव हे जे मुख्य दोन भेद ते त्या काळी मोठ्या प्रयत्नानें एक होऊन गेले हें तरी समाजाचें मोठें भाग्यच समजावयाचें असें म्हणावें लागतें. हा मजेचा दुरभिमान विलसिताचा इतिहास वाचला असतां प्रत्यक्ष आपल्या सोयऱ्याधायऱ्यां आप्तांचा निःपात करण्यापर्यंत दुराग्रहाची मजल ज्या कालांत गेली होती त्या कालांत किंवा त्याच्या अलीकडील थोड्या कालांत दुराग्रहानें अस्तित्वांत आलेले तट कायम राहिले ह्या गोष्टीचें आश्चर्य वाटण्यास कारण राहत नाहीं.

प्रस्तुतच्या प्रमाणें ह्या ग्रंथ कारांच्या वेळीं देखील सत्कार्यास विघ्न आणणारे दुराग्रही हरीचे लाल होतेच हे त्यांच्या ग्रंथांत प्रसंगविशेषीं मनस्ताप जनित निघालेल्या उद्गारांवरून अनुमान करतां येतें. एका ठिकाणीं त्यानें असे उद्गार काढले आहेत कीं, "स्वज्ञातींत कलह माजविती ॥ फाटाफुट करूनि ठेविती ॥ शेवटीं आपण मरून जाती ॥ रौरव स्थानें भरावया ॥३३॥ ऐसें यांसी न म्हणावें नर ॥ तो केवळ पशूचा अवतार॥ जन्मूनियां भूमीला भार ॥ वावुगाची जाहला ॥३४॥ उगाचि भेदाभेद मानणें ॥ स्वज्ञातींत अनेक पंक्ति करणें ॥ हें शुद्ध मूढत्वचि जाणें ॥ न देती शहाणे मान्यता॥३५॥"

पू. अ. ७.

पुढें आठव्या प्रसंगांत तो म्हणतोः-

"सारस्वत ऐसें ज्या अभिधान ॥
त्या ब्राह्मणांसि भेद नव्हता जाण ॥

अवधियांचें एकचि आचरण ॥
क्रिया कर्म धर्म एकचि ॥२३॥
सासष्टीदेशीं प्रथम राहिले ॥
त्यांसि सासष्टीकर म्हणितले ॥
तैसे बारदेशी नाम पावले ॥
आणि पेडणे कुडवाळ देशिक ॥२४॥
ग्राम देशांचीं नामें बोलती ॥
परि अवधियाचि एकचि ज्ञाति ॥
भेदाची कांहीं नव्हती भ्रांती ॥
ऐशी पूर्वस्थिती पै आहे ॥२५॥

यावेळीं दुरभिमान किती जोरांत होता व दुराग्रही लोकाची पुण्याई केवढाली खर्ची पडत होती, हे पहावयाचें असल्यास याच ग्रंथात सांपडण्यासारखें आहे. खालील उद्गार आजकालच्या स्थितींत प्रत्येक सुज्ञ पुरुषानें लक्षांत ठेवण्यासारखे आहेतः-

"एक ते मानूनि आपलें खरें ॥
भलतें शिकविती ते न वाटे बरें ॥
वर्तत असती अविचारें ॥
मानुनी बरें स्फुरती ॥७३॥
आणीक एक बोलती मूढजन ॥
'या ग्रंथीं काय आहे साधन?' ॥
आपण मूर्ख अति मळिण ॥
ते ऐशा वचनीं निंदिती ॥७४॥
गुरु बुद्धि नावडे एकासि ॥
'हे कोण सांगावया आम्हांसी?' ॥
ऐसें बोलोनि दूषिती त्यांसी ॥
ऐसे मूर्ख बहुत आहेती ॥७५॥
जे दोषें विटाळले त्यासी ॥
प्रायश्चित्त देती गुरु संन्यासी ॥
आज्ञापिति पंक्तिपावन करावयासी ॥
त्यांसी आपण अव्हेरिती ॥७६॥
ज्ञातिजनाचे मतें गुरुसी ॥
शरण येवोनि घेतलें प्रायश्चित्तासी ॥
भोजन न करिती त्यांचे पंक्तीसी ॥
'तुझें कार्य आम्हासि पै नाहीं' ॥७७॥
ऐसे गुरुद्रोही म्हणती मूर्खपणी ॥
'पत्र देणार ते आमचे काय धणी ॥
आम्हासि धणी नाहीं कोणी' ॥
विचार नेणती उन्मत्त! ॥७८॥

उ. अ. ७.

हे उद्गार वाचले म्हणजे जवळ जवळ आज २०० वर्षे होऊन गेलीं तरी आपला दुरभिमानग्रस्त सारस्वत समाज एरवीं सगळ्या बाजूंनीं खालावला असला तरी ह्या एका गुणांत अजून पावेतों मूळ स्थितींतून तिळमात्र ढळलेला नाहीं हे पाहून सखेदाश्चर्यानें कुंठित व्हावें लागतें.

आज हें प्रकरण ज्ञातिगुरु सन्निध पोंचलें आहे. त्याकडे सर्वांचे डोळे लागून राहिले आहेत. ब्रह्मीभूत श्रीमदात्मानंद सरस्वतीसारख्या मनस्वी महापुरुषांची कारकीर्द या कामी अनुकूल होती ती दुर्दैवानें आपल्या समाजाच्या हातून गमावली गेली, असें त्यांच्या आनंददायक सहवासांत कांहीं काळ घालविल्यानें त्याचें या बाबतींत अंतरंग पूर्णपणें माहीत असलेल्या प्रस्तुत प्रस्तावना लेखकास म्हणण्यास हरकत वाटत नाहीं. सध्याच्या काळीं उपस्थित झालेल्या या प्रश्नाचा निकाल अमुक एक प्रकारें व्हावा असें उघड सांगण्याच्या भरीस न पडतां प्रस्तुत ग्रंथप्रकाशकांनीं या ग्रंथास प्रस्तावना लिहिण्याची विनंति करून या बाबतींत माझे विचार समुदायापुढें मांडण्याची मला सवड दिल्याबद्दल आभार मानून ग्रंथकाराच्याच तोंडच्या शब्दानीं मंगलमय आशा करून हा अल्प प्रस्तावना लेख पूर्ण करितों.

"ज्ञातिगुरु कर्तव्य थोर ॥
शिष्यशोधन करणें वारंवार ॥
परस्पर ऐक्य विचार ॥
वाढवीत जाणें ॥४८॥"

पु. अ. ४

"ज्ञातिगुरु प्रमुखजनें जाण ॥
वाढवोनि सदाचरण ॥
करावें दीनजनोद्धारण ॥
विरोधकारण नुरवावें ॥३५॥"

पु. अ. ८

*

ॐ तत्सत्.

गोवा महाशाल शके १८३१
सोमे पौष शु. १० बुधे.

रामचन्द्र वामन नायक करण्डे.

*

अथ कोंकणाख्यान
उर्फ
दाक्षिणात्य सारस्वत ब्राह्मणाख्यान.

पूर्वार्ध.

अध्याय १.

॥ प्राचीन कथन ॥

श्री गणेशायनमः ॥
श्री सरस्वत्यै नमः ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

गणेशः शारदाचैव सद्गुरु सज्जन स्तथा ॥
आराध्यं दैवतं गुह्य सर्व मे रघुनंदनः ॥१॥

आधीं वंदू गणेश्वर ॥
चौदाविद्यांचा दातार॥
कवि चकोरा कृपाकर ॥
मनोभावें साष्टांगीं ॥१॥
मग स्मरिली शारदा ॥
जे चतुराननाची आत्मजा ॥
हंसवाहनी चतुर्भुजा ॥
तियेसी माझा प्रणिपात ॥२॥
वंदिला सद्गुरु कृपासागर ॥
गुरु महिमेचा नकळे पार ॥
ग्रंथरचनीं अभयवर ॥
कर मस्तकीं ठेविला ॥३॥
श्रीगुरुकृपेचाप्रसाद ॥
होतां उदेला परमानंद॥
ग्रंथरचना विनोद ॥
विस्तारिता जाहला ॥४॥
आतां वंदूं श्रोते सज्जन ॥
जे कृपार्णव औदार्यघन ॥
ज्यांच्या कृपावलोकनें जाण ॥
तम अज्ञान निर्मूळ ॥५॥
संत सज्जनाचें महिमान ॥
वर्णितां अगाध न वर्णवे जाण ॥
ह्मणोनी अनन्यभावें शरण ॥
कृपा पूर्ण करावी ॥६॥
श्रोते सज्जन अति चतुर ॥
मी अज्ञान मतिमंद किंकर ॥
सलगी करोनि विनवितों कर ॥
जोडोनियां साष्टांगें ॥७॥
स्वामी तुम्ही कृपा कराल ॥
तरी माझा श्रम परिहराल ॥
आणि कवित्व रूपासी चढेल ॥
तुमचेनि प्रसादें ॥८॥
गोमंतदेशीं गौड ब्राह्मणां ॥
श्री भार्गवें केली स्थापना ॥
त्या सह्याद्रिखंडींच्या महिमाना ॥
परिसीलें जनांहीं ॥९॥
आतां विशदार्थ प्राकृतवाणी ॥
ते पुढें वर्तती कवणस्थानी ॥
ते कळावया ग्रंथ उभवणी ॥
करूं पाहें तुमचे कृपें ॥१०॥
श्रोते सर्वज्ञ तुह्मा विदित ॥
परी बाळा अबळां नाहीं श्रुत ॥
म्हणोनी या काळीं जें जें वर्तत ॥
तो प्रगटार्थ सांगेन ॥११॥
बाळां अबळां स्वधर्मातें ॥
जाणवावें निर्मूनि ग्रंथातें ॥
म्हणोनी विनवितों तुह्मातें ॥
मातें दयामृतें सिंचवा ॥१२॥
श्रोता वक्ता यांचा संवाद ॥
तो मी सांगेन यथाविध ॥
येथ नाहीं नवरस भेद ॥
ह्मणोनी उपेक्षा न करावी ॥१३॥
येथ नाही व्युत्पत्ति विलास ॥
नाहीं शृंगार सौरस ॥
ह्मणोनी न करावें उदास ॥
हेचि माझी विनवणी ॥१४॥
स्वधर्माचरणीं स्वहित जोडे ॥
स्वधर्माचरणीं निश्चय वाढे ॥
स्वधर्माचरणीं भक्ति अपाडे ॥
स्वधर्मा परतें आन नाहीं ॥१५॥
जे नर स्वधर्मे वर्तती ॥
ते नवरसीं ओळंगती ॥
स्वधर्मत्यागें सुख मानिती ॥
ते वरपड होती दुःखार्णवीं ॥१६॥
ब्रह्मकर्म स्वभावता जाण ॥
तेंच ब्राह्मण स्वधर्माचरण ॥
म्हणोनियां श्री भगवान ॥
अर्जुनाप्रति बोलिले ॥१७॥

शमो दम तपः शौचं क्षांतिरार्जवमेवच ॥
ज्ञानं विज्ञान मास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजं॥१॥

यज्ञ याजनादि षट् कर्म ॥
हाची ब्राह्मणाचा परम धर्म ॥
नित्य नैमित्तिक कर्म ॥
पंचमहायज्ञादि ॥१८॥
जे स्वधर्माचरण करिती ॥
त्यांसी चारी पुरुषार्थ प्राप्ति ॥
यदर्थी तुम्हां संतांप्रती ॥
मी बाळमती विनवितों ॥१९॥
स्वकर्तव्यतत्पर जनांचें ॥
गुणादर हेंचि लक्षण साचें ॥
घेतां कडू पान औषधाचें ॥
परिणाम तो अति गोड ॥२०॥
हा ग्रंथ पैं विचारितां ॥
चातुर्यता लाभे अवळां हातां ॥
आणि आपुली कुलधर्मता ॥
कळों येईल रोकडी ॥२१॥
जे नेणती स्वधर्म विचार ॥
आणि मनासि न आणिती गोत्र प्रवर ॥
कुलदेवाचा करिती अव्हेर ॥
परदेवा वृथा भजती ॥२२॥
जे माता त्यागें नरकप्राप्ति ॥
तीच स्वधर्म त्यागें अधोगती ॥
कुलदैवतधर्म त्यागिती ॥
एकचि गति उभयतां॥२३॥
म्हणोनियां स्वधर्माचरण ॥
श्रेयचि प्राप्त जरी मरण ॥
पर धर्मी भय हें वचन ॥
गीतेंत श्रीकृष्ण बोलिले ॥२४॥

श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मा त्स्वनुष्ठितात्।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥

ऐसें आहे भगवद्वचन ॥
उपेक्षुनी वर्तती मूढ जन ॥
त्यांसी उमजावया कारण ॥
हा ग्रंथ निर्माण उपदेश ॥२५॥
दुरभिमानें झाले वाळित ॥
त्यां सर्वां व्हावी एक पंगत ॥
तैसाच शरीरसंबंध निश्चित ॥
ऐसा उपदेश या ग्रंथीं ॥२६॥
देती दुजया पोषणातें ॥
शरीरसंबंध वर्ज दोन्ही गोत्रांतें ॥
एतद्विचार पाहती त्यांतें ॥
या ग्रंथीं उपदेश॥२७॥
आणिक आहे सांगणें बहुत ॥
उघडें बोलतां निंदा होत ॥
म्हणोनीच निर्मिला हा ग्रंथ ॥
उमजावया कारणें ॥२८॥
जे नेणती आपुला धर्म ॥
क्षेत्र दैवतादिक स्वकर्म ॥
त्यासी जाणावया सकल वर्म ॥
ग्रंथोद्देश हाच कीं ॥२९॥
या ग्रंथ पंथें चालतां ॥
अपाय नातळे सर्वथा ॥
आपुला स्वधर्म तत्वता ॥
आपसयां कळेल॥३०॥
एक येथील धरावी खूण ॥
क्षेत्र दैवत गोत्र प्रवर ब्राह्मण ॥
या तिहींचें एक अनुसंधान ॥
जाणितलें पाहिजे ॥३१॥
अविचारियांसी नकळे हे रीती ॥
स्वक्षेत्र मुखें उच्चारिती ॥
आणि कुलदैवत म्हणविती ॥
परक्षेत्रींच्या देवातें ॥३२॥
जे भजती देवता जेथ ॥
त्यांचे गोत्रज ब्राह्मण नाहीं त्या क्षेत्रांत ॥
ऐशिया विचारें बहुत ॥
चालत पैं आले॥३३॥
स्वमातेचा त्याग करून ॥
दुजयाचा म्हणवितो आपण ॥
त्यासी कोठें नसेचि धारजीण ॥
व्यभिचार दूषण यापरी ॥३४॥
ज्याचा कोणी न केला शोध ॥
त्यासी वडिलीं पुसावें तुम्ही प्रसिद्ध ॥
आणि अविचार सांडवोनि शुद्ध ॥
मार्ग लावोनि पैं द्यावा ॥३५॥
आतां बहुत सांगणें काय ॥
या ग्रंथाची धरोनि सोय ॥
परोपकारार्थ हें कार्य ॥
अंगिकारिलें पाहिजे॥३६॥
हा अंगिकार जरी कराल ॥
तरी सकल जगा मान्य व्हाल ॥
साक्षात् पुण्य पुरुष बनाल ॥
जगीं रहाल कीर्तिरूपें ॥३७॥

श्रेष्ठ जैसे आचरण करिती ॥
तोचि निश्चय इतर मानिती ॥
तेचि स्थिति इतर जन वर्तती ॥
हें गीतेंत श्रीपति बोलिले ॥३८॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठ स्तदेवेतरोजनाः ॥
स यत्प्रमाणं कुरुते लोक स्तदनुवर्तते ॥

श्री राम कृष्णादि अवतार झाले ॥
ते लोक संग्रहार्थ कर्म आचरले ॥
ह्मणोनि पाहिजे संपादिलें ॥
परोपकारार्थ धर्म-कर्म ॥३९॥
यास्तव श्रेष्ठ श्रोते जन ॥
त्यांसी पुनः पुन्हा माझें नमन ॥
आतां धावें जी अवधान ॥
श्रोतावक्ता संवादा ॥४०॥
श्रोता विनवी वक्तयासी ॥
श्री भार्गवरामें सागरासी ॥
चळण करूनी चौदा बाणेंसी ॥
निर्मिली भूमि शतयोजनें ॥४१॥
सह्याद्रिखंडींचें महिमान ॥
सकळिकां झालें श्रवण ॥
गोमांचळदेश मध्य कोंकण ॥
येथील कथा मज सांगा ॥४२॥
ते कथा ऐकावया आर्त ॥
स्वामींनीं पूर्ण करावे मनोरथ ॥
कैसा आहे वृत्तांत ॥
तो मज सांगितला पाहिजे ॥४३॥
चौदा बाणें चळण केलें ॥
ह्मणोनि चौदाचळ म्हणीतलें ॥
शत योजन कोंकण झालें ॥
अद्भुत या परी ॥४४॥
मग या नूतन भूमिकेंत ॥
राम दिव्य यज्ञ करूं इच्छित ॥
परी योग्य याज्ञिक सारस्वत येथ ॥
दक्षिणेंत नसती कीं ॥४५॥
उत्तर खंडीं तत्काल गेला ॥
सकुलदैवत ज्ञातीयमेळा ॥
अत्यल्प आदरोनी आणिला ॥
दक्षिणद्वारीं यज्ञार्थें ॥४६॥
कान्यकुब्ज आणि उत्कलस्थ ॥
गौडादि मैथिल समस्त ॥
त्यांत ही मुख्य सारस्वत ॥
यज्ञकार्यार्थी योग्य हे ॥४७॥
गुर्जर महाराष्ट्र प्रबळ ॥
कर्नाटक आंध्र मल्याळ ॥
द्रविडांतर्गत धर्मशीळ ॥
दक्षिणार्थी निवडिले॥४८॥
या दशविध ब्राह्मणांवेगळे ॥
भार्गवें कितीक निर्मिले ॥
देऊनि त्यांतें भिन्न स्थळें ॥
ठेविलें नूतन भूमिकेंत ॥४९॥

केरलाश्च तुर्लिगाश्च तथा गौराष्ट्र वासिनः ॥
कोंकणाश्च कऱ्हाडाश्च वरालाटाश्च बर्बराः ॥

केरल ब्राह्मण केरलदेशीं ॥
तुलिंग नाम तुळवदेशीं ॥
गोराष्ट्र म्हणजे गोकर्ण वासीं ॥
हवीय ही गोराष्ट्री ॥५०
या त्रिवर्ग उत्तर भागासी ॥
स्थापिलें रामें दोघांसी ॥
कऱ्हाडे चित्पावन बर्बरदेशी ॥
क्षेत्रासी पैं देउनी ॥५१॥
गोमंतदेश मध्य कोंकण ॥
षोडश योजनें विस्तीर्ण ॥
येथें स्वकीय सारस्वत ब्राह्मण ॥
गौरवोनी स्थापिले ॥५२॥
ह्मणुनी इतुकियांचें वर्णन ॥
एक सारखें नाहीं जाण ॥
वचन वेष तथा भाषण ॥
भाव भिन्न सप्तधा ॥५३॥
स्वर वाणी वेष बोली ॥
हे भिन्न भिन्न सांगितली ॥
आभरणें क्रियादि ब्रीदावलि ॥
तेही तैशीच पैं ॥५४॥
ऐसें शतयोजन कोंकण ॥
भार्गवें करूनी ब्रह्मार्पण ॥
आचरण विचरण भजन ॥
सांगोनि तपासि निघाले ॥५५॥
सांगितलें आहे भजनासी ॥
ज्याची आवडी आहे जैशी ॥
जें ज्याच्या मनासी ॥
त्याचें भजन करावें॥५६॥
करावयास पाषाणाच्या प्रतिमा ॥
आणि धातु दारूच्या उत्तमा ॥

मृत्तिकेच्याआकृति परमा ॥
भजनीं परम प्रीत धरावी ॥५७॥
ऐशी करोनि देव स्थापना ॥
वाहोनियां क्षेत्रस्थाना ॥
ऐशा रीती स्वज्ञातीय जनां ॥
दक्षिणेंत स्थापिलें ॥५८॥
श्री रामें जें जें आज्ञापिलें ॥
तें सह्याद्रिखंडीं सकल ऐकिलें ॥
परी विशदार्थ पाहिजे सांगितलें ॥
सामान्य जनां ॥५९॥
गौडांतर्गत सारस्वत विप्रांसी ॥
भार्गवें स्थापिलें मध्य कोंकणासी ॥
अग्राहारें दिधलीं गोमंत देशीं ॥
ऐसें सह्याद्री परिसिलें ॥६०॥
सारस्वत राहिले क्षेत्रामाझारीं ॥
मग श्री राम तपासी गेलियावरी ॥
देवस्थापन केलें अति कुसरीं ॥
कोण कोण स्थलें तीं ॥६१॥
क्षेत्र दैवत गोत्र प्रवर ॥
अनुक्रमें या ब्राह्मणाचें सर्व ॥
विचारही सांगा सविस्तर ॥
आवडी फार ऐकावया ॥६२॥
भिन्न भिन्न गोत्रीं ब्राह्मण ॥
त्यांचे ग्राम अग्रहारें कोण ॥
आणि कुलदेवतांचें भजन ॥
तें मज संपूर्ण सांगावें ॥६३॥
मागील युगीं उभारणी झाली॥
वाढत चढत वृद्धि होत आली ॥
पुढील काळीं स्थिति कैशी वर्तली ॥
या कलियुगीं मज सांगा ॥६४॥
कलि वर्तमानाची स्थिति ॥
सर्व आपणा ठाऊक व्युत्पत्ति ॥
तरि हे आतां यथा निगुती ॥
तेचि मजप्रति सांगावी ॥६५॥
आणि ग्रंथीं नाहीं परिसिले ज्ञातिभेद ॥
परि प्रयक्ष पाहतां बहुविध ॥
वर्तमान दिसे तें प्रसिद्ध ॥
भिन्न भिन्न नांवें त्यां ॥६६॥
बारदेशकर कैसे झाले ॥
पेडणेकर कैसे वेगळाले ॥
कुडवाळदेशी सांगा वहिले ॥
कोणत्या स्थळाचे पैं ॥६७॥
आणि दोन तीन भेद आहेती ॥
शेणवी पैकींच एकास म्हणती ॥
एकास नरवणे बोलती ॥
एकते राजापुरी पैं॥६८॥
एक ते भालावली अवसरे ॥
वर्तती मनस्वी विचारें ॥
यांची शुद्धी खरें खुरें ॥
तें मज बरवें सांगावें ॥६९॥
ऐसा श्रोता विनवितां ॥
संतोष झाला वक्तया चित्ता ॥
म्हणे धन्य धन्य तूं गा श्रोता ॥
स्वधर्म कर्मी तत्पर ॥७०॥
अगा आपुला ज्ञाति धर्म ॥
आणि परंपरा आचार कर्म ॥
हें नेणे तो मूर्ख परम ॥
मनुष्यांमाजी पशुचि तो ॥७१॥
आपुला ज्ञाति कुळधर्म ॥
विवंचोनी ज्ञाता वर्ते परम ॥
उचित अनुचित कर्म ॥
जाणे तो पुरुष सुज्ञाती ॥७२॥
तरी त्वां बरवा केला प्रश्न ॥
यांचें तुज सांगेन विवरण ॥
पुढील प्रसंगीं विस्तारून ॥
सावधान अवधारीं॥७३॥
राम तपासी गेलियावरी कथन ॥
सांगेन परि येथ बोलती जन ॥
श्लोकाची टीका नव्हे म्हणून ॥
तरी तेंही कारण अवधारीं ॥७४॥
जेव्हां कोंकण निर्माण झालें ॥
तेव्हां सर्व रचनेसि वर्णिलें ॥
आणि ब्राह्मणांसी दान दिधलें ॥
पुढें राम गेले तपासी ॥७५॥
मग श्रीरामाच्या आज्ञेप्रमाण ॥
ब्राह्मण राहिले स्थल धरून ॥
तदुपरीचें वर्तमान ॥
तें सह्याद्रिखंडीं नसे कीं॥७६॥
हा अलिकडील वृत्तांत ॥
ह्मणोनि श्लोक टीका नाहीं येथ ॥
परी पूर्वानुसंधानयुक्त ॥
तें रामें स्वमुखें आज्ञापिलें ॥७७॥
तीर्थ क्षेत्र महिमान ॥
भैरव पुराणीं केलें लेखन ॥

आणि अन्यत्र पुराणामाजीं जाण ॥
सविस्तर संपूर्ण परिसावें ॥७८॥
श्री भार्गवाचे आज्ञेकरून ॥
केलें क्षेत्र दैवत स्थापन ॥
तेंचि कुलदैवत त्याचें भजन ॥
त्यांच्या क्षेत्राचे ब्राह्मण त्यां भजती ॥७९॥
श्री रामें जैशी आज्ञा केली ॥
तैशी ब्राह्मणीं रचना निर्मिली ॥
ते प्रत्यक्ष वर्तमानें पाहिजे पाहिली ॥
जे बोलिली या ग्रंथीं ॥८०॥
तें हें सारस्वत ब्राह्मणाख्यान बोलिलें ॥
सह्याद्रिखंडींचें ह्मणीतलें ॥
ज्या पूर्व रचनेसी वर्णिलें ॥
विशदार्थ तेथून॥८१॥
प्रथम प्रकरणीं श्रोतयाचा प्रश्न ॥
पुसिलें सारस्वतविप्राख्यानालागून ॥
द्वितीय प्रकरणीं बोलिले जाण ॥
महिमान सासष्टी देशाचें ॥८२॥
तृतीय प्रकरणीं तेविसां क्षेत्रीचें ॥
तिसवाडी सहीत निरोपिलें साचें ॥
एक महिमा न सर्वांचें ॥
एक समूह चतुर्थ॥८३॥
बारदेश पेडणे कुडवाळ ॥
हें पंचम प्रकरणीं सकळ ॥
वर्णिलें पुरातन नूतन स्थळ ॥
तें षष्ठम प्रकरणीं समजाया ॥८४॥
सप्तम प्रकरणीं सगोत्र प्रवर ॥
सारस्वत ब्राह्मणांचें सविस्तर ॥
देव आणिले बाहेर ॥
हें अष्टम प्रकरणीं सांगितलें ॥८५॥
मागील युगीं जें वर्तलें ॥
तें पूर्वार्धी सांगितलें ॥
आणि या युगीं जें आरंभिलें ॥
तें सांगितलें उत्तरार्धी ॥८६॥

अध्याय २.

॥ सासष्टी महिमान ॥

श्रीमन्महागणाधिपतये नमः ॥
वक्ता सांगे श्रोतयासी ॥
जो प्रश्न तुवा केलासी ॥
सांगेन तया अभिप्रायासी ॥
चित्त देवोनी अवधारीं ॥१॥
येथें चातुर्य शोधक विचक्षण ॥
सूचक बहुश्रुत दीर्घ-दृष्टी जाण ॥
यासीं पूर्व स्थिति समजावया कारण ॥
आवडी परम या ग्रंथीं ॥२॥
जे सभारंजक सद्भाव विनत ॥
परगुण ग्राहक निर्मळ चित्त ॥
दुरभिमान विवर्जित ॥
त्यांसि प्रिय ग्रंथ हा॥३॥
आतां एक तुज सांगेन ॥
गोमांचळ देशा दिधला नेम ॥
हे मांडणी आहे पुरातन ॥
समस्त क्षेत्रां माझारी ॥४॥
गोमांचळ देशाचें कथन ॥
करूनि विवरण सांगेन ॥
हा देश असे मध्य कोंकण ॥
त्याचें प्रमाण ऐक गा ॥५॥
गोमांचळ दक्षिणभागा ॥
अष्टयोजनावरी गंगा॥
दुसरी अष्ट योजनें पैं गा ॥
उत्तर भागीं असे तीं ॥६॥
दोन्ही गंगामध्यें जाण ॥
षोडश योजनें मध्य कोंकण ॥
भूमिकानाम निरूपण ॥
उत्तरार्धी करीन॥७॥
श्रोता विनवी वक्तयासी ॥
सांगितलें दोन्ही गंगांसी ॥
तेथील व्यवस्था कैशी ॥
ती मजशीं निरोपावी ॥८॥
वक्ता सांगे श्रोतयासी ॥
श्रीभार्गवें आचरोनी तपासी ॥
प्रसन्न करोनी शंकरासी ॥
वरदानासी मागितलें॥९॥
हें जें क्षेत्र निर्मिलें कोंकण ॥
येथें जें पृथ्वीवरी निर्माण ॥
तें असावें संपूर्ण ॥
या क्षेत्रामाझारी॥१०॥
अष्टोत्तरशत तीर्थें निर्मावीं ॥
द्वादश ज्योति लिंगें असावीं ॥
अठराभार वनस्पती व्हावी ॥
आणि तृण वृक्ष गुल्मलता ॥११॥

दिव्य वल्ली केळी नारळी ॥
सुगंध चंदन पुगी फळी ॥
निचुंबलींवृक्षा मेळीं ॥
नाना पुष्पावळी साजिऱ्या ॥१२॥
सुभिक्ष असावें सर्वकाळ ॥
वृक्ष असावे सदा सफळ ॥
धान्य पर्जन्य पिकावळ ॥
पूर्ण यास्थळीं असावी ॥१३॥
भार्गवें जितुकें मागितलें ॥
शंकरें तितुकेंहि दिलें ॥
गंगादि ज्योतिलिंगे सकळें ॥
शतयोजन स्थळामाझारी ॥१४॥
त्यांतून स्वकीय ब्राह्मण ॥
रामें मध्य कोंकर्णी स्थापून ॥
षोडश योजन स्थानवृत्ति देऊन ॥
स्थिर केलें तयांसी ॥१५॥
ब्राह्मण स्थळ धरूनि राहिले जेथ ॥
क्षेत्राभिधान ठेविलें तेथ ॥
आणि स्थापिलें आराध्य दैवत ॥
तेचि कुल दैवत तयांसी ॥१६॥
ऐशी पूर्वकाळींची रचना ॥
सविस्तर सांगेन ठिकाणा ॥
बरवें आणोनि अंतःकरणा ॥
समजोनियां ठेविजे ॥१७॥
गोमांचळ दक्षिणभागासी ॥
त्या माजी प्रथम सासष्ट देशीं ॥
राहिले धरून क्षेत्रासी ॥
त्या वृत्तांतासि अवधारीं ॥१८॥
सर्वांगासी शिरप्रधान ॥
तेवीं मध्यकोंकर्णी सासष्टी जाण ॥
येथील जें कां निरूपण ॥
विशदार्थ तें सांगतों ॥१९॥
सासष्ट देशीं मुख्य सदर ॥
जोहार ग्राम महा थोर॥
तेथें देव श्रीदामोदर ॥
महिमा अपार तयाचा॥२०॥
ऊर्जा चाले सोपस्कर ॥
नित्य हरिकथा जागर ॥
शंखभेरीवादन परिकर ॥
महोत्साह होतसे॥२१॥
पंचगोत्रीचे तैं ब्राह्मण ॥
त्यांसी श्रीदामोदर भजन ॥
कौशिक भारद्वाज गोत्री जाण ॥
आणीक असती त्रिगोत्रींचे ॥२२॥
गीर्वाणभाषीं मठग्राम ॥
देशभाषीं ह्माडग्राम॥
त्या क्षेत्राची महिमा उत्तम ॥
वर्णिली आहे॥२३॥
दुसराग्राम वेरणे जाण ॥
श्रीम्हाळसेचें आद्यस्थान ॥
तेथींचें अपार महिमान ॥
आहे जन प्रसिद्ध॥२४॥
देवा दांनवां समुद्र मथनीं ॥
पियुष विष दिधलें वांटोनी ॥
भक्तजनांच्या सांभाळा लागोनी ॥
प्रयाण केलें सासष्टीं ॥२५॥
दिव्य तेज प्रकाशलें फार ॥
पर्वत मस्तकीं हाणीतलें नूपुर ॥
सरोवर निर्मिलें महाथोर ॥
रहिवास मंदिर वेरणें ॥२६॥
गाई चारितां गोवळीं देखिलें ॥
पाणी पाहोनि श्रुत केलें ॥
तें महाजनां परिसिलें ॥
सत्वर आले त्या स्थाना ॥२७॥
चौदा शतें महाजन ॥
श्रुत होतां आले धांवोन ॥
अद्भुत चमत्कार देखोन ॥
लोटांगणें घातलीं॥२८॥
मग आज्ञापिती महाजन ॥
टांकियां आवरिलें पाषाण ॥
औट घटिकांमाजी जाण ॥
दिव्य प्रतिमा निघाली ॥२९॥
औट घटिका सरतां ॥
आणि घावो टांकीसी लागतां ॥
दुग्ध रक्त अवचितां ॥
धारा पैं लागल्या॥३०॥
ऐसा दावोनि चमत्कार ॥
रहिवास केला क्षेत्रामाझार ॥
अपार ऊर्जा निरंतर ॥
महोत्साह पैं तेथें॥३१॥
नित्योत्साह हरिकथा पुराण ॥
भेरी टाळ मृदंग वादन ॥
पताका चामरें छत्र निशाण ॥
दीपोत्साह बहुसाल ॥३२॥

तेथें ब्राह्मण आहेत पंच गोत्री ॥
कौशिक गार्ग्यो भारद्वाज अत्रि ॥
ऐसा समुदाय तया क्षेत्रीं ॥
आणीक गोत्री आहेत ॥३३॥
ब्राह्मणासी भजन सर्वथा ॥
मुख्य म्हाळसा देवता ॥
आणि आद्य सांतेरी तत्वतां ॥
ऐसी कथा तेथीची ॥३४॥
तिसरा ग्राम कुडतरी ॥
प्रबळ देव दुर्गा सांतेरी ॥
तियेची क्षेत्र महिमा थोरी ॥
ब्राह्मण चतुर्गोत्रींचे ॥३५॥
भारद्वाजादि चोहों गोत्रींचे ॥
भजन करिती कुळदेवतेचें ॥
अपार महिमान तेथीचें ॥
महोत्साह निरंतर॥३६॥
चौथा बाणावली थोर ग्राम ॥
बाणेश्वर देवाचें नाम ॥
वर्णितां तेथील महिमान ॥
अपार जाण पैं आहे ॥३७॥
इषुपात क्षेत्र पुण्य पावन ॥
सह्याद्रिखंडीं असे वर्णन ॥
ह्मणोनि संकेत संज्ञा जाण ॥
बोलिलों आहें॥३८॥
दैवतांचा महिमा अपार ॥
पुराण कथा नित्य जागर ॥
अखंड महोत्साह बडिवार ॥
ऊर्जा नित्य चालते ॥३९॥
कौशिक अत्रि गोत्रादि तीन्ही ॥
गोत्रींचे ब्राह्मण तया स्थानीं ॥
बाणेश्वर आणि कात्यायनी ॥
त्यांचे भजनीं रत सदा ॥४०॥
गोमांचळ दक्षिण भागासी ॥
समुद्रतीरीं इषुपाता ऐशी ॥
नामें स्तविती बाणावलीसी ॥
राम क्षेत्रासि मंडण तें ॥४१॥
तयासी भैरव क्षेत्र म्हणती ॥
जें सह्याद्रि पश्चिम तटाप्रती ॥
येथें अग्रज विप्र असती ॥
वेदांग पाराप्रत पावले ॥४२॥
मंत्रौषधि तपोयाग ॥
बळें जिंतिले क्रोध मार्ग ॥
षट्कर्मी निरंतर सांग ॥
स्वधर्म स्वांगें आचरती ॥४३॥
कोंकण ह्मणजे पृथ्वीकोण ॥
तैं विद्यावंत सारस्वत ब्राह्मण ॥
ज्यांतें कोंकणे नामाभिधान ॥
दैशिक वचन लोकांत ॥४४॥
पांचवा ग्राम शंखावळी ॥
सागर नदी संगम जवळी ॥
क्षेत्रीं भजनीं तिन्ही स्थळीं ॥
शांता नृसिंह विजय दुर्गा ॥४५॥
दैवतांचा महिमा थोर ॥
नित्य हरिकथा जागर ॥
छत्र चामरें वाद्यें अपार ॥
ऊर्जा सुस्थिर चालते ॥४६॥
वाखाणिती क्षेत्र महिमान ॥
नदी सागर संगम म्हणोन ॥
शंख होताति निर्माण ॥
पुण्य पावन स्थान तें ॥४७॥
शंखोत्पत्तीचें स्थान ॥
ह्मणोनि शंखावळी अभिधान ॥
आहे प्रसिद्ध पुरातन ॥
क्षेत्र महिमान तेथींचें॥४८॥
ब्राह्मण समुदाय बहुत ॥
सप्त गोत्रींचे असत॥
त्यांमाजी चारी गोत्रींचे तेथ ॥
सांगणें निश्चित ऐका तें ॥४९॥
जमदग्नि वत्सगोत्री एक ॥
भारद्वाज आणि कौशिक ॥
शंख पिंग कुत्स देख ॥
तिन्ही आणिक आहेती ॥५०॥
गोमांचळ दक्षिण भागासी ॥
तीर्थराज समीपतेसी ॥
उत्तम नाम ग्रामासी ॥
नरसिंहलक्ष्मी ते ठायीं॥५१॥
चतुर्वर्ण जन आहेत ॥
चारी आश्रम सेवीत॥
विप्र अग्र-जन्में वसत ॥
वेदांग पाराप्रत पावले ॥५२॥
अस्खलित तपो योग बळ ॥
साधनीं भस्म क्रोधानळ ॥
जेणेंकरून धर्म प्रबळ ॥
कारणभूत सकळ जगा ॥५३॥

तेथें सौभाग्यवतीं ज्या नारी ॥
त्या पतिव्रता धर्मी तत्परी ॥
इषुपात रामक्षेत्रामाझारी ॥
नगरी शंखावळी मंडण ॥५४॥
जिच्या ठायीं कमलनेत्र कमलापति ॥
वैकुंठाहुनी उतरले क्षितीं ॥
भक्तानुग्रहालागुनि सनातन वस्ति ॥
व्हावया मुक्ति जड जीवां ॥५५॥
ज्याचे दर्शनमात्रेंकरूनी ॥
मोचन होय संसार बंधनीं ॥
सुरवरांच्या कार्यालागुनी ॥
जगज्ञीवन त्या ठायीं ॥५६॥
सहावा गांव रायचुर ॥
श्री कामाक्षा रहिवास मंदिर ॥
तैं ब्राह्मण कौशिक अत्रिगोत्र ॥
क्षेत्रीं वर्तत आहेत ॥५७॥
भक्त लोटलीकर ब्राह्मण ॥
करीत असतां पृथ्वी प्रयाण ॥
कौरंज देशीं अंबा प्रसन्न ॥
झाली असे तयासी ॥५८॥
कौरंज देशाहुनी आणीली ॥
स्वदेशाजवळी पावली ॥
तंव रात्रौ वस्ति झाली ॥
शेजार ग्रामीं राईत ॥५९॥
प्रातःकाळीं स्वग्रामीं लोटलीसी ॥
जाऊं पाहे घेऊनि देवतेसी ॥
परी न ढळे स्थिर त्या स्थळासी ॥
मान्य होऊनि राहिली ॥६०॥
राय ग्रामीं राहिली असतां॥
दोन्हीं ग्रामी कामाक्षा देवता ॥
राय लोटलीकर भजती तत्वतां ॥
या निमित्तास्तव जाण गा ॥६१॥
महा जागृत देवस्थान ॥
तेथील सांगतां महिमान ॥
ऊर्जा चालत साधारण ॥
महोत्साह पैं मोठा॥६२॥
सातवा ग्राम लोटली ॥
देव रामनाथ सांतेरी माऊली ॥
कौंडिन्य वत्स दोन्ही गोत्रें सांगितलीं ॥
त्या क्षेत्रींच्या ब्राह्मणी ॥६३॥
आठवा ग्राम वेती ॥
तैं दैवत सांतेरी भगवती ॥
द्वय गोत्रीं ब्राह्मण असती ॥
भारद्वाज आणि वत्स ॥६४॥
नववा ग्राम कुशस्थळीं म्हणती ॥
देशाभिधान कुडथाळे बोलती ॥
ब्राह्मणांसी कुडयाळे वदती ॥
सुबुद्ध श्रेष्ठ असती जे ॥६५॥
क्षेत्र महिमान असे थोर ॥
देव मंगेश महारुद्र ॥
तया ब्राह्मणांचें गोत्र प्रवर ॥
जमदाग्नि वत्स कौंडिन्य ॥६६॥
अचाट करणी देवाची ॥
पूजा काळीं चमत्काराची ॥
मोठी ध्वनि शिंगी नादाची ॥
अभिषेक समयीं होतसे ॥६७॥
गोमांचळ दक्षिण भागासी ॥
पातकें नासती म्हणून अघाशी ॥
प्रसिद्ध नांम गंगेसी ॥
समुद्रासी मिळाली॥६८॥
द्वारावती समान ॥
कुशस्थळी नामें क्षेत्र जाण ॥
वास्तव्य जैं षट्कर्मी ब्राह्मण ॥
गंधर्वासमान लोकही ॥६९॥
तेथें मंगेश नामें महादेव ॥
मनोवाकायें पूजित मानव ॥
इच्छिलें फळ दे कैलास राव ॥
भोळा चक्रवर्ति धन्य तो ॥७०॥
दशम ग्राम केळोशी ॥
तेथ रहिवास शांता दुर्गेसी ॥
जिचे अगाध महिमेसी ॥
वर्णितां कवि भागले ॥७१॥
मूलमाया आदिशक्ति ॥
असुर मर्दिनी लीला व्यक्ति ॥
दैवत चामुंडां द्वय हस्तीं ॥
असुर कंठीं प्रगटली ॥७२॥
आश्विन श्रावण माघ मार्सी ॥
महदुत्सव या स्थलासी ॥
कौशिक गोत्री ब्राह्मणासी ॥
अग्रहारासी पैं येथें ॥७३॥
दैवत महिमान थोर ॥
नित्य नेमें हरिकथा जागर ॥
छत्रें चामरें वाद्यें अपार ॥
उर्जा दिनरात्र चालते ॥७४॥

उपरी वत्स गोत्री ब्राह्मण ॥
त्यांसी देवतेचा वर होऊन ॥
तो दुजिये ग्रामींचा जाण ॥
कन्यादान पैं केलें ॥७५॥
कन्यादान करूनि त्यासी ॥
क्षेत्र दिधलें विभागासी ॥
ह्मणोनी द्विगोत्री ब्राह्मणांसी ॥
सांगितलें तेथें॥७६॥
देवतेचा वर झाला ॥
म्हणोन वरदा नाम पावला ॥
आणिक एक भक्त भला ॥
आहे सांगितला त्या स्थानीं ॥७७॥
भारद्वाज गोत्री पुरोहित ॥
पाणदीकर त्याची संतत ॥
त्यासी ते स्थानीं नाहीं वृत्त ॥
परी भजन देवता आहे ॥७८॥
श्रोता विनवी वक्तयासी ॥
कां केलें कन्यादानासी ॥
काय कारण वर धावयासी ॥
त्या वृत्तांतासी सांगिजे ॥७९॥
आणि सांगितला जो पाणदीकर ॥
त्याचा कैसा वर्तला विचार ॥
केळोसी ग्रामीं पुरोहित पुत्र ॥
तोही समग्र सांगावा ॥८०॥
वक्ता ह्मणे परियेसी ॥
आधीं वदतों पूर्व रचनेसी ॥
मग तुझिया अक्षेपासी ॥
पुरवीन उत्तरार्धी॥८१॥
अवघें याचें प्रकरण ॥
उत्तरार्धी कळेल संपूर्ण ॥
यथानुक्रमें करून ॥
सांगेन तेथें सविस्तर॥८२॥
अकरावा ग्राम गिरडोली ॥
देवता महंमाया माउली ॥
वटस्थळीं प्रकट झाली ॥
वट-वेदता नाम तियेसी ॥८३॥
त्रिगुणात्मक तिन्ही आकृती ॥
महामाया माउली म्हणती ॥
तिन्हीं अंशें एक शक्ति ॥
जड जीव पंक्ति उद्धरी ॥८४॥
तेथें तिन्ही गोत्रिंचे ब्राह्मण ॥
कौशिक भारद्वाज जाण ॥
आणि वसिष्ठ गोत्री हे खूण ॥
निरोपिली॥८५॥
महाखाजन ग्राम जेथ ॥
भजन देव रवळनाथ॥
कौशिक गोत्री ब्राह्मण वर्तत ॥
या क्षेत्रामाझारी ॥८६॥
वाडें ग्राम सांतेरी दैवत ॥
वत्स गोत्री ब्राह्मण तेथ ॥
आखे ग्रामी आहेत ॥
ब्राह्मण अत्रि गोत्रींचे ॥८७॥
चिखली ब्राह्मण आणिक एक ॥
त्या ब्राह्मणांचीं गोत्रें ऐक ॥
गार्ग्य धनंजय काश्यपादिक ॥
त्रिगोत्रीचे पैं तेथें ॥८८॥
ऐशी षोडश ग्रामाची स्थिति ॥
तुज सांगितली यथा निगुती ॥
सासष्टी देशाची ऐशी रीति ॥
वर्तत आली जाणगा ॥८९॥

मटग्राम दुजा ग्राम ॥
वेरणें पुढती असे॥
कुडतरी लोटली राय ॥
शंखावलिहि नागवें॥१॥
बाणावली पुढें जाण ॥
केळोशी कुडूयळी तसें ॥
आखें वाडें द्वयग्राम ॥
महाखाजन चीखली॥२॥
वाडें खेडेंहि गिर्डोली ॥
षोडश गाम - पंगति ॥
सासष्टी देश महात्मीं ॥
वर्णिती मागिल स्थिती ॥३॥
ऐसें सासष्टी देशकथन ॥
केलें सविस्तर निरूपण ॥
ब्राह्मण गोत्र क्षेत्राचरण ॥
कुळदैवत भजन कथियेलें ॥९०॥

अध्याय ३ रा.

॥ तिसवाडीवृत्तांत ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥
श्रोतें मागुती विनविलें ॥
सांगितले विचार जाणितले ॥

आतां सांगावें जी वहिलें ॥
पुढील कथानकातें ॥१॥
मग तिसवाडीचा वृत्तांत ॥
चित्त देऊनि ऐक म्हणत ॥
भजन आचरण समस्त ॥
क्षेत्रस्थान महिमाही॥२॥
जो खुद्द गोमांचल पर्वत ॥
भोंवतें गांव पंचवीस वसत ॥
सर्व मिळूनि द्वीप उदकांत ॥
गोवें नामक नगर तैं ॥३॥
दुसरें द्वीप आहे सरसें ॥
तया नाम दीपवाडी ऐसें ॥
पंच गावीं ससुदाय वसे ॥
एवं तीसवाडी नाम त्यासी ॥४॥
तीसवाडीमाजी प्रथम ग्राम ॥
येळें ग्राम पहिला जाण ॥
भारद्वाज वत्स गोत्री ब्राह्मण ॥
त्यांसी भजन गणेशाचें ॥५॥
गांवशी गांव दुसरा जाण ॥
तेथें चतुर्गोत्रींचे ब्राह्मण ॥
वसिष्ट अत्रि भारद्वाजादि जाण ॥
त्यांसी भजन दुर्गेचें ॥६॥
चिंबलगांवीं देवता भगवती ॥
द्विगोत्र ब्राह्मण तेथें वसती ॥
ते सांगेन तुह्मप्रति ॥
कौशिकवत्सगोत्री हे ॥७॥
आजोशी ग्रामींचे ब्राह्मण ॥
भारद्वाज कौशिकगोत्री जाण ॥
त्यांसी कुलद्रैवत भजन ॥
श्रीलक्ष्मीचें असे कीं ॥८॥
नेवरें ग्रामींचे ब्राह्मण ॥
त्यांचें कौशिक गोत्र जाण ॥
त्यांसी कुलदैवत भजन ॥
माधव शिव गोविंद ॥९॥
एक दुर्गा देवीसी भजती ॥
एक शिव मुख्य म्हणती ॥
ऐशी आहे त्यांचे स्थिति ॥
पूर्वापार पाहे तूं॥१०॥
आतां गांव तळावली ॥
आणिक दोन आहेत जवळी ॥
ऐशीं अष्ट ग्रामाची मेळी ॥
या द्वीपामाझारी॥११॥
तळावली ग्रामीं ब्राह्मण ॥
द्विगोत्रीचे वसती जाण ॥
वत्स आणि कौंडिन्य ॥
वर्तति पैं तेथें॥१२॥
ऐसें येथील कथन ॥
तुवां परिसिलें संपूर्ण॥
आतां ऐके महिमान ॥
द्वीपवाड द्वीपीचे॥१३॥
द्वीपवाड क्षेत्र महाथोर ॥
जेथें देव सप्त कोटेश्वर ॥
नारवें रहिवास मंदिर ॥
स्थान सप्त ऋषींचें॥१४॥
सप्त धातूंचें लिंग म्हणती ॥
तेथें नवरलाची मंद ज्योति ॥
ऐशी नवल प्रभास्थिति ॥
चोजवेना कवणातें॥१५॥
पंचगंगा तीर्थ जेथें ॥
पाताळाहुनी जळ येतें॥
जन्माष्टमी यात्रा भरते ॥
उत्साह अद्भुत होतसे ॥१६॥
जवळी शांताभगवती देव ॥
नारायण दैवत म्हालार गांव ॥
तैसेंची क्षेत्र काळभैरव ॥
न्हावेली गांव तेथें गणपती ॥१७॥
गोलते ग्रामीं भगवती शांता ॥
तेथें आहे चतुर्थ सविता ॥
मध्यें शंभू विराजिता ॥
पंचैतनासहित॥१८॥
ऐशी पंचैतन परवडी ॥
पंचक्रोशीं द्वीपवाडी॥
सप्त कोटेश्वर महिमागाढी ॥
हाटकेश्वरमहात्म्यीं वर्णिली ॥१९॥
क्षेत्र महिमा आणि देवता ॥
पंचस्थानीं कथिलीं तत्वता ॥
आतां चहूं ग्रामींच्या वृत्तांता ॥
गोत्रप्रवरा सांगेन ॥२०॥
दीवगांवींचे दीवकर ॥
तेथें गोत्रसमुदाय फार॥
वत्स अत्रिसांख्यायनगोत्र ॥
वशिष्ट भारद्वाज गौतम ॥२१॥
एकास भैरवाचें ॥
एकासी सांतेरी दुर्गेचें॥

आणि न्हावेलीकर गणेशाचें ॥
भजन करिताती ॥२२॥
नारायण देव म्हालार ॥
गोलते ग्रामीं देव सांतेर ॥
या तिन्ही ग्रामींचे गोत्रोच्चार ॥
ब्राह्मणाचे सांगेन ॥२३॥
कश्यप आणि भारद्वज ॥
जमदग्नि वत्स कौशिक गोत्रज ॥
पांचवे सांगेन तुज ॥
गौतम गोत्रींते॥२४॥
या चतुर्ग्रामींच्या ब्राह्मणासी ॥
देवता पृथक् पृथक् भजनासी ॥
आणि मुख्यतें सप्तकोटेश्वरासी ॥
भजन सर्वासी पैं आहे ॥२५॥
एवं तिसवाडीमाजीं दशग्रामींचें ॥
निरूपण तुजसी केलें साचें ॥
तैसेनि वाडे करूनि गोत्राचे ॥
कुल दैवत भजनादी ॥२६॥
वेळें एक ग्राम दुजा गांवश तिथे ॥
तृतीय नेवरेंचें बलचतुर्थ ॥
आणि आजो शीतळावली येथ ॥
द्वयग्राम आणिक असती ॥२७॥
गोमांचळ वेष्टित अष्ट ग्राम ॥
तैसे द्वीपवाडी माजी चारीनाम ॥
दिवगोलती न्हावेली म्हालारगांव ॥
द्वादशांचा समुदाय ॥२८॥
द्वादश कला भानु बिंबासी ॥
तैसेबारा गांव गोमांचळासी ॥
बोलिलोंसें अल्पवाणीसी ॥
गोमांचळ वर्णनी अपार ॥२९॥
वक्तासांगे श्रोतयासी ॥
त्रिग्राम भट्ट ग्रामासी॥
तीन आहेत अंत्रुजेसी ॥
आणि शेजारा पंचवाडी ॥३०॥
आणिक दोन ग्राम अद्याग्रहारी ॥
एकतें वेरीं शिवेश्वरीं ॥
स्तोल ग्राम खांडोळया माझारी ॥
याती परी सांगेन ॥३१॥
एकादश ग्रामा माझारी ॥
तीन असती अंत्रुजे भीतरी ॥
कोणतीं नांमें म्हणसी तरी ॥
कुंडैमडकै बांदोडें ॥३२॥
बांदिवडें ग्रामींची थोरी ॥
जेथें नागेश वास करी ॥
येथील महिमा वर्णावी तरी ॥
ग्रंथ फार वाढेल ॥३३॥
अति रमणीय स्थान ॥
याक्षेत्रीं द्विगोत्री ब्राह्मण ॥
पुससी कोण कोण ॥
तरी वत्स आणिक कौशिक ॥३४॥
दुसरा ग्राम मडकै म्हणती ॥
तेथ देवी दुर्गा भगवती ॥
तिची महात्म्य वर्णन सुकृती ॥
अद्‌भुत असें॥३५॥
तेथ दोन गोत्रींचे ब्राह्मण ॥
तयासी दुर्गा देवीचें भजन ॥
एक भारद्वाज गोत्री जाण ॥
दुसरें अत्रि गोत्र ॥३६॥
तिसरा नूतन ब्राह्मण ॥
भत्त ग्राम पाळीचा जाण ॥
त्यासी देवोनि कन्या दान ॥
तयेस्थानीं राहविला ॥३७॥
त्यानें मग रवळ नाथ ॥
आणोनि स्थापिला मडकईंत ॥
त्यासी प्रभू कौंडिन्य म्हणत ॥
हा पूर्व वृत्तांत असेगा ॥३८॥
याचें सविस्तर आख्यान ॥
उत्तरार्धीं तुज सांगेन ॥
आधीं सांगेन तेंचि करी श्रवण ॥
स्थिर चित्त करोनी ॥३९॥
तिसरा ग्राम कुंडई परियेसीं ॥
तेथें वास दुर्गा भगवतीसी ॥
तेथें ब्राह्मण वसती त्यासी ॥
गार्ग्य आणि अत्रि गोत्र ॥४०॥
सासष्टी देशाच्या शेजारीं ॥
ग्राम असती पैल तीरीं ॥
मध्यें नदी महा थोरी ॥
या तिन्ही ग्रामासी॥४१॥
आतां भत्त ग्रामींचे तिन्ही ग्राम ॥
त्यामाजीं चूडामणि प्रथम ॥
क्षेत्रस्थान महिमा उत्तम ॥
ब्राह्मण समुदाय उदंड ॥४२॥
कश्यपादि पंचगोत्री ॥
ब्राह्मण वसती तया क्षेत्रीं ॥

जमदग्नि भारद्वाज अत्रि ॥
काश्यप कौंडिन्य आणिकही ॥४३॥
क्षेत्र थोर देवस्थानें बहुत ॥
त्यामाजी चारी मुख्य तेथ ॥
महिमा मोठी ऊर्जा बहुत ॥
महोत्साह सर्वदा॥४४॥
एक श्रीदेवकी कृष्ण विख्याति ॥
दुसरी महामाया भगवति ॥
रवळनाथी दोन स्थानें असती ॥
गावण वाडा आणि पाणदीस ॥४५॥
दुसरा गांव अंबोणें समर्थ ॥
देव अमृतेश्वर दुर्गा सांतेरी तेथ ॥
वेताळ आणि रवळनाथ ॥
ऊर्जानित्यदेवाची॥४६॥
एक काश्यप वत्स गार्ग्य गोत्री ॥
दुसरे ब्राह्मण भारद्वाज त्या क्षेत्रीं ॥
समभाव असे एकत्रीं ॥
जाणगा श्रोतया॥४७॥
तिसरा ग्राम हातुलपुरी ॥
तो अंगभूत चोडणा माझारी ॥
तेथील ब्राह्मण अत्रिगोत्री ॥
क्षेत्रीं दैवत क्षेत्रपाल ॥४८॥
अंत्रुज देशा शेजारी ॥
पंचवाडीची सांगेन परी ॥
तेथील ब्राह्मण वंशा माझारी ॥
विरळा कोणी असेल ॥४९॥
असत्य दोषें लयासी गेले ॥
वंश वर्धन नाहीं चाललें ॥
म्हणसी निमित्त काय झालें ॥
तरी तें ऐक सांगतों ॥५०॥
महाखाजन आणि गिर्डोलीसी ॥
मध्य भूमिकेंत वाद उभयांसी ॥
नीति निवाडा महाजनां पाशीं ॥
शेजार ग्राम कुडतरीस आले ॥५१॥
निवाडा ठेविती अशरीर वाणीवरी ॥
जावोनि ऐकती नदी पैल तीरीं ॥
वंद्रे भूमि कुडतरी माझारी ॥
वैखरी रात्री गुप्त बोले ॥५२॥
महाजनें पंचवाडीकरासी ॥
लांचावितां दिलें लटिक्या साक्षिसी ॥
तेणें तो पावला नाशासी ॥
कृमि सर्वांगीं पडोनी ॥५३॥
लटिकें भूमि वदली जेथ ॥
वदनकाळी म्हणती तेथ ॥
तृण अद्यापि न येत ॥
हे प्रत्यक्ष प्रतीती असे ॥५४॥
भूमिका उभय ग्रामापासूनी ॥
कुडतरी महाजनीं नेली ठकवुनी ॥
पंचवाडीकर त्यापासुनी ॥
साक्षी जाण वर्जिले॥५५॥
एकतो कपटें भूमि साधोनि गेला ॥
दुसरा अनृतें फुकाचि मेला ॥
अपराध शिरीं बैसला ॥
अद्यापवरी त्याचिया॥५६॥
ऐसें पंचवाडीकुडतरीकरांचें ॥
वर्तमान सांगितलें साचें ॥
म्हणोनी पंचवाडीकरांचें ॥
संतान वृद्धिंगत न होय ॥५७॥
आणि अष्टग्रहार देशीं ॥
ऋषिवन आणि कुरंडिसी ॥
एक गोत्रीच ब्राह्मणस्थळासी ॥
देव विमलेश्वर सोमेश्वर दों स्थानीं ॥५८॥
ऋषिवना ह्मणति रिवण ॥
तेथें विमलेश्वर देव सगुण ॥
कुरंडी ग्रामीं सोमेश्वर जाण ॥
देवाचें भजन ब्राह्मणासी ॥५९॥
आतां विळणें ग्रामीं शिवेश्वरी ॥
तेथें देवाची ऊर्जा थोरी ॥
मूळवीर देवाची ख्याति बरी ॥
भजन त्याच दैवताचें ॥६०॥
एक पेडणें देशींहुनी ॥
एक सासष्टी देशाकडुनी ॥
आपुलें कुलदैवत स्थापोनी ॥
विळणें ग्रामीं राहिले ॥६१॥
तेथें त्रि गोत्रींचे ब्राह्मण ॥
अलीकडे खोलग्रामीं श्रीनारायण ॥
तेथें वत्सगोत्री ब्राह्मण ॥
वसताती पैं गा॥६२॥
ऐसें एकादश ग्रामींचें कथन ॥
क्षेत्र महिमा सगोत्र ब्राह्मण ॥
आणि कुलदैवतादिकांचें भजन ॥
संक्षिप्तार्थें कथियेलें ॥६३॥

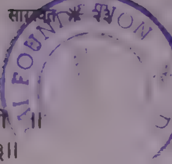

अध्याय ४.

॥ ऐक्यदर्शन ॥

श्रीगणेशायनमः ॥
सोळा ग्राम सासष्टी देशातिल ॥
बारा गांव तिसवाडी मधील ॥
अकरा ते पूर्वदक्षिणेकडील ॥
गोमांचळा पसोनी ॥१॥
हा सांप्रदाय सांगितला एक ॥
आणिक तिन्ही आहेत देख ॥
कोण ह्मणसी तरी ऐक ॥
कोरवाळी मांदरें कोरगांव ॥२॥
कोरवाळी बार देशामाझारी ॥
काळभैरव त्या क्षेत्रीं ॥
तेथें ब्राह्मण गौतम गोत्रीं ॥
वसताती पैं हो॥३॥
कोरगांव मांदरें पेडणें देशीं ॥
महालक्ष्मी सप्तेश्वर देव मांदरेसी ॥
देवता चरित्र महिमेसी ॥
वर्णितां न वर्णवे॥४॥
लक्ष्मी स्मरण करूनि पाणी ॥
घालितां महाविष उतरे तत्क्षणी ॥
निर्विष सावध होय प्राणी ॥
अभिनव करणी देवीची ॥५॥
जे देशीं असेल मांदरेकर ॥
त्याणें स्वहस्तें घालितां नीर ॥
निर्विष होय हा चमत्कार ॥
जगप्रसिद्ध आश्चर्य हें ॥६॥
ऐसें तेथील देवीचें महिमान ॥
जामदग्न्य वत्स गोत्री ब्राह्मण ॥
आणिक एक आहे तें जाण ॥
अत्रि गोत्र तिसरें ॥७॥
दुसरें कोरगांव महाथोर ॥
मुख्य देव तेथें कमलेश्वर ॥
हरिकथा पुराण निरंतर ॥
अगाध महिमा देवाची ॥८॥
गणिका नाचती बहुत ॥
वाद्य नृत्य अखंडीत॥
कार्तिकीं पुराण भारत वाचित ॥
ऊर्जा बहुत देवाची ॥९॥
तेथें ब्राह्मण गोत्रें चार ॥
एक कौशिक दुजा अत्रिगोत्र ॥
भारद्वाज काश्यप थोर ॥
गोत्रींचे ब्राह्मण तेथें ॥१०॥
ऐशी बेचाळीस ग्रामांची मांडणी ॥
यावत्काल तों हेचि मिळणी ॥
वर्तताती एकपर्णी ॥
पूर्वील काहणी जाणावी॥११॥
श्रोता विनवी जोडिल्या करीं ॥
जे कां सांगितली कुशरी ॥
परी चारी ग्राम कुडवाळ देशाभीतरी ॥
त्याची परी सांगावे ॥१२॥
कुळकर्णी ऐसें उपनाम त्यांसी ॥
नकळे तयांच्या वृत्तांतासी ॥
तरी ते कोणत्या ठिकाणासी ॥
प्रगट जनासी करावें ॥१३॥
ऐकोनि श्रोतयाचें वचन ॥
वक्ता म्हणे ऐक सांगेन ॥
आतां तयाचा ठाव ठिकाण ॥
समग्र जाण परीयेसी ॥१४॥
नेरूर सरंबळ नदीतीरीं ॥
दोनी ग्राम कसब्या शेजारीं ॥
परूळें ग्राम समुद्रतीरीं ॥
चौथा ग्राम मसुरें॥१५॥
जे सांगितली बेचाळीस ग्रामावलिका ॥
याची समुदायामधील देखा ॥
उदरवृत्तीस्तव जेका ॥
वृत्ति धरोनि राहिले॥१६॥
आंबोणें भत्तग्रामींहुनी आला ॥
साळीचें टेंबनेरूरीं वस्तीस राहिला ॥
ग्रामस्थीं विप्र तो लेखक ठेविला ॥
नेरूरकर महाजनीं ॥१७॥
अष्टपुत्रे उपनाम त्यासी ॥
काश्यप नैध्रुव गोत्रयासी ॥
हा पूर्व वृत्तांत चतुरांसी ॥
ठाऊक असे कीं॥१८॥
सरंबळचे कुळकर्णी पाणदीकर ॥
मागें सांगितला पुरोहित पुत्र ॥
केळोशीच्या वृत्तांतीं संज्ञामात्र ॥
कथियेले असती ॥१९॥
तेथें ग्रामस्थ आले मसुरींचे ॥
त्यांसी अगत्य झालें लेखकाचे ॥
नेऊनि आपुले ग्रामीचें ॥
कुललेखन दिधलें॥२०॥

मग तो किती कां दिवशीं ॥
गेला कुडवाळ देवता दर्शनासी ॥
संपादोनी कुलधर्मासी ॥
आज्ञा घ्यावया प आला ॥२१॥
देवें सांगितलें त्यासी ॥
तुवां तेथें भजावें सातेरेसी ॥
राहोनी मसुरे ग्रामासी ॥
मी स्थानासी येत आहे ॥२२॥
ऐशी देवाची आज्ञा होतां ॥
तेथेंच झाला भजन करिता ॥
आणि नेरूर सरंबळकरांच्या वृत्तांता ॥
पूर्वा परिच्या कथियलें ॥२३॥
आतां परुळेंकर वासिष्टगोत्री ॥
त्या बेचाळीस ग्रामा माझारी ॥
ठिकाण आपुलें पूर्वा पारी ॥
ठाउकें असें कीं ॥२४॥
परुळेकरांसी ठाऊक कुलदैवत ॥
परी देवासी जाणे नाहीं घडत ॥
बेताळासी काळ बहुत ॥
भजन करिती पैं॥२५॥
पांचाही ग्रामी कुळकर्णासी ॥
तीन चार शतें झालीं वृत्तीसी ॥
जुनाटपणा जाणोनि वृत्तासी ॥
यासमयीं सांगितलें ॥२६॥
या बेचाळीस ग्रामींचें ॥
तुज कथन सांगितलें सार्चें ॥
आणि पुसिलें चतुरग्रामींचें ॥
तेंही तुजला सांगितलें ॥२७॥
हे चतुरग्रामी वेगळे नव्हती ॥
पूर्वरचनेमाजीच होती ॥
बेचाळीसांमाजीच असती ॥
येरही किती असती नेणो ॥२८॥
हल्लीं जेव्हां बारदेशकर विभागले ॥
तेव्हां अल्प जन समुदायीं राहिले ॥
स्वदेश संबंध सोडिले ॥
या समुदायीं वर्तती॥२९॥
जितके गोमांचळ देशी ॥
सारस्वत हें अभिधान त्यांसी ॥
वर्तत आहेत देशोदेशीं ॥
परी मूळ स्थान ओळखिती ॥३०॥
जें पूर्वील अग्राहर स्थान ॥
तें ध्यानीं धरूनि बोलावें ठिकाण ॥
क्षेत्र दैवतादि स्थान ॥
अनुसंधान धरावें॥३१॥
क्षेत्र गोत्र दैवत ॥
हें अनुसंधान त्यागुनी वर्तत ॥
त्यांचा शोध करणें उचित ॥
वाटतें जनातें॥३२॥
या एका बेचाळीस समुदायामाझारी ॥
व्यवसाय राहटी त्रिविधापरी ॥
तें चित्त देवोनि अवधारी ॥
सांगेन तुज श्रोतया ॥३३॥
एक राजसेवा लेखनवृत्ती ॥
शेणै ऐसें त्यास म्हणती ॥
केळोशी कुडथाळे मुख्य असती ॥
कुशाग्र बुद्धि बहुत जे ॥३४॥
दुसरी आणखी आहे रीती ॥
नाना व्यवसाय उदीम करिती ॥
सासष्टीकर त्यां ह्मणती ॥
बोलण्याचा परिपाठ हा ॥३५॥
सासष्टी आणि तिसवाडींत ॥
जे असती ग्राम समस्त ॥
त्यांसी सासष्टीकरचि ह्मणत ॥
पूर्वापार आले कीं ॥३६॥
गोमंतकशिरस्थान सासष्टी ह्मणती ॥
ह्मणोनी हें अभिधान सर्वांसी लाविती ॥
अज्ञ मूढ भिन्न भिन्न घेती ॥
नामाभिधानें॥३७॥
तिसरे ह्मणती आपण चोडणेकर ॥
त्यांचाही उदीम व्यवहार ॥
परी ते आपणास भिन्न मानिती थोर ॥
अभिमान चार असती हे ॥३८॥
हा सांप्रदाय बेचाळीस ग्रामाचा ॥
दुजा बारदेश तिजा पेडण्याचा ॥
चतुर्थ कुडवाळ देशींचा ॥
सारस्वत समूह एकची ॥३९॥
हे समस्त एकचि ज्ञाति ॥
मूळ समजतां एकची असती ॥
अभिमानें वृथा जल्पती ॥
भिन्न भिन्न ह्मणोनी ॥४०॥
जे इतर देशोदेशीं वसती ॥
तयां चहूं सांप्रदायाची संतति ॥
त्या वेगळे आन नसती ॥
जाणावया तुजप्रति कथियलें ॥४१॥

क्षेत्र दैवत गोत्र प्रवराप्रति ॥
जे सांगतां साम्यतेस येती ॥
तेचि त्या सांप्रदायाचे ठरती ॥
येरां राखिती पृथक् ॥४२॥
ज्यांचा वृत्तांत न कळे पूर्ण ॥
त्यासी स्पष्ट पुसावें आपण ॥
सांगतां क्षेत्र गोत्र स्थान ॥
सहजें जाण कळेल ॥४३॥
क्षेत्र दैवत गोत्र प्रवरा ॥
अनुक्रमें सांगे त्या क्षेत्रींचा तो खरा ॥
शोधिल्याविण अंगिकारा ॥
कोणी न करिती॥४४॥
जरी शोध न करिती कोणी ॥
तरी वर्ततील मूढपणीं ॥
गोत्र प्रवर न पाहती आणि ॥
कुलदेवताभजनादिक ॥४५॥
ह्मणोनी जे बुद्धिवंत ॥
त्यांहीं ज्ञाति शोध करावा निश्चित ॥
शोध न करूनि वर्ततां अवचित ॥
ज्ञाति संकट येईल ॥४६॥
ज्ञातिगुरु संन्यासी आहेती ॥
त्यासी सांगावी सकल स्थिति ॥
ज्ञातिजनें करावी साह्यति ॥
ते मार्ग देती लावोनि ॥४७॥
ज्ञातिगुरु कर्तव्य थोर ॥
शिष्य शोधन करणें वारंवार ॥
परस्पर ऐक्यता विचार ॥
वाढवीत जाणें॥४८॥

अध्याय ५.

॥देशत्रयवर्णन॥

श्रीगणेशाय नमः॥
श्रोता वक्तयातें विनवित॥
तुम्ही सांगितला जो वृत्तांत ॥
तो सर्वही माझ्या चित्तांत ॥
कळों आला सविस्तर ॥१॥
आतां सांगावें पुढील कथन ॥
गोमांचळ देशींचें वर्तमान ॥
यथानुक्रमें करून ॥
बारदेश याचेंही सांगावें॥२॥
वक्ता ह्मणे श्रोतयासी ॥
सांगितलें गोमांचळ वृत्तांतासी ॥
आणि सासष्टी आदि दक्षिणभागासी ॥
पूर्वभागाच्या क्षेत्रा निरूपिले ॥३॥
आतां गोमांचळ उत्तर भाग ॥
देश आहे अति चांग॥
बारदेश पेडणें कुडवाळ देश ॥
सांगेनही ऐकपां ॥४॥
मागां सांगितलें कथन ॥
क्षेत्रस्थान दैवत महिमान ॥
गोत्रप्रवरसहित ब्राह्मण ॥
कुळदैवत भजन सांगितलें ॥५॥
याचीपरी येथील रीती ॥
क्षेत्र दैवत महिमा आहेती॥
ब्राह्मण गोत्र प्रवर यथास्थिति ॥
वर्तत आहे या स्थानीं ॥६॥
परी संकलीत सांगेन बोल ॥
वर्णितां होतसे पाल्हाळ ॥
तुजला सांगेन पां सकळ ॥
वृत्तांत तो॥७॥
प्रथम तिन्ही देशामाझारी ॥
सांगेन बारदेशाची कुसरी ॥
शिरोडें ग्रामीची नवलपरी ॥
महिमा थोर देवाचा ॥८॥
अष्टेचाळीस ग्रामांत श्रेष्ठ ॥
वेताळदेव महावरीष्ठ ॥
महिमान वाढे यथेष्ट ॥
महोत्साह उत्कृष्ट होतसे ॥९॥
क्षेत्रीं वसताती ब्राह्मण ॥
त्यांचें गोत्र प्रवर सांगेन ॥
यथास्थित आचरण ॥
तेंही संपूर्ण सांगेन॥१०॥
जामदग्न्य वत्स आणि भारद्वाज ॥
अत्रि वासिष्ठादि काश्यपांबुज ॥
आणिक गोत्रें असती समग्र ॥
तीं कळती पुढारें ॥११॥
शिरोडें ग्रामीचें कथन ॥
विशदार्थ केलें निरूपण ॥
पुढील ग्रामींची संकलित खूण ॥
सांगेन तेही जाण तूं ॥१२॥
क्षेत्रस्थान आणि गोत्र ॥
इतुकें सांगेन यथार्थ॥

परि संक्षेपें मी लिहित ॥
वाढेल ग्रंथ म्हणोनी ॥१३॥
दुसरा ग्राम हळदोणें ॥
जामदग्न्य वत्स वसिष्ठ गोत्री ब्राह्मण ॥
आणीक आहेत प्रसंगेंकरून ॥
कळों येतील सहजेंचि ॥१४॥
पोंबुरपें ग्रामीचे ब्राह्मण ॥
वसिष्ठ गोत्री असती जाण ॥
काश्यप वत्स साळगांवीं ब्राह्मण ॥
देव वेताळ पैं तेथें ॥१५॥
अत्रि गोत्री आसगांवीं ॥
देव रवळनाथ सांगितला स्वभावें ॥
आतां पुढील्यांचीं नांवें ॥
सांगेन तीं ऐकपां॥१६॥
मोहिडें हणजूण नाचनोळें ॥
कांदोळी उकसै पुनाळें ॥
आणिक सातवें एके मेळें ॥
एकैक गोत्रींचे असती ॥१७॥
शिरोडें हळदोणें साळगांव ॥
पोंवुर्पे हणजुण कांदोळी आसगांव ॥
नाचनोळें उकसैपुनाळें गांव ॥
मोइडें जाण बारावा ॥१८॥
ऐसा द्वादश ग्रामींचा सांप्रदाय ॥
एक शरीरसंबंध सोय ॥
प्रस्तुत इतुक्यांचा समुदाय ॥
यांसी बारदेशकर ह्मणताती ॥१९॥
ऐसा बारदेशींचा वृत्तांत ॥
तुजला सांगितला समस्त ॥
ज्ञातीपासोनि विभक्त ॥
द्वेषें केलें वृथागा॥२०॥
ज्ञातीमधोनि वेगळाले ॥
निमित्त कैसें पां घडलें ॥
तें सकळ कथानक वहिलें ॥
उत्तरार्धी कळेल॥२१॥
झालें बार देश आख्यान ॥
आतां पुढील देशींचें वर्तमान ॥
तें यथानुक्रमें साद्यंत पूर्ण ॥
तुजमी सांगेन जाणपां ॥२२॥
द्वादश ग्रामीं बार देश कथन ॥
तुजला केलें निरूपण ॥
आतां पंच ग्रामींचें आख्यान ॥
पेडणें परियेसी ॥२३॥
पेडणें ब्राह्मण असती ॥
त्यांची पंच ग्रामीं वसती ॥
त्यांचीं नामें यथा निगुती ॥
सांगेन स्थिती ऐकपां ॥२४॥
तीन ग्राम पेडणें देशींचे ॥
एक सांतर्डे कुडवाळ देशींचें ॥
पंचम कामुर्ली बारदेशींची ॥
ऐसेयास ह्मणती पेडणेंकर ॥२५॥
आणिक दोनी तेथें असती ॥
वोजरे पोरस्कडें म्हणती ॥
परी या पांचाचे आंगभूती ॥
ह्मणोनी पंचग्रामी बोलिजे ॥२६॥
सप्तग्राम न ह्मणती कोणी ॥
कां जे मिळाले यांचे मिळणी ॥
लग्नासि आले ह्मणोनी ॥
ग्रामदेवांनी राहविलें॥२७॥
जरी तूं मनीं आशंका घेसी ॥
निमित्त काय राहवयासी ॥
आणि लग्नाची परी ते कैशी ॥
ते परीयेसीं उत्तरार्धी ॥२८॥
आर्धी ऐक पूर्वील कथन ॥
मग जें युगायुगीं घडलें तें सांगेन ॥
उत्तरार्धीचें निरूपण ॥
तें संपूर्ण या युगीचें॥२९॥
आतां पेडणें ग्राम कसबा थोर ॥
जेथें भगवती महा प्रखर ॥
आणि देव गौतमेश्वर ॥
महिमा अपार तयाची ॥३०॥
आणि मालपें ग्राम प्रसिद्ध ॥
देव मुळवीर लीला अगाध ॥
नवस नवसितां काम सिद्ध ॥
जन प्रसिद्ध पैं आहे ॥३१॥
येथ द्विगोत्रींचे ब्राह्मण ॥
अत्रि भारद्वाजादि जाण ॥
आणिक आहेत त्यांचें कथन ॥
करितां कळों येईल ॥३२॥
पुराण हरिकथा किर्तन ॥
महोत्साह सर्वदा जाण ॥
पूजा विधि सुंदर रचना ॥
उत्साह मोठा होतसे ॥३३॥
पारशें ग्रामीं देवता भगवति ॥
तिची आहे थोर ख्याति ॥

महिमा वर्णन बहुत कीर्ति ॥
प्रख्यात प्रांतीं असेजी ॥३४॥
त्रि गोत्रींचे ब्राह्मण असती ॥
एक शंखपिंग कुत्स म्हणती ॥
एक ते अत्रि गोत्री ॥
आणिक पैं एक॥३५॥
धारगळी ग्रामींचें महिमान ॥
धारेश्वर माणिक देवस्थान ॥
नित्योत्साह कथा पुराण ॥
तेथें ब्राह्मण कौशिक गोत्री ॥३६॥
पेडणें देशीं तिन्ही ग्रामींचें ॥
कसबा धारगळी पारशेचें ॥
कथन सांगितलें साचें ॥
चतुर्थ ग्रामींचें अवधारी ॥३७॥
सातर्डे ग्राम कुडाळा माझारी ॥
तो पेडणेच्या समूह्या भीतरी ॥
तेथ रवळनाथ देवाची थोरी ॥
महा ख्याती पैं आहे ॥३८॥
तेथें ब्राह्मण द्विगोत्री ॥
एक भारद्वाज दुजा अत्रि ॥
या परी दोन्ही गोत्री ॥
त्या क्षेत्रीं आहे पैं॥३९॥
पांचवा कामुर्ली बारदेश ग्राम ॥
तेथ वेताळ देवाचें नाम ॥
त्याचा दारूण पराक्रम ॥
ऊर्जा बहुत चालते॥४०॥
एवं पंचग्रामीं समुदाई ॥
तेथ सप्तगोत्रीं आहेत पाहीं ॥
क्षेत्र दैवत भजन तेंहीं ॥
सांगितला निवाडा॥४१॥
ऐसें पेडणेचें कथन ॥
तुवां परिसिलें संपूर्ण॥
आतां देइजे अवधान ॥
कुडवाळ देशींच्या कथनासी ॥४२॥
कुडवाळ देश महा थोर ॥
अष्ट ग्रामींचा विचार ॥
सांगेन पां सविस्तार ॥
चित्त देवोनि परिसावें॥४३॥
देशाचें मुख मण्डण ॥
वालावली मुख्य प्रधान ॥
तेथील सांगेन महिमान ॥
चित्त देवोनि परियेसीं ॥४४॥
ते क्षेत्रीं देव श्रीनारायण ॥
उत्कृष्ट पूजा नित्य पुराण ॥
हरिकथा आणि जागर ॥
सदा सर्वदा होतसे॥४५॥
भेरी दुदुंभींचा गजर ॥
ध्वज पताका पल्लवछत्र ॥
ढोल चामरें अपार ॥
चमत्कार नाना परी॥४६॥
टाळ मृदंग शंख मोहरी ॥
वाद्यें वाजती कुसरी ॥
क्षेत्र महिमा महा थोरी ॥
कोणी सरी न पावत ॥४७॥
महा जागृत देवस्थान ॥
तेथील न वर्णवे महिमान ॥
जमदग्नी वत्सगोत्रीं ब्राह्मण ॥
तया क्षेता माझारी ॥४८॥
दुसरा ग्राम नेरूर ॥
तेथें देव श्री कलेश्वर॥
तेंही क्षेत्र परत्र सुंदर ॥
तेथें ब्राह्मण भारद्वाज कौशिक गोत्री॥४९॥
शिरसोसकर स्वदेशींचा ॥
चांदोसकर प्रभु साळशीचा ॥
साधोनि विषय वृत्तीचा ॥
शरीर संबंधासी मिळविला ॥५०॥
धर्मापूर ग्रामीं श्री भगवती ॥
असा धारण महिमा कीर्ति ॥
सरोवर पाळीं मिरवती ॥
सौभाग्य ख्याति असंभाव्य ॥५१॥
जामदग्न्य वत्स गोत्री ब्राह्मण ॥
ते कुळदेवता त्यांसी भजन ॥
दुसरे कौशिक गोत्री म्हणोन ॥
त्यांच्या खाखखुणा नसतील ॥५२॥
परुळें ग्राम समस्त ॥
देव वेताळ रवळनाथ॥
आणि दुसरा आदिनाथ ॥
कनकादित्य पैं म्हणती ॥५३॥
देवाचें थोर महिमान ॥
तेथें त्रिगोत्री ब्राह्मण॥
धनंजय आणि सांख्यायन ॥
तृतिय गोत्र भारद्वाज ॥५४॥
पाट ऐसें नामग्रामासी ॥
तेथें चंडिका नामें माउलीसी ॥

अति रमणीय क्षेत्रासी ॥
महोत्साह होतेस॥५५॥
त्रिगोत्री ब्राह्मण ॥
तया क्षेत्रीं असती जाण॥
ते म्हणसी कोण कोण ॥
भारद्वाज सांख्यायन धनंजय ॥५६॥
स्वदेशीं प्रभू नायक सांगितले ॥
पाटील आष्टेंचे नूतन आले ॥
सांख्यायन गोत्री त्यांनीं आणिलें ॥
कुळ दैवत स्थापिलें चामुंडा ॥५७॥
सन्निध ग्रामजोतें डोली ॥
तेथें देवता भद्रकाळी ॥
ब्राह्मण असती त्या स्थळी ॥
सांख्यायन धनंजय गोत्री ॥५८॥
तेंडोली केळसीकर एक ॥
दोन्ही म्हणावया नाहीं वेगळीक ॥
दोन्ही ग्रामींचे तेचि नायक ॥
गोत्र प्रवर एकची ॥५९॥
बेतारें ग्रामींची थोरी ॥
तिन्ही देवता स्थळा माझारी ॥
मध्य केळोसीची सांतेरी ॥
शोभा थोर तेथींची ॥६०॥
कौशिक आणि कौंडिन्य ॥
द्विगोत्रींचें ब्राह्मण॥
आतां पुढील ग्रामींचें कथन ॥
सांगेन तेंची ऐकपां ॥६१॥
खानोली ग्राम समुद्रतीर ॥
जेथें सिद्धेश्वर महाथोर॥
ब्राह्मण वसती त्यांचा उद्धार ॥
गोत्र प्रवर अवधारीं ॥६२॥
आंगिरस बार्हस्पत्य भारद्वाज एक ॥
दुसरा अघमर्षण कौशिक ॥
तिजा जो जामदग्न्य वत्सगोत्री एक ॥
चतुर्थ तो गार्ग्य गोत्री ॥६३॥
तेथें भारद्वाज गोत्री ब्राह्मण ॥
दुजे वासिष्ठ मैत्रा वरुण कौंडिन्य ॥
ऐसें तेथील वर्तमान ॥
जाणोनी ठेवींजे॥६४॥
आजगांव महाथोर ॥
जेथें देव वेताळ प्रखर॥
नित्य पुराण कथा जागर ॥
महोत्साह थोर होतसे ॥६५॥
सन्निध असे तिवरे ग्राम ॥
तेथ माउली ह्मणती उत्तम ॥
ब्राह्मण अत्रिगोत्री नाम ॥
वसताती पैं तेथें॥६६॥
म्हापण दाभोळी गोळवण ॥
माळगांद कोचरें चेंदवण ॥
सातवा ग्राम मसदें जाण ॥
गोत्र प्रवर अवधारीं ॥६७॥
कौंडिन्यगोत्री गोळवणकर ॥
दोन्हीगोत्री माळगांवकर ॥
माजी अत्रि गोत्री ठाकुर ॥
नायक ते काश्यप गोत्री ॥६८॥
दाभोली कोचरें भारद्वाज गोत्री ॥
म्हापण ठाकुर वत्स गोत्री ॥
मसदेंचे भारद्वाज गोत्री ॥
कश्यप गोत्री चेंदवणकर ॥६९॥
वालावली नेरूर धर्मपुर ॥
परूळें पाट महाथोर ॥
या पांच ग्राम संमता माझार ॥
सहावी जाण तेंडोली ॥७०॥
आणिक ह्मापण वेतोरेशी ॥
खानोली दाभोली आजग्रामासी ॥
गोळवण माळगांव या सप्त ग्रामासी ॥
मत्तकरी म्हणती पैं ॥७१॥
चेंदवण कोचरें केळुस ॥
तिसवडें मसदें या पांचास ॥
एवं अष्ट ग्रामास ॥
कुडाळ देश पैं म्हणती॥७२॥
कुडवाळ देश हें अभिधान ॥
माधवरायाच्या पट्ट्यामाजी जाण ॥
बोलिलें आहे ह्मणोन ॥
कळावया खूण सांगितली ॥७३॥
वृद्धिविस्तार झाला बहुत ॥
मग वृत्तिस्थानें झाले साधित ॥
कुडवाळ देशा पातले येथ ॥
गोमांचळ प्रांताहुनी ॥७४॥
अष्ट ग्रामीचा ऐसा मेळ ॥
तुजला सांगितला सकळ ॥
हा पूर्वील वृत्तांत समूळ ॥
तुजला सांगितला पैं ॥७५॥
ऐसा सारस्वत ब्राह्मण समुदाय ॥
एकची अवघा सांप्रदाय ॥

विभक्त झाले तो अभिप्राय ॥
सांगेन तुजला उत्तरार्धी ॥७६॥

अध्यास ६.

॥ वृद्धिविस्तार ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥
श्रोता मागुता विनंतीकरी॥
सांगितली पूर्वरचना कुशरी ॥
क्षेत्र दैवत आणि गोत्र प्रवरीं ॥
ब्राह्मण परीही सांगितली ॥१॥
समुदाय बेचाळिस ग्रामाचा ॥
आणि द्वादश ग्राम बारदेशींचा ॥
सांगितला पंचग्राम पेडणेंचा ॥
वृत्तांत कुडवाळीं अष्टकीं ॥२॥
ऐसी सदुसष्ट ग्रामस्थानें ॥
त्या माजी पूर्वील प्रारंभीं कोण ॥
वृत्तिहोतां साधिली पूर्ण ॥
तें कोण ठिकाण मज सांगे ॥३॥
मगवक्ता सांगे श्रोतयांसी ॥
वृत्ति होतां पै संततीसी ॥
एकीं नूतन वसवितां ग्रामासी ॥
एकते वसत्या ग्रामीं मिळाले ॥४॥
एकीं मागिल युगा भितरी ॥
एकें या कलियुगा माझारीं ॥
स्थानें साधिलीं कवणें परी ॥
तें अवधारी सांगतों ॥५॥
एकेक निमित्तें करुनी ॥
एकीं ग्राम जोडिले नूतनीं ॥
एक ते राहिले पुरातनीं ॥
ते कैशा परी परियेसी ॥६॥
ह्माडगांव कर प्रभूचा लेक ॥
रुसोनि जात असतां ऐक ॥
ह्मागण ग्रामीवस्तीस एक ॥
राहिला तो॥७॥
तया ग्रामीं खाजनें बहुत ॥
खाजनीं कोणीं नाहीं कामत ॥
ग्राम देवोनी खाजन वृत्त ॥
खाजनाचा कामत तो केला ॥८॥
तो प्रभू त्याचें कौशिक गोत्र ॥
त्याणें ग्राम जोडिला स्वतंत्र ॥
आणि आपुलें कुळ सोडिलें तेथ ॥
ग्रामींचा रवळनाथ देव जोडिला ॥९॥
ऐशीं अनेक निमित्तें करूनी ॥
जोडिले वसविलें नूतन ॥
वाडे आंखें चिखली ग्राम ॥
नूतन संततीनें जोडिलें ॥१०॥
ऐसे हें वसविलें नूतन ॥
एक तें जाणावें पुरातन ॥
ज्याचा आद्यंत नलगे जाण ॥
तें पुरातन ओळखावें ॥११॥
जेका सरदेसाई मामलेदार ॥
ते प्रथम केळोशींचे सिंकर ॥
निमित्तें जोडिलें बांदोडें क्षेत्र ॥
सांगतां विस्तार होईल पैं ॥१२॥
आणिक बांदोड करें जोडिलें ॥
वेरणें गांवीं त्यासी ह्माला नांव पडलें ॥
मूळ वर्ग संतती राहिले ॥
आपुल्या अधिकार वृत्तींसी ॥१३॥
गांवशीकरें मडकै जोडिली ॥
तेथें आपुली दुर्गादेवी प्रतिष्ठीली ॥
येरीं तीं पुरातन ग्रामीं झालीं ॥
मिळणी पुरातनासी ॥१४॥
वेरडें कुरंडें आणि रिवण ॥
निमित्तें ग्राम जोडिला नूतन ॥
त्यासी येथें करिता कथन ॥
प्रयोजन कायसें॥१५॥
ऐसा आहे वृत्तांत बहुत ॥
परी सांगतों किंचित ॥
तें तूं ऐक निवात ॥
चित्त देवोनी॥१६॥
एक तो प्रतिज्ञा करूनी आला ॥
एकत्र आणिलें शेळी व्याघ्राला ॥
पाणी पाजोनी वहिला ॥
सत्य केला आपुला पण ॥१७॥
अरण्य वसवोनी केला ग्राम ॥
दिवाहूनी आणिला काळभैरव ॥
तो हा कोलवाळकर नूतन ॥
ग्राम साधोनी राहिला ॥१८॥
मांद्रेकर अत्रिगोत्री पुरातन ॥
वत्स गोत्री खोलकर नूतन ॥
हडपडें ग्रामाहूनी येऊन ॥
मांदरें भूमि साधिलीं ॥१९॥

कुळदैवत महालक्ष्मी आणिली ॥
सीमा साधोनि गांवीं राहिली ॥
जगीं असाधारण ख्याती झाली ॥
विषाचें निर्विष होत असे ॥२०॥
कोरगांवा विप्र गोत्र कौशिक ॥
ते पहिले आजोशी कर देख ॥
सांप्रतकाळीं ऐक ॥
वृत्ति देशमत्ता जोडिली॥२१॥
मांदरें प्रभूंनी जोडिलें ॥
त्यासी दोनशें वर्षें झालीं ॥
मांदरें सत्यशवणई याने वृत्ति साधिली ॥
यासी वर्षे झालीं दोनशतें ॥२२॥
आतां बारदेशा माजी जाण ॥
कांदेळी उकसै पुनाळे तीन ॥
मत्सर वाढला मग वृत्ती धरून ॥
ग्राम नूतन जोडिले ॥२३॥
पेडणें पंचग्रामी मिळोनी राहिले ॥
जे पूर्वी लग्नासी आले ॥
ते निमित्तें करूनी राहिले ॥
गोमांतक सासष्टी वासदि अन्यत्र ॥२४॥
नायक पडियारते सांखवळीचे ॥
शणवई ह्मणती ह्माड ग्रामाचे ॥
चुरी कामत प्रभु उदंड गांवींचें ॥
नेवगी तेही नूतन ॥२५॥
चांदोसीकर प्रभू नेरूराचे ॥
ते साळशी किंजवडे कामतेचें ॥
शरीरसंबंधी मिळोनी देशींचे ॥
वृत्ति साधिली भारद्वाज गोत्रीं ॥२६॥
आजगांवीचे मतकरी ॥
ते ह्माड गांवींचे भारद्वाज गोत्री ॥
राळकर ते कौंडिन्य गोत्री ॥
लोटली ग्राम सासष्टीचे ॥२७॥
धामापुरी पेडणें भूमीचे ॥
ज्ञातिभेद नव्हता तधींचे ॥
देशमत्त जोडिलें वंशींचे ॥
तयांचें गोत्र जमदग्नी ॥२८॥
कुमणोसकर जे तेंडोलीचे ॥
तेही जाण पेडणे भूमींचे ॥
आणि वत्सगोत्री खानोलीचे ॥
ते बारदेश ग्रामह्मणजूणचे ॥२९॥
वेतोरे ग्रामीचे मतकरी ॥
ते केळोशीकर जाण निर्धारी ॥
तेणें केळोशीहूनी आणी लीबरी ॥
सांतेरी देवाची प्रतिमा ॥३०॥
ते कौशिक गोत्री मतकरी ॥
रायकरांचें गोत्र अत्रि ॥
लोटलीकर कौंडिन्य गोत्री ॥
ऐसे त्रिवर्ग ते गोत्रींचे ॥३१॥
आतां वेतोरे ग्रामा माझारी ॥
भावयभगवती वामदक्षिण करीं ॥
मध्यें स्थापिली सांतेरी ॥
केळोशी सासष्टी देशाची ॥३२॥
यांहीं नूतन वृत्ति जोडिली येथ ॥
विभक्त झालीया वृंदांत ॥
मिळोनि राहिले देश मत्तांत ॥
ऐसा वृत्तांत तेथींचा ॥३३॥
एकानें मत्त जोडिलें जाण ॥
बंधुसी दिधलें कुळकर्ण ॥
दोघे बंधु हे सांगती खूण ॥
पुसावें आपण कुळकर्णीयांसी ॥३४॥
केळोशीकर तेंडोलीचा ॥
पाटकर प्रभू कोचरेचा ॥
एवं विस्तार ग्रामाचा ॥
वाढत चालला॥३५॥
आणिक कित्येक आहेती ॥
परी अल्प सांगितलें तुजप्रती ॥
पूर्वील युगापासूनी हे स्थिति ॥
चढत वाढत येतसे ॥३६॥
कुडवाळ देशामाझारी ॥
आलेयाचि युगाभितरी॥
मूळ मांडणीचे अवधारीं ॥
असती ग्राम क्वचित ॥३७॥
बारदेशा उत्तर भागीं ॥
स्थाने जोडिलीं मागील युगीं ॥
आणि नूतन या कलियुगीं ॥
विशद तुजला सांगितलें ॥३८॥
नूतन ग्राम जोडिले ज्यांसी ॥
कुळदैवत न सुटे त्यांसी ॥
आणि येथील भजन देवांसी ॥
सहजें घडोनी पैं आलें ॥३९॥
म्हणोनी एकीं प्रतिमा करोनी ॥
पुजेसी देव्हारा ठेवोनी ॥
कुळमांडणी त्यांलागोनी ॥
ऐसें नाम ह्मणताती ॥४०॥

एक ते देवाचे आज्ञेकरूनी ॥
आहेत तेथुन भजती भजनीं ॥
परी मूळ प्रकार सोडिला त्यांनीं ॥
जो लापुला पुरातन ॥४१॥
एकीं कुल मांडिलें घरांत ॥
मांडणीस आलें कुलदैवत ॥
एक ते लोकाचार म्हणूनी देत ॥
मान पूर्व भूमीसी ॥४२॥

अध्याय ७.

॥ गोत्रप्रवरदिग्दर्शन ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ सांगितलेंमूळक्षेत्रस्थान ॥
याचाविचारदूरदेशीपावला जाण ॥
गोमांचळ उत्तर भागापासून ॥
दीव वसईपर्यंत असती ॥१॥
आणि गोमांचळ दक्षिण भागासी ॥
कर्नाटक कोचरें रामेश्वरासी ॥
तैसेंच वरघांटीं देशोदेशीं ॥
वृत्ति व्यवसायी असती ॥२॥
नाना व्यवसाय वृत्ति करिती ॥
राजसेवा उदरवृत्ति ॥
वैश्य क्षत्रियांची कर्मे बोलिले आहे ती ॥
ब्राह्मणाप्रति कलियुगीं ॥३॥
ऐशी या स्वकर्मी वर्ततां ॥
दोष न लागेची सर्वथा ॥
ऐसें आहे पुराणोक्त ॥
आपद्धर्म बोलिलेती॥४॥
आचरोनियां ऐशा रीति ॥
आहेती दूर देशाप्रती ॥
आपुलें मूळ न सोडिती ॥
देशाभिमान बोलती मूळींचें ॥५॥
सदुसष्ट सांगितलीं ठिकाणें ॥
या वेगळीं आणिक नाहींत स्थानें ॥
हें सारस्वत ऐसें ओळखी लक्षणें ॥
सांगितली खूण प्रथम प्रकरणीं ॥६॥
क्षेत्र दैवत गोत्र प्रवर ॥
तैसें मूळ धरूनि वर्तती चतुर ॥
अनुसंधान सोडील पामर ॥
याचा चतुरीं विचार सोधावा ॥७॥

महाराष्ट्र ब्राह्मण यांत मिळाले ॥
त्यांतें यांतें संबंध झाले ॥
कित्येकीं कुलदेवही अंगिकारिले ॥
सारस्वतांचे॥८॥
कित्येक सारस्वतीं ऐक्य पावले ॥
शरीर संबंध होत गेले ॥
परी मूळ कुलदैवतीं भजत राहिले ॥
अद्यापिही ॥९॥
कित्येक महाराष्ट्र विप्रीं मिसळले ॥
ते त्यांशीं ऐक्य झाले ॥
महाराष्ट्र या नांवीं चालविले ॥
आपुलाले कुलधर्म ॥१०॥
याकारणें दाक्षिणात्य सारस्वतीं ॥
एकवीस गोत्रांची करिती गणती ॥
परी त्यांतील एकोणीस मजला स्मरती ॥
सांगतो तीं आइका ॥११॥
प्रथम गोत्र वत्स जाण ॥
पांच प्रवरें युक्त खूण ॥
भार्गव च्यावन आप्रवान औरव जामदग्न्य ॥
घेई समजून निश्चयें ॥१२॥
दुसरें गोत्र कौशिक ॥
त्याचे तीन प्रवर देख ॥
वैश्वामित्र-अघमर्षण-कौशिक ॥
नामें त्यांचीं जाणगा ॥१३॥
तिसऱ्याचें नांव कौंडिन्य ॥
त्याचेही तीन प्रवर जाण ॥
वासिष्ठ-मैत्रावरुण-कौडिन्य ॥
ऐसा विस्तार असे पैं ॥१४॥
भारद्वाज चवथें गोत्र ॥
त्याचेही आहेत तीन प्रवर ॥
आंगिरस-बार्हस्पत्य-भारद्वाजमुनिवर ॥
नामें ही तयाचीं ॥१५॥
नैध्रुव गोत्र पांचवें ॥
काश्यप गोत्र सहावें॥
काश्यप-अवत्सार-नैध्रुव या नांवें ॥
दोघां प्रवर एकची ॥१६॥
जामदग्न्य गोत्र सातवें ॥
गार्ग्यो गोत्र आठवें॥
अनुक्रमें वत्स भारद्वाज गोत्र प्रवरांचीं नांवें ॥
या गोत्रीं जाणावीं ॥१७॥
गौतम नववें वासिष्ठ दहावें ॥
आंगिरस अयास्य गौतम जाणावें ॥

वासिष्ठातें वासिष्ठ इंद्र आभस्वत नांवें ॥
प्रवर जाणावा ॥१८॥
सांख्यायन गोत्र अकरा ॥
गोम-वसु-सांख्यायन प्रवरा ॥
वैश्वामित्र माधुच्छांदस धानंजयस्मरा ॥
प्रवरे धनंजय बारावें ॥१९॥
शंख पिंग कुत्स गोत्र तेरावें ॥
आंगिरस आंबरीष यौवनाश्व प्रवर नांवें ॥
अत्रि गोत्र जाणा चवदावें ॥
आत्रेय आर्चनानस श्यावाश्व प्रवर ॥२०॥
विश्वामित्र गोत्र पंधरावे ॥
विश्वामित्र दैवरात औदल प्रवर नांवें ॥
शांडिल्य गोत्र सोळावें ॥
शांडिल असित देवल ॥२१॥
मुद्गल सतरावें गोत्र ॥
आंगिरस भार्म्याश्व मौद्गल प्रवर ॥
आंगिरस अठरावें गोत्र ॥
आंगिरस प्रवरें अन्वित ॥२२॥
हर्ष गोत्र एकोणिसावें ॥
प्रवरादिये अवसरी आठवे ॥
बहुधा बारदेशस्था पुसावें ॥
एकोणिसावें गोत्र हें ॥२३॥
अन्योन्यी शरीर संबंध करणें ॥
तेव्हां गोत्र प्रवर विचारणें ॥
स्वप्रवर सोडून सोहिरीकी धरणें ॥
शास्त्र मार्ग मुख्यकीं ॥२४॥
एक ते त्रिगोत्रें मुख्य मानिती ॥
येर ते बाह्यगोत्री म्हणती ॥
केवळ अभिमान परंपरेची ही ख्याति ॥
कोणा ग्रंथीं नाढळे ॥२५॥
धर्मशास्त्र ग्रंथ संग्रह पाहिला ॥
आणि पुराणींही नाहीं आढळला ॥
ऐशा वेदशास्त्र बाह्य शब्दाला ॥
स्थापितां आहे दूषण ॥२६॥
वेद शास्त्रींचें वचन ॥ तेंच मानावें प्रमाण॥
इतर कल्पना भारूड जाण ॥
आग्रह धारणही तैसें ॥२७॥
अज्ञान जन वाढवीती अविचार ॥
ह्मणोनी कथिला हा गोत्र प्रवर विचार ॥
याचा करितां अनादर ॥
ज्ञाति संकर निश्चयें ॥२८॥

जे कोणी बुद्धिमंत असती ॥
ते सूक्ष्म शोध करुनि पाहती ॥
ज्ञाति जनासी दीक्षा पंथीं ॥
लावूनि चालविती स्वधर्म ॥२९॥
ज्ञाति गुरु पूर्ण ज्ञानीयति ॥
स्वजन सुखवाया संन्यास घेती ॥
त्याची गुर्वाज्ञा गृहस्थ पाळिती ॥
करूनी साह्य त्या प्रसंगीं ॥३०॥
ऐशा परी निश्चयें चालतां ॥
स्वधर्म रक्षण हो सर्वथा ॥
परी कर्तव्यासी उपेक्षिता ॥
मलिनपणा निश्चयें ॥३१॥
स्वज्ञातींचा अभिमान धरावा ॥
परनिंदा न करीतां स्व पंथ रक्षावा ॥
तरीच आंगास येतो थोरावा ॥
स्वहित जोडेहो स्वज्ञातीं ॥३२॥
स्व ज्ञातींत कलह माजविती ॥
फाटाफूट करून ठेविती ॥
शेंवटीं आपण मरून जाती ॥
रौख स्थानें भरावया ॥३३॥
ऐशी यासी न ह्मणावें नर ॥
तो केवळ पशूचा अवतार॥
जन्मूनी या भूमीला भार ॥
वावुगाची जागला ॥३४॥
ह्मणोनी स्वज्ञातीहुन ॥
थोर न मानावें येर जाण ॥
ज्यायोगें होय कल्याण ॥
स्वाज्ञातीचें तें करावें ॥३५॥
उगाच भेदा भेद मानणें ॥
स्वाज्ञातींत अनेक पंक्ति करणें ॥
हे शुद्ध मूढत्वची जाणें ॥
नदेती शहाणे मान्यता ॥३६॥
कोणी अन्य अज्ञान जन ॥
गोत्रें बोलती सप्त म्हणून ॥
तयांसी कळावया कारण ॥
विषद निरुपण पैं केलें ॥३७॥
सातऋषींपासूनी सप्त गोत्रें ॥
ऐसें मानिलें खरें ॥
तेची जरी म्हणावें खरें ॥
प्रवर गोत्रें अपार कीं ॥३८॥
एकोणपन्नास मुख्य बोलिली ॥
त्यामाजी सप्तऋषींचीं आलीं ॥

सात गोत्रें म्हणायाची बोली ॥
ते वेगळाली पैं आयका ॥३९॥
सप्तगोत्रीं सर्व जनासि संबंध ॥
म्हणोनी हाच सर्व बोलती शब्द ॥
सप्तगोत्रीं वर्तती प्रसिद्ध ॥
एकोत्तरशत कुळें॥४०॥

✳

अध्याय ८.

॥ दैवत स्थलांतर ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ ऐसें असतां यानंतर ॥
विघ्न उदेलें महाथोर ॥
द्वीपांतींचे म्लेंच्छ टोपीकर ॥
गोमांचळ नगरीं प्रवेशले ॥१॥
देशामाजी मुख्य नगर ॥
गोमांचळक्षेत्र अति पवित्र ॥
तेथें पातले अपवित्र ॥
पीडा अपार पैं केली ॥२॥
पीडा आरंभिली नानापरी ॥
उत्पात केले महाथोरी॥
मग देवक्षेत्रा बाहेरी ॥
परतीरीं प्रवेशले॥३॥
सासष्टी तासवाडीचे देव ॥
आणि बारदेशाचे सर्व ॥
कोणेस्थळीं गेले तो ठाव ॥
सांगेन निर्वाह सर्व पैं ॥४॥
सासष्टी देशामाजी वाहिले ॥
म्हाडगांवींचे देव रीवणास आले ॥
कुडतरी ग्रामींचे पातले ॥
चंद्रवाडी वेळणासी॥५॥
कुशस्थळीं श्रीमंगेशप्रियोळीं ॥
वेरणें म्हाळसा म्हाडदोळी ॥
शंखावळी देव दोन्ही स्थळीं ॥
केरी आणि वेलिंगासी ॥६॥
वेलिंगासी नरसिंहसांतेरी ॥
विजयदुर्गा ते केरी माझारी ॥
आणि केळोशींची शांतादुर्गा बरी ॥
ते राहिली कवळे ग्रामीं ॥७॥
लोटली ग्रामीं रामनाथ सांतेरी॥
ते आणिली कवळें माझारी ॥
कामाक्षा देवी होती रायचुरीं ॥
आणिली राय शिरोड्यांत ॥८॥
बाणावली बाणेश्वरकात्यायनी ॥
पातली अवोर्षे आंकलें ठिकाणीं ॥
आणि नागवेंचि सांतेरी तेही जाण ॥
आंकलें स्तानी प्रवेशली ॥९॥
गिरडोली देवता आण ॥
राहिली खेडाळी वाडीच्या ठिकाणा ॥
आणि चिखलीवाडे आदिखाजना ॥
देव अन्यत्र स्थापन पैं केले ॥१०॥
महालक्ष्मी आदि समस्त ॥
देव नेले परराज्यांत ॥
अल्प राहिले जेथींचे तेथ ॥
उदकांत आणि भूमीशीं ॥११॥
तिसवाडी देव भद्रग्रामासी ॥
सप्तकोटेश्वर देव नारवेंसी ॥
बारदेशींचे भद्रग्राम पेडणेंसी ॥
मयें ग्रामीचोडणचे ॥१२॥
आणि गावीसग्राम ते तिसवाडी ॥
दुर्गा कुडवाळदेश ग्रामरेडी ॥
तेथें राहिली आवडीं ॥
भक्तीं वेंगुर्लेसी नेतां॥१३॥
ऐशी देवांचीं वर्तत स्थानें ॥
तेंचि तुज सांगेन जाणें ॥
पूर्वस्थळामधील ब्राह्मणें ॥
त्याणीं क्षेत्रस्थानें सोडिली ॥१४॥
क्षेत्रवृत्ति धरूनी दृढ राहिले ॥
ते म्लेंच्छांनीं भ्रष्ट केलें ॥
या प्रसंगासी दिवस झाले ॥
कित्येक काळ ते ऐका ॥१५॥
शके चौदाशें शांऐर्शी ॥
रक्ताक्षीनाम संवत्सरासी ॥
म्लेंच्छांनीं प्रवेश केला तेवर्षी ॥
क्षेत्राबाहेर देवांसी आणिलें ॥१६॥
टोपीकरांचा समाचार ॥
सांगितला जो घडला विचार ॥
येर क्षेत्रस्थान समग्र ॥
यथास्थानी पैं आहे॥१७॥
प्रारंभापासोनी समस्त ॥
तुजला सांगितला वृत्तांत ॥
आचरण विचारणेसहित ॥
आराध्य कुळदैवत सांगितलें ॥१८॥

सांगितला दक्षिण समुदावो ॥
बेचाळीस ग्रामाचा पहाहो ॥
आणि मधील बारदेश पेडणें तें हो ॥
उत्तरेकुडवाळ देशहो सांगितला ॥१९॥
सांगितलीं मूळ अग्राहारस्थानें ॥
गोकर्ण उत्तरभाग पुरातनें ॥
गोमांचळापुढील नूतनें ॥
आणि पुरातनेंही सांगितलीं ॥२०॥
वृद्धि होतां संततीसी ॥
जोडीत चालिले स्थानासी ॥
त्यासी म्हणीतलें नूतन ऐसें ॥
हें तुजपाशीं सांगितलें ॥२१॥
सांगितलीं नूतन स्थानें ॥
तशीं मागिलयुगीं जाणें ॥
आणि कलियुग यावत्काल कोणकोणें ॥
सर्व स्थानें सांगितलीं ॥२२॥
सारस्वतच ऐसें ज्यां अभिधान ॥
त्या ब्राह्मणीं भेद नव्हता जाण ॥
अवघीयांचें एकचि आचरण ॥
क्रिया कर्मधर्म एकची ॥२३॥
सासष्टींदेशी प्रथम राहिले ॥
त्यांसी सासष्टीकर म्हणीतलें ॥
तैसेंची बारदेशीनाम पावले ॥
आणि पेडणे कुडवाळ दैशिक ॥२४॥
ग्रामदेशींचीं नामें बोलिजेती ॥
परी अवघीयांची एकची ज्ञाति ॥
भेदाची कांहीं नव्हती भ्रांति ॥
ऐशी पूर्व स्थिति पैं आहे ॥२५॥
वेदशास्त्र गोत्र प्रवरादिक ॥
यांत नाहीं उणें अधिक ॥
ऐसा समुदाय असतां एक ॥
भेद अनर्थ उठावला ॥२६॥
या भेदांचें कथन ॥
उत्तरार्धी सांगेन जाण॥
तेव्हां होईल निरसन ॥
केल्या आक्षेपाचें॥२७॥
तुवां जी केली प्रथम प्रश्नोक्ति ॥
तेही सांगितली यथास्थिति ॥
प्रारंभापासोनी यावत्कालपर्यंती ॥
तुजप्रती सांगितलें ॥२८॥
येथोनी पूर्वार्ध संपलें ॥
मुळींचे रचनेसी सांगितलें ॥
आणि वर्तमान स्थितीतें वाहिलें ॥
सांगितलें साक्षेप ॥२९॥
येथून पुढें उत्तरार्धी ज्ञाति भेद ॥
तिन्ही प्रकरणीं बोलिला विशद ॥
चतुर्थ प्रकरणी केला अनुवाद ॥
नाम प्रश्न सांगितले ॥३०॥
कोंकणें हें अभिधान ॥
लागावया काय कारण ॥
शणै हें दुसरें नाम ॥
याचें कारण बोलिलों॥३१॥
पंचम निरोपिलें प्रकरण ॥
सांगितलें विरोधाचें कारण ॥
देशाभिधान ग्रामाभिधान ॥
सर्व कथन आयका ॥३२॥
सहावे प्रकरणीं विरोध शमन ॥
उभयांचें झालें एकपण ॥
वर्तती पुढें ऐक्यता धरून ॥
एक विचारें चालती ॥३३॥
सातवे प्रकरणीं निरूपण ॥
ज्योतिषी आणि पद्ये जाण ॥
यांची पूर्व स्थिति वर्तमान ॥
सांगितलेंसे॥३४॥
ज्ञातिगुरु प्रमुखजनें जाण ॥
वाढवोनि सदावरण ॥
करावें दीनजनोद्धारण ॥
विरोध कारण नुरवावें ॥३५॥
ऐसें केलिया सारस्वत ॥
दक्षिणेंत वाढतील अदभुत ॥
इतर विप्रही होऊनि विनत ॥
लोळती पादाग्रीं ॥३६॥
ऐशी करूनि विनंति ॥
समाप्त केलेंसे ग्रंथाप्रति ॥
वाचकां विश्वेश देवो सन्मति ॥
मागितलें आठवे प्रकरणीं ॥३७॥

गोंयचे हिंदू आनी पुर्तुगेज प्रजासत्ताक

-वासुदेव कामत

गोंयचे हिंदू आनी पुर्तुगेज प्रजासत्ताक (OS INDUS DE GOA E A REPÚBLICA PORTUGUESA) ह्या आदल्या गोंयच्या उच्च न्यायालयाचे त्या वेळावयले सरन्यायाधीश दोतोर. आंतोनियु द नोरोन्य (DR. ANTÓNIO DE NORONHA) हांणी बरयल्ल्या पुस्तकाचो डॉ. वासुदेव कामत हांणी केल्ल्या ह्या संक्षिप्त अनुवादाचो पयलो वांटो हांगा दिला. दुसरो फुडल्या अंकात वाचूंक मेळटलो.

वळख

OS INDUS DE GOA E A REPÚBLICA PORTUGUESA हें पुस्तक गोंयच्या उच्च न्यायालयाचो मुख्य न्यायाधीश (PRESIDENTE DA RELACÃO) DR ANTÓNIO DE NORONHA हांणी गोंय सरकाराच्या पाचारणाक मान दिवन, 1922 त बरयलें आनी तें सरकारान प्रसिध्द केलें.

पुस्तक हिंदूंच्या धर्मीक स्वातंत्र्याखातीर पुर्तुगेज पार्लमेंटांत जबरदस्त आनी यशस्वी लढत दिल्लो खासदार DR. ANTÓNIO JOSÉ DE ALMEIDA हांकां अर्पण केलां. पुस्तक बरोवच्या वेळार ते पुर्तुगालचे राज्याध्यक्ष आशिल्ले.

DR. A. DE NORONHA हे साश्टीचे लोटलेचे गोंयकार. पुर्तुगालाक वचून ते कायदेपंडीत जाले. अफाट विद्वत्तेन भरिल्ले, विशाळ दृश्टीकोनान पळोवपी, विचारस्वातंत्र्याचे ते एक प्रामाणीक पुरस्कर्ते आशिल्ले.

एक उच्च दर्जाचे बरोवपी, तांगेली लेखनशैली तोखेवपाची. तांणी बरयिल्लीं जायकीं पुस्तकां प्रसिध्द आसात. तांगेले अश्टपैलू विद्वत्तेचीं तीं प्रतिकां थारतात.

प्रजासत्ताकाचो वकील (PROCURADOR DA REPÚBLICA) ह्या नात्यान तांणी दिल्ले अभिप्राय (PARECERES) अभ्यास करीसारखे आसात.

प्रजासत्ताकाचो गोंयचो पयलो गोव्हेर्नादोर (DR COUCEIRO DA COSTA) हांच्या प्रशासनांत ते एक आधारस्तंभ आशिल्ले.

OS INDUS DE GOA E A REPÚBLICA PORTUGUESA हें पुस्तक हिंदूंक, पुर्तुगेजांनी गोंय घेत सावन ते पुर्तुगालाक प्रजासत्ताक जायमेरेन, धर्मीक मळार कशे वागयले, आनी उपरांत कितें घडलें, हें सगलें, भरपूर पुराव्यांक धरून परगटायता.

"धर्मीक दृश्टीन पळयल्यार, पुर्तुगेज कारकीर्द चार काळांत विभागूंक येता.

पयलो, 1510 ते 1540- धर्मांतरां सौम्य रितीन घडोवपाच्या प्रयत्नांचो काळ.

दुसरो, 1540 ते 1826- बळजबरीन केल्ल्या धर्मांतरांचो आनी धर्मीक छळाचो काळ. ह्या काळाच्या उत्तरार्धांत धर्मीक मेकळिकेक, हळुहळू, सुरवात जाता.

तिसरो, 1826 ते 1910 - सापेक्ष धर्मीक मेकळिकेचो काळ. नवे राजघटणेन (A CARTA CONSTITUCIONAL) हिंदूंक आपलो धर्म मनोवपाक मेकळीक दिल्या, पूण राजधर्म किरिस्तांव जाल्ल्यान" तांकां बंधनां घाल्यांत.

चवथो, 1910 उपरान्तचो - धर्मीक मेकळिकेचो आनी नागरीक समतेचो काळ. पुर्तुगालाक प्रजासत्ताक राजवट येता. राष्ट्र धर्मनिरपेक्ष जाता. सगल्या पुर्तुगेज नागरिकांक, धर्म, रंग, जात वा वंश हिशेबाक धरिनासतना, समान हक्क मेळटात.

पुस्तकाचें खाशेलपण म्हळ्यार तें पुर्तुगेज सरकारान आपूण जावन, किरिस्तांव फामिलेंत

जल्मल्ल्या एका विद्वान आनी प्रतिशठीत गोंयकाराक बरोवंक लायलें.

तें सरकारान स्वता जावन कित्याक बरोवंक लायलें जायत? हिंदूंक तांचो इतिहास सांगून, प्रजासत्ताकान, सगले भेद कुशीक काडून, तांकां पुर्तुगालच्या गोऱ्या नागरिकांक आसात तितलेय हक्क दिल्यात हें कळोवपाक? वा, आमच्या शेजाराक नेटान चलताली ती चळवळ ताका कारण जाली जावंये?

DR. NORONHA म्हणटात, "उमेदीन भरिल्ल्या प्रजासत्ताकाचे हिंदू पुरस्कर्ते, पुर्तुगालाक रेपूब्लिक जालें म्हण कळनाफुडें, एकदम खुशाल जाले, आनंदान नाचले." पूण तो विचारता, "ह्या हिंदूंक प्रजासत्ताकाचो अर्थ समजल्लो? प्रजासत्ताकान दिल्ले हक्क तांकां फावो जाताले?"

OS INDUS DE GOA E A REPÚBLICA PORTUGUESA ह्या पुस्तकांत बरयिल्लें आसा तें संक्षिप्त आनी सदळ तरेन कोंकणींत उतरावपाचो हांवें प्रयत्न केला.

—वासुदेव कामत

प्रस्तावना

गोंयची लोकवस्ती - किरिस्तांव आनी हिंदूंमदले फरक हो सैमाचे सोबीतकायेन भरिल्लो 3370 चौ. किलोमिटरांचो ल्हानसो प्रदेश जाका गोंय म्हणटात, थंय भरपूर लोक आसात. किरिस्तांव आसात, हिंदू आसात, मयर आसात आनी दुसरेय आसात. पूण किरिस्तांव आनी हिंदूंचें प्रमाण मोटें.

हिंदूंक, चडकरून, जेंतीव म्हळयार मागाशिल्ले ह्या नांवान वळखतात. आतां जेंतीव नांवाचो वापर कमी जायत आसा आनी हिंदू हें नांव वेव्हारांत येवपाक लागलां. ह्या नांवांत ते अभिमान मानतात.

थंयच्या 5 लाख लोकवस्तींत अदमासान 2,50,000 किरिस्तांव आनी 2,20,000 हिंदू आशिल्ले.

दोगांयचेय पूर्वज एक, एकाच वंशाचे. दोगय एकाच सरकारासकल एकाच प्रदेशांत रावतात. तरी ते वेगळ्या वंशाचे, वेगळ्या देशाचे - परस्पर विरःधी अशे दिसतात - येदें व्हडलें अंतर तांच्या न्हेसपांत, चालीरितींत आनी एकमेकां भितरल्या संबंदांत स्पश्ट उफेता.

वयल्या पांवड्यावेले किरिस्तांव आनी तांगेल्यो चडशो बायलो येरोपेवांचो भेस करतात. हिंदू, थोडेच सोडले जाल्यार, पयलेपरीं, आपले परंपारीक रितीनच न्हेसतात. किरिस्तांव बायलो ज्यो योरोपी भेस करिनात, तांगेलें न्हेसपसुद्दां हिंदू बायलांपरस वेगळें.

किरिस्तांवांत जायत्यो बायलो पुर्तुगेज उलयतात आनी बरयतात. हिंदूंत अशी एकय बायल मेळची ना. जायत्या किरिस्तांव घरांनी पुर्तुगेज उलोवप सदांचें जालां. हिंदूंत एकय घर अशें मेळचें ना. पुर्तुगेज उलोवपी हिंदू थोडे, आनी उलयतना तांगेल्या टोनावेल्यान ते हिंदू म्हण कळटात.

हिंदू एकत्र कुटुंबांत रावतात. किरिस्तांवांत ही पद्दत ना.

किरिस्तांव सगले मांसाहारी. हिंदूंभितर जायते शाकाहारी मेळटात.

किरिस्तांवाली सण-संमारंभ मनोवपाची रीत वेगळी. ते येरोपेवांचें अनुकरण करतात. मुज्ग, नाच, खावप-पिवप योरोपी धर्तीचेर.

हिंदूंभाशेन किरिस्तांवांतय कास्तां (जाती) आसात; पूण हिंदूंत आसात तशीं तीं कडक नात. तीं फक्त लग्नसंबंदांतच दिसून येतात.

किरिस्तांव हिंदूंगेर जेवण घेता; पूण हिंदू किरिस्तांवागेर जेवना.

हिंदूंची घरबांदणी आनी रहाणी किरिस्तांवांपरस वेगळी.

किरिस्तांव बायलेक दुसऱ्यांकडेन संपर्क दवरपाक मेकळीक आसा. हिंदू बायलेचो संपर्क, घरांतले लोक आनी घरांत कामाक दवरिल्ल्यांपुरतोच आसता. घराचो हुंबरो ती हुपना.

हिंदूंपरस किरिस्तांव खूब चड शिकिल्ले आसात. तांगेलीं पुर्तुगेज वार्तापत्रां आसात आनी तांचो पाश्च्यात्य संकृतीकडेन सदांच संबंद आसा. तांचें चड-उणें पश्चात्तीकरण जालां. हिंदू आपले परंपरेक धरूनच आसात.

किरिस्तांव आपली प्रगती करपाक सगल्या जगार पावतात. हिंदू हिंदुस्थानभायर वचना.

प्रकरण 1

प्रजासत्ताकाची बातमी हिंदूंनी आनी किरिस्तांवांनी कशी घेतली - हिंदूंचो उत्साह - एक हिंदू चांभार आनी एक हिंदू ब्राह्मण.

जेन्ना पुर्तुगालाक प्रजासत्ताक स्थापन जालें म्हण गोंयांत बातमी पावली, तेन्ना हिंदूंभितर, जांचेर युरोपी संस्कृतीचो प्रभाव पडूंक ना, जांका मागाशिल्ले वा जेंतीव म्हणटात, एक उत्साहाची लाट आयली आनी, जांचें पाश्चात्तीकरण जालां, म्हणजे किरिस्तांवांक ती बातमी आयकून खूब वायट दिसलें.

थोड्यांनी तुच्छतेन म्हळें: पळेयात, ह्या प्रजासत्ताक पुरस्कर्ते अन्नाड्यांक! खरेंच, उच्च-नीच बंद जाती मानपी हे जेंतीव लोकशाहीचे मोटे भक्त आसूंक ,जाय!

ह्या वेळार, हांव स्वता एका ल्हान पूण पूर्ण अर्थान भरिल्ल्या प्रसंगाक साक्षी जालों.

सायबिणीच्या फेस्ताच्या आदल्या दिसा, इगर्जेंत सांजवेळची प्रार्थना चलताली. बरे तरेन न्हेसून आयिल्ले भावार्थी, दोनूवटेनच्या इस्कादींचीं सपणां चडटाले आनी देंवताले. इगर्जेचें मुखामळ दिव्यांनी चकचकतालें. मुज्य आनी फोग नेटार चलतालो. फेयर लोकांचे गर्देन भरून गेल्ली आनी शेजरा मुनिसिपल बागेंत, व्हाश्कु द गामाचे (Vasco da Gama) थंड नजरे सकल, एक गरीब हिंदू, पोटान उपाशीं, पांगरूंक नासतना, एका बांकार तळमळटालो.

कांय वर्सां पयलीं, मुरगांवां आसतना, हांव ताका वळखतालों. ताजी दुखवी परिस्थिती आनी अर्दी मर्दी चलपी बेबदेपण हांव जाणा आशिल्लों.

तागेली एक धूव, जी म्हगेले चलयेबरोबर, भुरगेपणांत खेळटाली, ती रडून म्हज्या म्हन्यांत आयली आनी आपल्या बापायचे स्थिती संबंदीं म्हाका सांगूंक लागली : तागेली बायल आनी व्हडली धूव मेल्लीं, आनी मागीर तो दुयेंत जालो. जेवणाक पादिसेर जालो. आनी आतां ताका आर जाल्ली. ताका पणजे हॉस्पिटलांत घालपाक ती घेवन आयिल्ली. थंय ताका भितर दवरपाचें जालें ना आनी बापायक कितें करचें ते तिका कळना जालें. आदल्या दिसा तो कुडकुड्यांत, बागेंत, बांकार न्हिदिल्लो.

हांवें ताका म्हज्या घरा व्हेलो आनी सकयले एके कुडींत घालो. थोड्या दिसांनीं, एका परोपकारी आनी प्रजासत्ताकाच्या उमेदी हिंदू भाटकाराक मेळून, त्या गरिबाक आधार दिवपाक ताजेकडेन मागलें. तागेले धुवेक कामाक दवरपाची आनी बापायची वेवस्था खंय जाता तशी करची अशी विनंती केली. श्रीमंत भाटकारान रोखडेंच तें मान्य केलें. तो म्हगेल्या घरा दुयेंतीक पळोवपाक आयलो. पूण तो चांभार म्हण जेन्ना ताका समजलें, तेन्ना, एके स्प्रिंगीन उसळायलेवरी, तो थंयचो बेगिबेगीन कुशीन सरलो.

ना! बामण चांभाराक आफडूंक शकनाशिल्लो. चांभारालें भुरगें, तागेल्या घरांत क्रियाद म्हण कशेंच दवरपाचें नाशिल्लें. ताणें म्हळें, म्हाका खूब वायट दिसता तुमगेली विनंती सकल दवरपाक.

ह्या ल्हान प्रसंगामुखार, म्हजें मन निराश जावन, म्हाका म्हणूंक लागलें: तांकां लोकशाहीचो अर्थ समजूंक शकना.

आनी अशेंय आसून, प्रजासत्ताक आयिल्ल्यान, हिंदूंच्या आनंदाक भरपूर कारणां आशिल्लीं.

प्रकरण 2

आल्बुकेर्कीचें धोरण - ताचो विस्तार - संत धर्माचो सेमिनार - जेजुईत आनी फ्रांसीस्कान तां फ्रांसीस्कानी राजेसायबांक चीट - तिका जाप - बिसेरेय दों जुआंव ॥ काइत्राची प्रतिक्रिया - गोंयच्या कामाची बिसेरेयाक चीट-कुटल्या छळाचो संकेत.

आमी सोळाव्या शतकाचे सुरवातीक आसात. आल्बुकेर्कीन गोंय घेतल्या उप्रांत, रोखडेंच आपल्या सैनिकांचीं स्थानीक बायलांबरोबर लग्नां करपाचें धोरण सुरू केलें.

मुखार पळोवपी मुत्सद्दीपणान, शारांत सगल्याक एक पेरगांव घालें, आनी आपूण गांवच्या लोकांच्या धर्मांत आनी चालीरितींत कसलीच आडखळ हाडचो ना अशें वचन दिलें.

तेचबरोबर थंय कातेद्राल (मुख्य इगर्ज) बांदपाक सुरवात केली आनी शाराच्या कामाची स्थापना केली.

लोकांक आल्बुकेर्कीन जें वचन दिल्लें, ते चड काळ तिगलें ना. तागेलें दूरदर्शीपण धर्माच्या कुड्या उत्साहान ना केलें. धर्मीक उत्साहाक साथी मेळ्ळो पैशांचो लोभ, आनी मागीर, छळ आनी

लुटीचें राज्य सुरू जालें.

1534 त गोंयचे इगर्जेचो दर्जो वाडलो. थंय विश्पाची नेमणूक जाली. किरिस्तांव एकदम थोडे आशिल्ले. धर्मांतरां करपाक खूब कठीण जातालें. हें काम कठोर उपायांशिवाय शक्य नाशिल्लें. आनी, 1541 त, ते उपाय सुरू जाले. 30 जुनाच्या प्रोव्हिजांवान (कायद्यान) परगटीत केलें की "देवान त्या वाठाराची आनी थंयच्या लोकांची याद केल्या- जे लोक इतलो काळ मेरेन सैतानाक भजताले. आनी ताची इच्छा पूर्ण करपाक, सगळीं देवळां, एक दवरनासतना, मोडून, जमनीभरवण करपाची गरज आसा."

त्याच वर्सा, देवळां मोडून जातकीर, शारांत इगर्जी आनी कोंव्हेंत उबे जाले, आनी शारामायर जायतीं कपेलां बांदपाक सुरवात जाली. गांवकारांची सभा भरली आनी थाराव पास जालो कीं देवस्थानांचीं बेंसां ते, इगर्जेच्या आनी पाद्रींच्या खर्चाक, पुर्तुगालच्या राजाक स्वखुशीन दितात. आनी दुसरो उपायच नाशिल्लो.

संत धर्माचो सेमिनार (Seminario da Santa Fé) धर्मांतर केल्ल्या लोकांक शिकवण दिवपाक उक्तो जालो. 1543 त, मेस्त्रि फ्रांसीश्कु शाव्हीयेर (Mestre Francisco Xavier) आनी ताजे बरोबरच्या जेजुइतांकडेन तो पावलो. ताका कोलेजियु द् सां पावलु (Colegio de S. Paulo) हें नांव पडलें. जेजुइतांक धर्मप्रचाराक सास्टीचो प्रदेश येणें जालो आनी फ्रांसीश्कानाक बार्देसचो, जेन्ना हे प्रदेश पुर्तुगेजाच्या हातांत, 1543 त, आयले. तेचबरोवर अनितीचें आनी लुटीचें राज्य सुरू जालें. कळकळीन काम करपी मिशिनरी मेस्त्रि शाव्हियेरान, मुर्तिपुजक बाटोवपाक यश मेळना म्हूण, पुर्तुगालचो राजा तिसरो दों जुवांव हाका 1544 त पत्र बरयलें : "तुमगेली देवाच्या गौरवाची कळकळ आनी आत्म्याचे सोडवणुकेची काळजी मनांत घेवन राजेसायबांक म्हजी विनंती आसा कीं हांगा एक शूर आनी सदांच, लक्ष दिवन, धर्म वाडोवपाची जवाबदारी घेवपी प्रशासकाची नेमणूक करची. ताजें काम फक्त प्रशासनच करपाक सिमीत उरूं नये."

धर्मीक राजान, ताजे फुडें वचून, गोव्हेर्नादोर दों जुवांव द् काश्त्रु (D. João de Castro) हांकां मूर्तिपुजा सामकी नश्ट करपाची, देवळां मोडपाची, गांवच्या लोकांच्यो परबो आनी धर्मकार्याचेर बंदी घालपाची, बामणांक धांवडावपाची, कोणय मूर्ती करता ताका कठोर शिक्षा दिवपाची, आनी सरकारी नोकऱ्यांचेर फक्त किरिस्तांवाची नेमणूक करपाची, ...असो आदेश दिलो.

हो आदेश हातांत पडटकीर, गोव्हेर्नादोराची प्रतिक्रिया कितें जाली जावंये?

अशें दिसता कीं तो आदेश ताका मानवलो ना, कारण तेपयलीं ताणें राजेसायबांक बरयिल्लें: "म्हाका जाणीव आसा की तुमी म्हाका गोंयांत लडाय करपाक वा ती उप्रासून हाडपाक धाडूंक ना, पूण हांगा राजकारभार शांतीन आनी न्यायान चलोवपाक. लोकांक लुटपाक आनी मारपाक न्हय; पूण तांचीं व्यसनां आनी वायट संवयो काडून उडोवपाक."

राजेसायबांची चीट सल्लागार मंडळा मुखार दवरली आनी तातुंतल्या एकान एक मुद्र्यांचेर जवाब धाडून दिलो, पूण तांतुतले थोडेच, म्हत्त्व नाशिल्ले ते अंमलांत आयले. ...गोव्हेर्नादोराक इत्सा नाशिल्ली म्हूण न्हय, तर वेळ बरो नाशिल्लो, आनी थंय जायते हितसंबंद घुस्पल्ले.

जेंतिवाच्या माथ्यार दामोक्लिसाची (Damocles) तलवार लोंवकळपाक लागिल्ली, अशें राजेसायबांचे चिटीमायर, गोंयच्या काम्रान गोव्हेर्नादोराक, दिवाचो किल्लो सारको करच्या वेळार धाडिल्ल्या पत्रांत दिश्टी पडटा.

गोव्हेर्नादोरान मागिल्ले पयशे जमा करपाक काम्रान पटी काडिल्ली, आनी 20,146 पार्दाव जमिल्ले, तातुंतले जेंतिवांनी- बामण, सोनार, व्यापारी आनी गांवकार- 5,200 दिल्ले.

येदी व्हड रक्कम पुर्तुगेजांक, आपली एकनिश्ठता दाखोवंक वा तांचेविशीं प्रेम आसा म्हूण दिल्ली जावंये? ना. फक्त तांचें बरेपण राखपाक तशें करचें पडलें.

पयशांबरोबर काम्रान जें पत्र गोव्हेर्नादोराक धाडिल्लें, तें सांगताः "जेंतिवांचो हे रकमेंत मोटो भाग आसा. पूण हांगाच्या लोकांभितर जायते जाण राजेसायबांक कळोवपाक फार्टी सरचे नात की तांगेले देणगेक म्हत्त्व दिवं नये, आनी तांकां गोंय शारांतल्यान धांवडावचे."

जेंतिवांकडल्यान अशो देणग्यो जायते फार्टी घेतिल्ल्यो आनी जेंतिवांनी हात सदळ करून

दिल्ल्यो.

काम्राक जेंतिवांक धांवडावन घालप बरें दिसलें ना. जेंतिवांचे वर्गणीचो कांय परिणाम जालो ना. दों जुवांव द् काश्त्रु, 1549 त, सोंपलो. त्याच वर्सा बिशपान, हिंदूंचीं धर्मीक पुस्तकां एकठांय करून, तीं लासून उडोवपाक सुरवात केली. नव्या छळाची ही नांदी आशिल्ली:

प्रकरण 3

एतियोपियाच्या पात्रियार्कांचें, गोव्हेर्नादोर फ्रांसीश्कु बार्रेता कडेन, (Francisco Barreto) धर्मासंबंदीं उलोवणें - जेंतिवांविरूध्द कायदे - धर्म बदलिल्ल्यांक सवलती - न्हय किरिस्तांवाक त्रास दिवपी आनी कायदे - एका सल्लागाराची सुचोवणी - गोव्हेर्नादोराची जाप - लोकांचो निर्णय- गोव्हेर्नादोर डगमगता - सारीच्या भुरग्यांक बाटयतात - इंकिजिसांव येता.

1557 गोंयचो इगर्जेचो दर्जो आनिकूय वाडलो. थंय आर्सेबिशपाची नेमणूक जाली. ताका सगले उदेंन्तीचो मुखेल धर्मगुरू केलो. ह्या वेळार एक मानेस्त मंडळ जातूंत एतियोपियाचो पात्रियार्क आशिल्लो, गोव्हेर्नादोराक मेळ्ळें. आनी पात्रियार्क उलयलो:

"आमकां कळून चुकलां की तुमचें काळीज धर्माच्या प्रेमान भरलां आनी तुमगेले प्रजेक किरिस्तांव करपाची तातूंत इच्छा निर्माण जाल्या. आमी थारायलां, ...हे अन्नाडी धर्मपूजेक तुमी मुळासकट हुमटावन काडची, आनी तलवारीन कमाइल्ले परस चड अजरामर अशी किर्त जोडची. आमी पळयल्यापरीं, आमचें ठाम मत जालां कीं हे जेंतीव, तांगेल्या देवापरस आपले मालमत्तेचेर आनी इश्टेटीचेर चड मोग करतात. आनी जर गोव्हेर्नादोरानी, जाहीर रितीन, मूर्तिपुजेचेर बंदी घाली, मूर्तिपुजकांक राज्यांतल्यान धांवडायले, आनी जे कोण किरिस्तांव जातात, तांचेर कृपा करून, तांकां मदत केली, तर थोड्या वर्साभितर, हें राज्य किरिस्तांव जाल्लें तुमकां दिश्टी पडटलें. तुमी हें उर्बेन मनार घेयात. आमच्या प्रदेशाची सुरक्षितताय घट्ट आसा आनी जेंतिवांच्या उठावाचो कसलोच भंय ना. भंय आसा फक्त देवाच्या रागण्याचो, जर आमी धर्म वाडोवपाचें आमचें कर्तव्य करना जाल्यार.

आमच्या धर्माची आनी राष्ट्राची प्रतिश्ठा वाडटली, आमचो हिंदुस्थानांतलो मुल्क मजबूत जातलो आनी जी प्रगती आमी केल्या ती सदैव उरतली, जेन्ना सगली प्रजा, खुरसासकल येवन राज्याच्या संरक्षणाक उबी जातली."

हे मंडळाचे विनंतेकच राविल्लेभशेन, गाव्हेर्नादोरान काम रोखडेंच मनार घेतलें. आनी तें सारकेंच तडीक व्हरपाक, त्या मंडळाक जाय आशिल्लीं प्रोव्हिजांवां तयार करपाक पाचारण केलें आनी तीं तयार जातकीर, पास करून, मोट्या दबाज्यान, गोंय शाराच्या सगल्या रस्त्यांतल्यान पेरगांव घालून, जाहीर करून तीं अंमलांत हाडलीं.

एक प्रोव्हिजांव अशें सांगतालें: "हांव कळयतां की सरकारी कचेऱ्यांनी बामण आनी हेर जेंतीव नोकरेक आशिल्ल्यान खूब वायट परिणाम आनी लुकसाण जाता. हे खातीर म्हजो हुकूम आसा की, हाजेफुडें, सरकारी कामांत आमच्या अधिकाऱ्यांनी बामणांक वा न्हय- किरिस्तांवांक नेमचे न्हय. जर नेमीत तर तांगेलो हुद्दो वतलो आनी नेमिल्ले बामण आनी न्हय-किरिस्तांव कैदी जातले. तांगेली इश्टेट जप्त जातली. अर्द सरकाराक आनी अर्द जो कळयता ताका वतली. हे खातीर म्हजो हुकूम आसा की सरकारी नोकऱ्यो फक्त किरिस्तांवांक दिवच्यो."

हें प्रोव्हिजांव मागीर दुरूस्त जावन ताजें, 1559 तल्या 23 मार्चांत कायद्यांत रुपांतर जालें. ह्या कायद्यांत अशें नमूद केल्लें की कोणूय जेंतीव चलो भुरगो नासतना जर मरत, तर तागेली इश्टेट तागेले बायलेक आनी धुवांक, तीं किरिस्तांव जाल्यारच पडची, ना जाल्यार ती जर ताणें किरिस्तांव धर्म आपणायलो तर तागेल्या चड लागींच्या नातेवाईकाक दिवची.

त्याच म्हयन्याचे 24 तारखेच्या दुसऱ्या कायद्यांत, अनाथ भुरग्यांली इश्टेट सुरक्षीत उरपाक जेतिवांकडेन दिवपाक बंदी घाली.

तिसऱ्या, 25 तारखेच्या कायद्यान गोंयच्या आनी शेजारच्या जुंव्यार देवळां वा मूर्ती, घरांत वा भायर आसच्यो न्हय, आनी आसल्यार त्यो मोडून, फोडून आनी लासून उडोवच्यो, जेंतिवांच्यो परबो आनी धर्मकार्यां बंद जावचीं आनी कोणेंय उरफाटें केल्यार तांकां धरून तारवांचेर ख्यास्त दिवची आनी ते भायर तांगेली इश्टेट जप्त करून, अर्द जो कळयता ताका आनी अर्द गांवचे इगर्जेक दिवची, अशें फर्मायिल्लें.

किरिस्तांव जाल्यांक खास हक्क आनी सवलती मेळूंक लागल्यो.

1560 त, दों कोश्तांन्तिनु दू ब्रागांस (D. Constantino de Braganca) व्हिसेरेय म्हण आयलो. ताणें येनाफुडें, कडक कायदे वाडयले. ताणें बामणांक गोंय आनी शेजारच्या जुंव्यांतल्यान धांवडावपाची ओर्द काडली आनी ती रोखडीच सोनारांकय लागू केली.

व्हिसेरेयाक समजावपी मनीस आशिल्ले. तागेल्या एका सल्लागारान ताका सुचयलें की राज्याची अर्थ वेवस्था कोंसळटली, ताचेर विचार करचो. जेन्ना पुर्तुगालाक तारवां वतलीं, तेन्ना थंय धाडपाक फक्त अमूक अमूक किरिस्तांव जाले हीच यादी उरतली. हो मसालो पाद्रींच्या संघाक उपकर पडटलो. राजेसायबांक न्हय...

गोव्हेर्नादोरान (व्हिसेरेयान) प्रतिवाद केलो की दों सेबास्तियांव (D. Sebastião) राजा धर्म वाडोवप ही हिंदुस्थानची खरी मालमत्ता मानतलो, आनी ताणें आपलें कार्य चालू दवरलें.

हे कायदे पळोवन हिंदूंचेर आकांत आयलो. ते शार सोडून वचूंक लागले. वेपाऱ्यांनी आपलीं दुकानां बंद केलीं, शेतकामतींनी शेतां पाड घालीं. पूण गोव्हेर्नादोर डगमगलो ना.

ह्या 1560 वर्सा, गोंयच्या आर्सेबिश्पान, संत धर्माचे इगर्जेंत, 406 भुरग्यांक- चडशे सगले सास्टीचे- मोट्या दबाज्यान बातीस्म दिलो.

आतां किरिस्तांव धर्म वाडटा म्हूण दुबाव उरूंक नाशिल्लो. पूण संपूर्ण जैत हातासपाक जायतें उरिल्लें.

... गोंयांत इंकिजिसांवाचें न्यायालय उक्तें जालें.

प्रकरण 4

त्रास दिवपी कायद्यांचो परिणाम - नवो व्हिसेरेय कोंदि दु रेदोंन्दु (Coude de Redondo) हाका गोंय कशे परिस्थितींत मेळ्ळें - परिस्थितीचेर उपाय करपाक नवें प्रोव्हिजांव - राजेसायबांचें व्हिसेरेयाक मार्गदर्शन - गोंयचे पयले प्रांतीय धर्मसभेचे थाराव - राजेसायबांची मान्यताय - रासयच्या किल्लेदाराची मोटी कामगिरी - 280 देवळां जमनी परतप - तांचे मालमत्तेची वांटणी.

त्रास दिवपी कायद्यांचो परिणाम रोखडोच जालो. लोक शार आनी गांव सोडून वचूंक लागले. शेतांत कामाक लोक मेळना जाले. ठिकाणां ओसाड पडलीं. कारागीर ना जाले. जमनीचें उत्पन्न घटलें - आनी निमाणें, अर्थीक संकट.

अशे परिस्थितींत नव्या व्हिसेरेयाक गोंय मेळ्ळें. ताजेर उपाय करपाक, 1563 त, 3 डिसेंबराक ताणें एक अर्थपूर्ण फर्मान काडलें. : "हांव हांगा येनाफुडें, गोंय आनी शेजारचीं जुवीं लोकवस्तीन खूब पातळ जाल्लीं, गांव ओसाड पडिल्ले, शेतां उदकान भरिल्लीं, न्हंय पुरवल्ली आनी थंयचे लोक पळून गेल्ले म्हाका दिश्टी पडले... आनी विचार करून, ताजेर उपाय म्हणून हांव अशें फर्मान काडटां कीं कोणूय न्हय-किरिस्तांव परतून आयलो जाल्यार तागेली मालमत्ता ताका परती दिवची." हो निर्णय ताणें आर्सेबिश्प कायदेपंडीत आनी विद्वान लोकांचें मत विचारुनच घेतिल्लो.

पूण तागेलें समंजसपण चड वेळ तिगलें ना. राजदरबाराक गुप्त रितीन उचंबळ करपी आशिल्ले. परिणाम - राजेसायबान ताका समज दिलो, आनी त्याच वर्सा, नोव्हेंबराचे 27 वेर, ताणें दुसरें फर्मान काडलें : "एका म्हयन्या भितर, जेंतिवांनी गोंय आनी शेजारचीं जुंवीं सोडून वचचें. फक्त शेतांत स्वता काम करपी, वैज, ठवय, पसरकार, सरकारी करवसूलदार आनी सरकारी ठिकाणां रेंदा घेतिल्ले, हांकां रावपाक हरकत नाशिल्ली."

कोणूय ह्या फर्माना आड वचत, तर ताका तारवार सक्तमजुरीची ख्यास्त आनी तागेली इश्टेट जप्त करपाचें फर्मायिल्लें. जांची सामकीच गरज आसा, तेच सुटिल्ले.

1557 त, गोंय शारांत पयली प्रांतीय धर्मसभा भरली. थंय जायते थाराव घेतले.:

सगल्या पयलीं स्पष्ट केल्लें कीं "कोणाकूय आमच्या धर्मांत फोर्सान, भेश्टावन वा त्रास दिवन हाडप हें समा न्हय... तांकां धर्माचें खरेपण पटोवन दिवपाक जाय, कारण तांकां जाणविकाय येतकीर आपलीं लटकेपणां तांणी सोडचीं, आनी क्रिस्त हो सत्याचो मार्ग आनी जिवीत म्हण ताका वेंग मारची." ही प्रस्तावना फक्त दोळ्यांक उदक लावपाची आसली. कारण दुसऱ्या थारावांत सांगिल्लें:

"ज्या ज्या वाठारांत न्हय-किरिस्तांव आसात, तांकां, दर आयताराक, थंयचे इगर्जेंत क्रिस्ताचेर प्रवचनां आयकुवचीं. ते खातीर, पिरायेन 15

वर्सांपरस व्हड आशिल्ल्यांक प्रवचनाक वचपाची सक्त जावची, आनी जे येनात, तांकां ख्यास्त दिवची..."

"मूर्तिपुजा हें महापातक. ...सगळेकडेन ती ना करून, देंवचाराक भजप बंद जावंक जाय... सगळीं देवळां, मूर्तिपुजेचीं झाडां आनी ज्या ज्या जाग्यार देंवचाराक भजतात, सगळें उध्वस्त करून, कोणूय देंवचाराक भजपी मेळ्ळो जाल्यार ताका खर ख्यास्त दिवपाची."

देवाक सोडून देंवचाराक भजप हो देवाचो अपमान, किरिस्तांवांची मानखंडणा आनी धर्मप्रचाराक मोटी आडखळ. ते खातीर जेंतिवांचीं धर्मकृत्यां, चालीरिती, लग्नां, मुजी, अंत्यसंस्कार आनी हेर विधींचेर बंदी घालपाची."

"किरिस्तांवांक जेंतिवांसकल कशेंच दवरूंक जायना. सरकारी नोकऱ्यो आनी रेंदाक लायतात त्यो सरकारी जमनी फक्त किरिस्तांवांक दिवच्यो, त्यो जेंतिवांक दिवं नये.

हे सगले थाराव मान्य करून ते कायद्यांत हाडचे अशी धर्मसभेन राजेसायबांक विनंती केली. धर्मसभेच्या तत्त्वाक मान्यताय दिवन, चडशा थारावांचें, राजेसायबान आपल्या 4 डिसेंबर 1567 तल्यइ अधिकृत पत्रांत कायद्यांत रुपांतर केलें.

हेंच 1567 वर्स, रासयच्या किल्ल्याचो कापितांव दियोगु रुद्रीगिश, (Diogo Rodrigues) हाणें केल्ले कामगिरीखातीर प्रसिध्द आसा.

कापितांवान एक दीस, सगल्या लोटलीकार गांवकारांक आपल्याक येवन मेळचें अशी ओर्द काडली. ती तांणी मानली ना म्हूण ताचेर म्हारू आयलो आनी ताणें गांवच्या मुखेल देवळाक उजो लावपाक लायलो. ओरियेंति कोंकिश्तादु (Oriente Conquistado) बरयणार अशें म्हणटाः "आपलें देवूळ लासून वता तें पळोवन, गांवकारांच्यो भावना कितें जाल्यो हें समजूंक येना, पूण ते सूड घेवपाक असमर्थ आशिल्ल्यान तांणीं गोंयां, राजेसायबांच्या न्यायालयांत तक्रार करपाक धांव घेतली."

न्यायालयान निकाल दिलो की कापितांवान देऊळ परतून बांदून दिवचें.

कापितांवान निकालाचेर व्हिसेरेयाक अपील केलो आनी आपले दोन प्रतिनिधी, एक गोंयचो आर्सेबिश्प आनी दुसरो जेजुईत संघाचो प्रांतीय मुखेल, हांकां व्हिसेरेया म्हन्यांत, निकालाची अयोग्यताय पटोवपाक, धाडून दिले.

तांणी व्हिसेरेयाक पटोवन दिलें की देवळां हीं देंवचाराची प्रॉपर्टी आनी न्यायालयाचो निकाल असभ्य. तांगेले मुद्दे इतले प्रभावी थारले की व्हिसेरेयान कापितांवाक आपोवन हाडलो आनी साश्टींत वचून, थंय आसा तितलींय देवळां लासून उडय म्हूण ओर्द केली. बाकीचें आपल्याचेर पावलें.

कापितांव जैतिवंत जावन आयलो. व्हिसेरेयाची ओर्द ताणें जेजुईतांक कळयली, आनी तांचे मदतीन, दीस, राती एक करून, देवळां मोडीत गेलो. साश्टीच्या हांसत्या आख्या वाठारांत एकय देवूळ उरलें ना. 280 देवळां तागेल्या घणासकल मोडून पडलीं

आनी जर, एक देवूळ लासलें म्हूण गोंयच्या न्यायालयान ताका ख्यास्त दिल्ली, तर राजेसायब दों सेबाश्तियांवान, सगलीं देवळां जमनीभरवण केलीं म्हूण ताजी प्रसंशा केली आनी ताका इनाम दिलें. देवळाच्यो जमनी आनी मालमत्ता साश्टीचे इगर्जेच्या आनी पाद्रींच्या खर्चाक अर्पण केल्यो.

प्रकरण 5

देवळां मोडटकीर जेंतिवांचो हाःहाकार - 1568 तलो, जेंतिवांक अनुकूल असो रेजिमेंत - जेंतिवांची जाल्ली आनी जाता ते पिळवणुकेसंबंदी चवकशी करूंक लावपी 1571 तलो रेजिमेंत - जेंतिवांचो तात्पुरतो आनंद - सास्टीचे जेंतीव गांवकारांविरुध्द कायदे- घांवडावन घाल्या बामणांचेर कारवाय- जेंतीव पंडितांविरुध्द फर्मान - सास्टीच्या जेंतिवांचो राजेसायबांक अर्ज आनी व्हिसेरेयाक तांगेलो प्रश्न सोडोवपाची राजाज्ञा - धर्मशास्त्र्यांची सभा - जेजुइतांचो डाव.

आपलीं देवळां मोट्या नेटान जमनीभरवण केल्लीं, तांची मालमत्ता इगर्जेक आनी पाद्रींक दिल्ली... मूर्ती भश्टील्ल्यो आनी मोडिल्ल्यो, धर्मीक पुस्तकां उजो लावन उडयिल्लीं... पळोवन, जेंतीव कोणाकडेन न्याय मागचो तें समजना जावन, पिशे जालेपरी भोंवंक लागले. जे पळूंक शकले ते कुंकळ्ळे, असोळण्या, वेळ्ळे, आंबेली आनी शेजारच्या गांवांनी पळून गेले.

परिणाम, काम करपी ना जाले. ठिकाणां ओसाड पडलीं, शेतां रेंदाक वचना जालीं... अर्थीक संकट.

इतल्यांत पुर्तुगालाकसावन 1568 तलो रेजिमेंत पावलो. तातूंत राजेसायबांल्यो व्हिसेरेयाक सुचोवण्यो आशिल्यो : "धर्मांतरां संयमान आनी प्रेमान करचीं. तीं बळजबरी आनी दुसऱ्याचो मनस्ताप करून जावचीं न्हय. तेचबरोबर व्हिसेरेयाक समज दिल्लो कीं जावं किरिस्तांव, जांव हिंदू, जावं मैर, सगल्यांक न्याय एकेच तरेन दिवचो."

1571 त, दुसऱ्या रेजिमेंतान जेंतिवांक जाल्ले आनी जातात ते त्रास- तांकां कायद्याविरुध्द बंदखणीत घालप, तांकां लुटप वा तांची मालमत्ता जप्त करप... ह्या सगल्याची चवकशी करची अशी ओर्द आयली, आनी तें जेंतिवाक जाणा जावपाक ज्या ज्या वाठारांनी ते रावतात थंय तशें जाहीर रितीन कळोवचें अशेंय तातूंत म्हणिल्लें. कारण तें कळटकीर, तांणी स्वता येवन वा अर्ज करून कोर्टाक आपलें गाराणें सांगचें, आनी तांचेर जाल्लो अन्याय पयस जावचो.

जेंतीव खुशाल जाले. तांकां दिसलें कीं आतां सुसेग, न्याय आनी समंजसपणाचें युग सुरू जालां. पूण थोड्याच तेंपान तांची निराशा जाली. राजेसायबांच्यो सुचोवण्यो धर्माचे कळकळीन गिळून उडयल्यो.

1573 त साश्टीच्या जेंतीव गांवकारांच्या हक्काचेर हावळ आयली. जेंतीव गांवकारांक, किरिस्तांव गांवकारींत (कोमुनदादि) हजर आसले शिवाय कसलोच धाराव घेवपाक मनाय जाली, आनी ज्या गांवांत किरिस्तांव गांवकार चड आसात, थंय जेंतिवांक गांवकारींत प्रवेश बंद जालो.

1575 त जेंतिवांक रेंदाक दिल्ल्यो जमनी काडून घेतल्यो आनी त्यो किरिस्तांवांक दिल्यो आनी जे बामण परवानगी घेतलेशिवाय परतून आयिल्ले, तांगेली मालमत्ता जप्त जाली.

1574 त व्हिसेरेय बार्रेतु- जाका मागीर बेकायदेशीर कर्तुबाखातीर प्रेज करून सरकारान पुर्तुगालाक व्हेलो - ताणें एका फर्मानान जेंतीव पंडितांचेर (वैजाचेर) आपलो वैज सोडून, घोड्यार, पालखेंत वा माचुलांत बसून, वा बरोबर सत्री धरपी मनीस घेवन गोंय शारांत आनी भोंवतणच्या वाठारांत भोंवपाक बंदी घाली. दुसऱ्या वर्सा हें फर्मान सगल्या जेंतिवांक लागू जालें. कोणूय ताका पाळो दिना जाल्यार ख्यास्त म्हूण तागेलो घोडो, पालखी, माचूल वा सत्री जप्त करची, आनी गुन्यांव परतून केल्यार ताका तारवार सक्तमजुरी फर्मायिल्ली.

1576 त, सास्टीच्या बामणांनी, तांकां कसलेंच बरेपण मेळना म्हूण, राजेसायबाक निवेदन भेटोवन विनंती केली कीं तांकां आपली धर्मकार्यां करपाक परवानगी दिवची. हें निवेदन, अशें दिसता कीं ताजेर प्रतिश्ठीत मनशांनी आपलीं अनुकूल मतां दिवन धाडिल्लें. कारण जेन्ना, दों लुईश द् आताईदि (D. Luis de Ataide) व्हिसेरेय म्हूण 1578 त परतून आयलो तेन्ना दों सेबास्तियांव (D. Sebastião). राजेसायबान, धर्मशास्त्रां आनी कायदेपंडितांकडेन विचार करून, ताका जशें बरें दिसता ते प्रमाण परिस्थिती हाताळपाक परवानगी दिल्ली. व्हिसेरेयान आर्सेबिश्पासकल एक धर्मशास्त्र्याची समिती केली. हे समितींत जेजुइतांनी भाग घेतलो ना, पूण आपलो विचार तयार करून तो गुपचूप आर्सेबिश्पाकडेन दिलो.

प्रकरण 6

धर्मशास्त्र्यांचे समितींत देवचाराचो वकील - समितींत गोंधळ - शिकोवन हाडिल्लो धर्मशास्त्री उलयता - सवलती दिवंक जाल्लो प्रयत्न फसता - धर्मांतरां कशीं जातलीं - नवें मत दिवपी कायदे समिती करती आनी पयलो धर्मशास्त्री, देवचाराच्या वकिलापरी उलयलो.

ताचे दृष्टीन जेंतिवांनी केल्ली मागणी मान्य कर सारकी आशिल्ली. जेंतिवांचे धर्मीक विधींक परवानगी दिल्यार चड वायट जातलें तें आडावपाक जातालें - जेंतिवांचो मनस्ताप, विरोध आनी गांव सोडून वचप. तांगेली मागणी मान्य केल्यार, जेंतीव हळुहळू किरिस्तांव धर्मांत सरतले अशें ताचें मत आशिल्लें. जेंतिवांक आपल्याच गांवांत, जंय क्रिस्ती धर्म नवोच आयिल्लो, थंय तांगेल्यो धर्मविधी बंद केल्ल्यो पळोवन आनी तांकां पयलींचे मुसलमान राजे दिताले ताजेपरस खर वागणूक मेळय तें चिंतून मनस्ताप जाला. जर आतां इतले प्रयत्न करून, इतले पयशे मोडून, परत्यो-परत्यो विनंत्यो करूनय तांकां जर यश आयलें ना, तर ते सगले, वा अदीकशे आदीलशाच्या राज्यांत वतले, आमगेलीं ठिकाणां ओसाड पडटलीं, प्रजा ना जातली, सरकाराचें उत्पन्न वतलें आनी किरिस्तांव करपाचे इगर्जेचे

आशेर उदक पडटलें. तेखातीर, जैंतिवांक सांबाळून, तांकां सवका सवका किरिस्तांव जावपाची सवलत दिल्यार शाणेपण जातलें. अशें इगर्जेन पुर्विल्ल्या काळांत केलां. आमी दिवांत मयरांल्यो मशिदो दवरल्यात, देवळांय आसात, आनी जेंतीव आपले धर्मीक विधीय करतात. हांगाचो आनी थंयचो लोक एकाच राज्याची प्रजा. म्हाका कळना, कित्याक आमीं सास्टीच्या देवांक विरोध करचो आनी दिवाच्यांक सोडचे, जर दोनय कडचीं धर्मकृत्यां एकाच तिरस्काराक फावतात. आनी मोट्या नेटान ताणें आपलें भाशण सोंपोवन म्हळें: दिवाच्या मूर्तिपुजकांक धांवडावपाचे, ना जाल्यार सास्टींत मूर्तीपुजा सोंसून घेवची. कायदो सगल्यांक सारकोच आसूंक जाय.

हे अखंड मुद्दे आयकून, कितें प्रतिवाद करचो तें समजना जावन, धर्मशास्त्री गडबडले. पूण, तांगेल्या आकांताक आर्सेबिश्प रोखडोच पावलो. जेजुइतांनी सांगिल्लेवरीं, तयार करून हाडिल्ल्या धर्मशास्त्र्याक ताणें उलोवंक सांगलें.

धर्मशास्त्री उठलो आनी ताणें मोटे चलाखीचें भाशण करून सगल्या मुद्दयांचेर जबरदस्त हल्लो चडयलो:

जेंतिवांचो मनस्ताप? आनी ताचेपरस व्हड किरिस्तांवांचो न्हय? दोनय मनस्ताप तागडेंत घाल्यार खंयचो चड जड जाता?

धर्माचें खरेपण आनी कायघाचें बरेपण, जीं जेंतिवांक लगाम घालतात आनी ख्यास्त भोगयतात तांचेपसत जाता तो मनस्ताप, वा जो जेंतीव आपली तिरस्काराक फावता ती मूर्तिपुजा जाहीर रितीन करून किरिस्तांवांक दितात तो मनस्ताप?

थोड्यांनी म्हळें कीं जेंतिवांक एक वेगळोच जुंवो सोडचो, जंय तांणी देवूळ बांदचें आनी मूर्तीपुजा करची. पूण, अशें जावंकच नज. धर्मशास्त्र्यान प्रतिवाद केलो, कारण ताजो अर्थ आमी जिकिल्ल्या मुल्काचो भाग देंवचाराक दिलो अशें जातलें. राजेसायबांक, फक्त जेंतिवांचो मनस्ताप थाबोवंक, तशें केल्लें योग्य दिसत?

मनस्तापाक कसलोच अर्थ ना. बंडाचो पूण भंय आसा? ना. हें अशक्य; आनी निःशस्त्र जेंतीव कितें करूंक शकतात?

जेंतिवांक सदळ सोडचे, तांकां सवका सवका किरिस्तांव जावपाची सवलत दिवची - म्हणजे म्हणणें आसा कीं अशें केल्यार तांकां देंवचारांच्या हातांत दवरिल्ले सारकें जातलें. तांच्या आत्म्याची सोडवणूक जाता तितले बेगीन करप हें आमचें कर्तव्य आसा.

गांव सोडून वचपाचो भंय आसत तर विचार करूं येता. पूण होय भंय ना. दिवाक तो आसा, ते खातीर थंय मूर्तीपुजेक परवानगी दिल्या. दिवाचे जेंतीव, तांचेकडेन करार जाल्लेपरीं थंय रावल्यात ते वेपारी, शेतकार न्हय. गांवांत ताका रोखपाचीं कसलींच मुळां नात. सहज ते दुसऱ्या बंदरावेर वचूंक शकतात. तशें केल्यार सरकारी उत्पन्न ना जातलें. तांचे उरफाटें साष्टीचे जेंतीव गांवांत मूळ धरून आसात. घरदारां आनी ठिकाणां तांणी वसयल्यांत, आनी गांवकारींत तांचे हितसंबंध आसात. आपल्या लटक्या धर्माक वेंग मारून, आपल्या देवळांच्या मोगान, आपलीं घरदारां, ठिकाणां सोडून वचपाक ते तितले हट्टी न्हय. हे गोंयच्या, चोडणेच्या आनी दिवाडेच्या अणभवान आमकां दाखयलां. हे अर्थी, कशेय भशेन, साष्टीक मूर्तीपुजेक सदळ सोडूंक, कसलेंच कारण ना.

नव्या किरिस्तांव जाल्ल्या जेंतिवांचो थंय मनस्ताप जातलो, मिशनरी रडटले आनी जेंतीव आपलें जैत जालें म्हूण आनंदान उडयो मारतले. आनी सगले उदेंन्तीत आनी युरोपी राष्ट्रांत आमच्या धर्माविशीं अस्थिरतायेची फाम जातली.

जेन्ना धर्मशास्त्र्यान आपलें भाशण सोंपयलें तेन्ना आर्सेबिश्पाचे दोळे चमकले, तागेलें मुखामळ खुशाल जावन फुलून आयलें. देंवचाराच्या वकिलाचे सगले मुद्दे खोडून गेले. आनी वेळ करिनासतना थाराव पास जालो कीं व्हिसेरेयान मूर्तिपुजेक साश्टींतच न्हय, तर सगल्या पुर्तुगेज प्रदेशांत परवानगी नाकारची.

हेपरी, व्हिसेरेयाचे इच्छेविरूध्द, आनी एक मूर्तीपुजेक सवलत दिवपाचो प्रयल फसलो. ताका निरुपायान थाराव मान्य करचो पडलो

अशे तरेन, कसलीच आडखळ नासतना, 1581 तल्या, प्रोव्हिजांवान मूर्तीपुजेर आनी जेंतिवांच्या धर्म विधींचेर बंदी पडली... 1582 त जेंतिवांक सरकारी कामार घेवं नये आनी तांकां सरकारी जमनी रेंदाक दिवं नये ही पयलींचीं ओर्द पक्की जाली.

प्रकरण 7

दुसरी, तिसरी आनी चवथी प्रांतीय धर्मसभा - जेंतिवांची जीण दिशिदिशीं कठीण-जेंतीव गांव सोडून वचत आसात- 16 व्या शेंकड्याच्या शेवटाक गोंय शारांतल्या जेंतिवांचो आंकडो- न्हय-किरिस्तांवांक शारांतल्यान धांवडावपाक चीट - जेजुइतांक एक धक्को - असोळणें आनी शेजारच्या गांवचीं देवळां जमनीभरवण करतात आनी शेतां इबाडून उडयतात - गांवची वांटणी - कुंकळ्ळेचे हुतात्मे.

1575 त दुसरी प्रांतीय धर्मसभा भरली. थंय घेतिल्ल्या थारावांपरी जेंतिवांची मानखंडणा करपाक, तांकां पालखेंत (माचुलांत) वा सत्री धरून भोंवपाक मनाय आयली. 1585 त, तिसरी धर्मसभा भरली. थंय, केल्ले कायदे पाळनात त्या जेंतिवांचेर कडक कारवाय करपाची मागणी जाली आनी जेंतिवांचे लग्नविधींचेर बंदी घालपाची विनंती राजेसायबांक परतून करपाचें थारलें, कारण हे मागणेचेर तेमेरेन निर्णय जालो नाशिल्लो. 1587 त राजेसायबान निर्णय दिलो की जेंतिवांनी आपलीं लग्नां वाजप नासतना, बोवाळ करिनासतना घराचीं दारां धांपून करचीं.

1592 त भरिल्ले चवथे धर्मसभेच्या थारावावरी किरिस्तांवांक जेंतिवांक मुकदम दवरपाक आनी जेंतीव म्हाल्याकडेन खाड करून घेवपाक मनाय आयली.

1598 त, किरिस्तांव भुरग्यान जेंतीव मेस्त्री कारागिरां म्हऱ्यांत रावन शिकूं नये म्हूण ऑर्द जाली.

जेंतिवांची जीण दिशिदिशीं कठीण जावन वताली. परिणाम, जेंतीव गांव सोडून वचत आशिल्ले. अशेंय आसतना गोंय शारांत, 16 व्या शतकाच्या शेवटाक 20 क हजार जेंतीव आशिल्ले.

1600 त गोंय शारान राजेसायबांक एक विनंती केलीः "देवाच्या सन्मानाक आनी गोंयच्या राज्याच्या आनी किरिस्तांव धर्माच्या बऱ्याक ह्या वायट करपी मनशांक (जेंतिवांक), तांकां अपील करपाक वा तक्रार नोंद करपाचो अधिकार दिनासतना, गोंय आनी शेजारच्या गांवांतल्यान धांवडावन घालचे आनी परतून आयल्यार, तांकां देहान्त शिक्षा फर्मावची".

अपील करपाक वा तक्रार करपाचो अधिकार कित्याक दिवचो न्हय? तर तांकां कोर्टांत न्याय मेळपाची शक्यताय आशिल्ली.

धर्मांतरां आडखळ नासतना जाता आसतना, जेजुइतांक एक ल्हानसो धक्को बसलो. पूण तो धर्मप्रसाराक तांकां मोव उपयोगी जालो आनी तांगेली सद्याची मालमत्ताय वाडली.

कुंकळ्ळे, असोळणें, वेळ्ळे आनी आंबेली हे गांव जेजुइतांचे कक्षेभायर पडटाले. थंय जायते जेंतीव स्थायीक जाल्ले.

एक दीस अशें घडलें कीं कोचीनासावन व्हिसेरेयाक हाडिल्लें टपाल घेवन वचपी मनशाक, तेवटेन वता आसतना, जेंतिवांनी त्रास दिलो. तेन्ना, बंदोबस्ताक मलबार किनाऱ्याचो मुखेल कॅप्टन जील यानिश (Gil Eanes) आनी रायतूरचो कॅप्टन गोमिश द् फिगेयरेदु (Gomes de Figueiredo) थंय गेले. दोगांयनीय आपलीं लश्करां सोडून त्या गांवचो विध्वंस करून उडयलो आनी काम पुरो करपाक, दोन जेजुईत पाद्रींच्या आधारान कुंकळ्ळे आनी असोळणेच्या सगल्या देवळांक उजो लायलो.

वातावरण शांत जातकीर, जेंतिवांनी आपलीं घरां आनी देवळां परतून बांदलीं. परतून लश्कर थंय गेलें आनी जेजुइतांचे चिथावणेन, फक्त देवळांच मोडून उडयलीं नात, तर सगळ्यांत मोटी ख्यास्त म्हूण, एक गाय मारून तिच्या रक्तान पवित्र जागे भश्टून उडयले. इतलेंच करून जेजुईत थांबले नात. तांणी कुंकळ्ळे एक इगर्ज बांदपाचें थारायलें. आनी 1589 त, जेन्ना हें काम करपाक जेजुईत पाद्री आक्वाव्हीव्हा Padre Aquaviva थंय आपल्या बरोबरच्यांक घेवन गेलो, तेन्ना, संतापान भरिल्ल्या, सुडाक भुकेल्ल्या जेंतिवांनी तांची कत्तल केली.

क्रिमीक अतिशय खर उत्तर मेळ्ळें. गांव जप्त जाले. एक वांटो जुवांव द् सिल्वा Joao de Silva ह्या मनशाक पडलो. तो आयचो कोंदादु द् कुंकोली (Condado de Councolim.) ताजो वारस मार्कश द् आलोर्ना इ फ्रेंतेयरा (Marques de Alorna e Fronteira.) दुसरो वांटो, दों पेद्रु काश्त्रु (D. Pedro de Castro) हाका गेलो, जो ताणें जेजुइतांक दिलो.

जांची कत्तल जाली तांकां कुंकळ्ळेचे हुतात्मे म्हूण वळखतात. आनी तातुंतले थोडे मिलाग्री करतात म्हण, तांकां 1890 त इगर्जेन बेयात केले. ताचीं हाडां गोंयचे कातेद्राल इगर्जेंत

आसात.

जेंतिवांच्या हस्थीं संबंदी कसलीच खबर ना. काळाक धरून, हें साहजिकच आसा.

प्रकरण 8

कागदपत्रांचो राखणो - कांय प्रतिष्ठीत मनशाच्या कामाक अपयश - जेजुइतांचें वाडटें प्रभुत्व - पाय दुश क्रिश्तांउश (Pai dos Cristaos) हाका दिल्ले आदेश - सासष्टीक धर्मान्तरां कशीं जालीं - बार्देसांत फ्रांसीश्कान - इंकिजिसांव - देलों (Dellon) आनी पिरार (Pyrard) हांची साक्ष - एक शंका नाशिल्लें मत.

जें इतलेमेरेन कागदपत्रांच्या आधारान बरयलां. ताचेवेल्यान अशें स्पष्ट जाता कीं हे वाठार पुर्तुगेजांनी जिखतकीच, थोड्या वर्सां उपरांत, धर्म संकुचितपणान, कट्टरपणान आनी दुऱ्या धर्माच्या तिरस्कारान भरिल्ले.

कांय उद्य विचार आनी दृष्टिकोन आशिल्ले प्रतिष्ठीत व्यक्तींनी ही परिस्थिती थांबोवपाचो प्रयत्न केलो, पूण ताजो कसलोच उपयोग जालो ना. तांच्या हेतूचो, जायते फांता वायट अर्थ जाला. तागेल्या मनांत हाडिल्ले उद्देश्य धर्माधिकाऱ्यांच्या प्रभावान चिड्डून गेले. तांगेले प्रतिष्ठेकय चाडयांनी काळें बोट लायलें.

हें सगळें जेजुइतांच्या पत्रांनी घडयलें. तांगेलें वर्चस्व दिसान दीस वाडत गेल्लें. प्रशासनान मदीं कसलीय आडखळ हाडली जाल्यार, ते ती कुशीन काडटाले आनी प्रशासन फाटीं सरतालें.

जेजुइतांचीं राजदरबाराक सतत पत्रां वतालीं. तातूंत व्हिसेरेयाचेरय तक्रारी आसताल्यो. तांचें वर्चस्व येदें व्हडलें आशिल्लें कीं व्हिसेरेय आपलेविशीं बरें मत दिवंक जेजुइतांकडेन मागूंक वताले.

जीं धर्मान्तरां हांगा जालीं, तातुंतलीं थोडींच मनपरिवर्तन करून जालीं. चडशीं सगळीं, दुसऱ्या योग्य उपायांनी घडोवन हाडलीं. हें योग्य उपाय म्हळयार कितें तें जेजुइताचो प्रांतीय व्हिजितादो पाद्रि आलेशांद्री व्हालिग्नानु (Padre Alexandre Valignano) हागेल्या "ईन्नुसोंइश दु पाय दुश क्रिश्ताउंश" ह्या बरोवपांत वाचूंक मेळटा.

"जेवरीं ह्या वाठारांत धर्मान्तरां, चड करून धर्मतत्त्वां पटोवन न्हय, तर दुसऱ्या योग्य उपायांनी जातात, जशे मूर्तिपुजेक बंदी घालप, ती केल्यार जेंतिवांक ख्यास्त दिवप, ज्यो सवलती जेंतिवांक योग्य तरेन दिनासतना दवरूं येतात त्यो नवे जाल्ल्या किरिस्तांवांक दिवप, तांचो सन्मान करप, तांकां आदार आनी सुरक्षितताय दिवप... जें पळोवन, दुसरे जेंतीव किरिस्तांव जावपाक तयार जातात ... हे सगले योग्य उपाय एक दवरी नासतना वापरचे, कारण ते प्रांतीय धर्मसभांनीं, व्हिसेरेयांनीं आनी पुर्तुगालच्या राजांनीय मान्य केल्यात."

"1560 मेरेन, सास्टींत फक्त, रायतुरच्या कोटांत, एक इगर्ज आशिल्ली. 50 वर्सांभितर थंयच्या चडशा लोकांनी किरिस्तांव धर्म आपणायिल्लो आनी थंय 28 इगर्जो उब्यो जाल्ल्यो. इतले बेगीन हीं धर्मान्तरां कशीं घडलीं हें स्पष्ट आसा. थोडे किरिस्तांव जाले आपले कुडीच्या त्रासांक भिवन, थोडे मनोधैर्य नासून, जायते आपलो जल्म जाल्लो गांव सोडूं नज म्हूण, दुसरे आपली मालमत्ता आनी हितसंबंद राखून दवरूंक, आनी कांय आपल्याक फायदे जातले म्हूण; पूण क्वचितच कोणय आपल्याक किरिस्तांव धर्म पटलो म्हूण. धर्म पटप आनी ताजेर विस्वास बसप, हें उपरांत जावपाचें."

बार्देसाक धर्मान्तरां फ्रांसीश्कान पाद्रींनी घडोवन हाडलीं.

काम पुरें करपाक, इंकिजिसांवाचें न्यायालय आयलें, जाका दुसरें नांव संत कार्याचें न्यायालय.

हें न्यायालय, जाची याद केल्यार शिरशिरे येतात, साबायाच्या वाड्यांत स्थापन जालें. ताची माहिती देलों (Dellon) नांवाच्या एका फ्रांसेज नागरिकान सविस्तर दिल्या. तो इंकिजिसांवाचे तावडेंत सांपडिल्लो.

इंकिजिसांवाचें न्यायालय फक्त किरिस्तांवांपुर्तेंच आशिल्लें; तें न्हय - किरिस्तांवांक लागनाशिल्लें अशें सांगपी आसात.

पूण जे गुन्यांव इंकिजिसांवाचे अख्तारींत येताले, तातूंत जादूटोणो, मुतां काडप, भविश्य सांगप, देंवचाराकडेन संपर्क दवरप, आदी आशिल्लें. आनी हे वरवीं न्हय-किरिस्तांवांक त्रास दिवपाक जायती संद मेळटाली. देलों म्हणटाः "इंकिजिसांव फक्त आरोप जाल्ल्या किरिस्तांवांकच न्हय, तर मुसलमानांक, मूर्तिपुजकांक आनी भायरसावन आयिल्ल्यांक तें आपले कक्षेंत हाडयलें. जरय

न्हय-किरिस्तांवांक तांच्या मनाप्रमाण देवस्पण करपाक परवानगी आशिल्ली, इंकिजिसांवाचें न्यायालय ताजो अर्थ जाय तसो लावन एकेवटेन तांकां आपल्या धर्मापरी वागपाक परवानगी दितालें, आनी दुसरेवटेन तशें करीत जाल्यार तांकां ख्यास्त फर्मायतालें.''

हे ख्यास्तेंत धर्माच्या हितापरस स्वताचें हीत चड आसतालें. आपली तुंबडी भरप आनी पाशवी प्रवृत्तेक खूश करप.

''इंकिजिसांवांचे न्यायधीश आपल्याक आनी आपल्या संघाक मोटो फायदो करतातः जेन्ना गुन्यावकारांली मालमत्ता पावणेर काडटात, जर तातूंत मोलादीक आनी दुर्लभ वस्तू आसत तर फक्त तांगेलो मनीस थंय उत्तर घालता. आनी जे अर्थी संघर्श करपाक कोण मुखार येना, त्यो वस्तू इंकिजिदोराकच पडटात. दुसरे वटेन जी मालमत्ता जप्त जाता, तांचो व्हडलो भाग इंकिजिसांवांक मेळटा. ताजेविशीं कोणच विचारपाक धजना'' हे देलोंचे साक्षेक पिरार (Pyrard) नांवाचो फ्रांसेज प्रवाशी दुजोरो दिता. तो म्हणटा, ''हो न्याय इतलो क्रूर आनी मनीसपण नाशिल्लो आसा की थंय एका ल्हान भुरग्याल्या वा आपल्या धनयाचेर परतल्ल्या गुलामाल्या हलक्या उतरांक लेगीत किंमत दितात.''

निसर्गीक वासनेसंबंदान चड सांगनासतना, फक्त एका उच्च धर्माधिकाऱ्यान, 'येव्होराचो आर्सेबिश्प, (Arcebispo de Evora) हाणें पाद्री आंतोनियु व्हियेइराचे (Padre António Vieira) जन्मत्रिशताब्दी वेळार काडिल्ले उद्‌गार हांगा मांडटां.

''जरीय सगळेकडेन इंकिजिसांव बदनाम जालां, तरीय तें गोंयच्या इंकिजिसांवापरस चड अनितीक आनी सकल्या दर्जाचें खंयच जालें ना. इंकिजिदोर, आपल्याक ज्यो बायलो वश जायनात, तांकां बंदखणेंत घालून, तांचेर आपल्यो जनावरी वासना भागोवन उपरांत तांकां हेरेज म्हूण लासून मारपाक आदेश दिवपाक पावले.''

प्रकरण 9

17 वें शतक - इगर्जेंचो आनी कोंव्हेंताचो नंबर वाडटा - रेलिजियोजांची (पाद्री आनी जोगी भाव) ऐपत आनी सामर्थ्य - आर्सेबिश्पाचें वैभव - रेलिजियोजांक मालमत्ता विकती घेवपाक आनी व्यापार करपाक मनाय - व्हिसेरेयाचें रेलिजियोजांच्या अफाट नंबराविशीं राजेसायबांक पत्र-

आमी 17 व्या शतकांत पावल्यात. गोंयच्या तीनय प्रदेशांत (तिसवाडी, सास्ट आनी बार्देस) खूब इगर्जो बांदल्यात. गोंय शार तर इगर्जांनी आनी कोंव्हेंतांनी भरून गेलां. उंच सांतु आगोश्तिन्वाच्या कोंव्हेंताचे (convento de S. Agostinho) बुरूज थंय आपलें वर्चस्व दाखयतात. बायलांकय एक कोंव्हेंत बांदला- सांत मोनिकाचो कोंव्हेंत. (Convento de S. Monica) कितल्योशोच धर्मसंस्था थंय जियेतात. फ्रांसिश्कान आनी जेजुईत सोडून, थंय दोमिनिकन, कार्मेलीत, तेयातीन आनी दुसरेय आसात.

तांचो नंबर वाडटा तसो, तांची संपत्ती आनी वर्चस्वय बी वाडत आसा. सगल्यांत चड संपत्ती जेजुइतांनी केल्या, आनी गोंयच्या काम्रान राजेसायबांक बरयिल्ल्या पत्रांत एक मिरांतेची चत्राय दिल्याः ''...आज तांची संपत्ती इतली वाडल्या कीं ते तुमगेले अर्दे मालमत्तेचे धनी जाल्यात. गोंयच्या जुंव्याच्या चडशा भागाचे ते बिनशर्त मालक आसात. तांगेलें, फक्त सास्टीचें उत्पन्न बाकीच्या सगल्या धर्मसंस्थांक पावन उरसारकें आसा... रेलिजियोज जावप म्हळयार पैशे करपाचो आनी प्रतिष्ठा वाडोवपाचो धंदो.''

आर्सेबिश्प तर मोट्या वैभवान, राजपुत्राभशेन रावतालो. तागेलीं थाटाचीं जेवणां फक्त रुपावतान सोवतालीं. तागेलो लवाजमो खूब मोटो आशिल्लो आनी नोकरचाकरांचो नंबर अफाट दिसतालो. तांगेली येणावळ जबरदस्त आशिल्ली.

रेलिजियोजांची स्वैराचारी जीण जी 16 व्या शतकाच्या उत्तरार्धांत सुरु जाल्ली, तिका आतां लगामच उरूंक नाशिल्ले. व्हिसेरेयाचें थंय कांय चलनाशिल्लें. केल्ले सगले उपाय निष्फळ जातात हें तांकां स्पष्ट दिसतालें.

अशे परिस्थितींत केंद्रीय प्रशासनान उपाय येवजिले.

16 व्या शतकाच्या शेवटाक एका प्रोव्हिजांवान रेलिजियोजांक मालमत्ता विकती घेवपाक मनाय केली. पूण तांणी ह्या कायद्याची कसलीच पर्वा केली ना. ते खातीर दुसरे उपाय येवजुचे पडले.

जे अर्थी रेलिजियोज, पुर्तुगालाक परतून वतना

व्हरपाक संपत्ती एकठांय करताले, ते अर्थी राजेसायबान, 1604 त, व्हिसेरेयाक एक चत्राय दिली की ताणें रेलिजियोजांक पुर्तुगालाक परतून वचपाक परवानगी दिवपाक कठीण करचें. फक्त तांगेले धर्मसंस्थेच्या वरिश्ठान धाडले वा आपयले जाल्यार, आनी तेंयबी संस्थेच्या कामाखातीरच आसल्यार ती परवानगी दिवची. ह्याय उपायांचो कांय परिणाम जालो ना.

रेलिजियोज फक्त मालमत्तेचेच मालक नाशिल्ले, तर ते व्यापारीय जाल्ले.

1609 तल्या राजेसायबांच्या आदेशान जावं किरिस्तांव वा न्हय-किरिस्तांव ह्यांकां रेलिजियोजांकडेन पयशांचो आनी व्यापाराचो कसलोय व्यवहार करपाक बंदी घाली आनी तशें केल्यार, करतल्याची आनी रेलिजियोजाची मालमत्ता जप्त जावची अशी ख्यास्त दवरली.

त्याच वर्सा, दुसऱ्या आदेशान व्हिसेरेयाक फर्मायलें की ताणें धर्मसंघाक कसलीच देणगी दिवची न्हय वा दोआसांव करचें न्हय, कारण तांकां कर नाशिल्ल्यान सरकारी खजिन्याक नुकसान जाता.

1610 त, तिसऱ्या देशान राजेसायबांचे परवानगेबगर नवी इगर्ज वा कोंव्हेंत बांदपाक मनाय आयली.

कायदे प्रसिध्द जाताले, पूण अंमलांत येना आशिल्ले. रेलिजियोज तांची पर्वाच करी नाशिल्ले.

1613 त व्हिसेरेय दों जेरोनिमु द् आजेव्हेदु वयर कळयतालोः

"ह्या थोड्या वर्सांत हांगा कितलेशेच कोंव्हेंत उबे जाल्यात आनी (रेलिजियोजांची संख्या अतोनात वाडल्या. तें पळयतकीर म्हाका खूब चिंता जाता. कांय शारांनी आनी गांवांनी, थंयच्या रावतल्यांपरस रेलिजियोजांचो आंकडो चड आसा.

पत्रांत फुडें तांगेली संपत्ती आनी इश्टेटीविशीं तो सांगतालोः "थोड्याच काळांत सगलेंच कोंव्हेंतांचें जातलें, आनी तांच्या हातांत गेल्लें काडपाक युगां लागतलीं. कारण.. तांचेर खंयचोच अधिकारी हात घालपाक धजना."

निमाणें राजेसायबांक विनंती करून व्हिसेरेय मागतालो की कोंव्हेंतांचो आनी रेलिजियोजांचो आंकडो सामको उणो करचो; तो फक्त गरज आसा तितलोच दवरचो; तांगेलीं बेंसां तांच्या चरितार्थाक जाय तितलीं सोडून, बाकीचीं सगलीं विकून उडोवचीं.

प्रकरण 10

कोंन्दि द् लिन्यारीशाची (Conde de Linhares) रेलिजियोजांविशीं तक्रार - जेजुइतांची संपत्ती आनी वर्चस्व - आर्सेबिश्पु आनी व्हिसेरेयामितर संघर्श - आर्सेबिश्पाच्या मरणाउप्रांत पुलपट - रेलिजियोजांची निर्लज्ज वागणूक

1630 त व्हिसेरेय कोन्दि द् लिन्यारीश पुर्तुगालाक कळयतालो की हांगाच्या रेलिजियोजांची संख्या अतोनात वाडल्या. फक्त ताजी चौथाय सगल्या कामाक पुरो जाता. सगल्या पुर्तुगेज हिंदुस्थानांत लश्करांत शिपाय आसात तांचेपरस ते चड आसात. राजेसायबांक विनंती करून तो मागतालो कीं तांकां अपील करपाक सवलत दिना आसतना, तांचो नंबर फावो तितलो कमी करचो, कारण ते सरकाराक कशेच आयकनात; राजालो कायदो मानिनात आनी जेजुइतांचो प्रांतीय वरीश्ठ तर म्हणटा की तांकां राजेसायबांकडेन कसलेंच कर्तव्य ना. ते फक्त मानतात तांगेल्या सरमुखेल्याक.

जेजुइतांचें वर्चस्व संपत्तीन आनी प्रतिष्ठेन खूब वाडिल्लें. तातूंत कसलेंच अजाप नाशिल्लें, कारण तांगेले लायकेक आनी शिस्तीचे संघटणेक, पापसायबान तांकां धर्मप्रचार, पातकांची कबुली आनी भोगसण, शिक्षण, आनी भौतीक आनी आदिभौतीक क्षेत्रांत दिल्ले खास हक्क भरपूर घटसाण दिताले.

सगळेकडेन तांगेल्यो इगर्जो आशिल्ल्यो आनी तांचे अख्तारींतल्या सगल्या धर्मबंधूंक ते अध्यात्मीक मळार मोठे प्रतिष्ठेन ताब्यांत दवरताले. लोक सरकारापरस तांकां चड मानताले.

जेन्ना फ्रांसेज प्रवासी 'पिरार' हांगा पावलो तेन्ना जेजुईत आनी आर्सेबिश्प हांचेमदीं संघर्श चलतालो.

जेजुईत, तांगेलो सरमुखेल आनी पापसायब सोडल्यार कोणाक मानी नाशिल्ले. तांणी पापसायबाक नजराणो म्हूण एक तीन फूट लांब, चार बोटां रुंद आनी दोन बोटां दाट, अशी भांगराची, वज्रजडितान सोबिल्ली एक तलवार, धाडिल्ली.

ह्या वेळार जेजुईत संघाची येणावळ कितली

आसुंये? पुर्तुगेज दरबारान जाणा जावपाक सोदिल्लें; पूण केल्ल्या स्रमांक 40 वर्सांमेरेन फळ आयलें ना. आनी 1632 त, व्हिसेरेय म्हणटालो, ''जेजुइतांचे येणावळीचो सोद घेवप कठीण; आनी जेप्रमाणे ताजी मुदत वाडत वता, ते प्रमाणे तें काम करपाक कल्पांत पावचो ना.

1652 त, आर्सेबिश्प फ्रांसीश्कु मार्तिरीश सोंपतकीर, ताचो जागो 23 वर्सां रिकामी उरलो आनी त्या काळार त्या कदेलार बसपाक कंटाळयाचो आनी संतापाचो संघर्श जालो. तेचबरोबर, रेलिजियोजांचो आचरणावेलो ताबो गेलो. प्रशासनाक कितें करचें तें समजना जालें.

1672 त, राजेसायबांक एक निवेदन पावलें: ''कांय वर्सां हांगाचे रेलिजियोज मुखेल नासतना आसात. जशें एक प्रमूख नाशिल्लें रेपूब्लिक, वा आल्मो नाशिल्ले कुडीभशेन, ते सगल्या वायट गुणांनी आनी संवंयांनी बरबटल्यात. तांकां लोकांची लज वा देवाचो भंय दिसना. ते बायलो आनी भुरग्यांक वेंग मारून आसात. तांचेर कसलोच उपाय जायना.''

1673 त, व्हिसेरेय वयर कळयतालो: ''तांगेले मस्तेक शीम ना. फ्रांसीश्कान तर खूब वायट उदाहरण दितात. एकल्यान, लग्न जाल्ले कोणाले बायलेक जबरदस्तीन पळोवन हाडली आनी घोव सोदूंक येतकीर, क्रूरपणान ताका चाबकान मारून धांवडायलो.''

1691 त व्हिसेरेय वयर कळोवन म्हणटालो की प्रशासन चलोवंक ताका कसलेच त्रास नात; पूण रेलिजियोज मात (जेजुईत आनी दोमिनिकान सोडून) ताका खूब चिंता करूंक लायतात.

रेलिजियोजांचीं आडांगीपणा सदांच चालू आशिल्लीं. आज आगोश्तिनियान गडबड करताले; फाल्यां कार्मेलीत; मागीर कापूश, फ्रांसीश्कान आनी बाकीचे. तांगेले तंटे लोकांकडेनच न्हय, तर दुसऱ्या संघाकडेन, स्वताच्या संघांतल्या भावांकडेन आनी वरिश्ठांकडेन, आर्सेबिश्पाकडेन आनी सरकाराकडेनय जाताले. केन्नाकेन्नाय ते आर्मां घेवन सुद्दां मुखार येवपाक फाटीं सरनाशिल्ले. आनी प्रशासनाक तांकां सांबाळपाक नाका पुरो जातालें.

1693 त, नवो व्हिसेरेय राजदरबाराक विनंती करतालो की तांचेर कडक कारवाय करची आनी म्हणटालो: ''फक्त रेलिजियोजांक जाग्यार घालपाक हांगा एक व्हिसेरेय पुरो जावचो ना.''

प्रकरण 11

17 व्या शतकाचें वैशिष्ट्य - जेजुईत नवो कर बसयतात - लग्नासंबंदान कायदे - हास्टीच्या जेंतिवांविरुध्द कायदे - किरिस्तांव धर्मांत सरिल्ल्यांचो जेंतिवांक विरोध - अनाथ भुरग्यांची परिस्थिती आनी ताजो परिणाम - पुर्तुगालच्या कडल्यान संयम राखपाक कळोवणी - गांवची भाशा म्हूण उलोवपाचो प्रयत्न.

17 वें शतक रेलिजियोजांचे अनैतीक वर्तनाचें, संपत्तीचे हांवेचें आनी घुस्पटीचें जालें. पूण ह्या अशांततायेच्या वातावरणांत सुद्दां जेंतिवांक तांणी सुके सोडलेनात.

1594 तल्या कायद्यान जेंतिवांक राजधानींत आपलीं धर्मकृत्यां करपाक मनाय केल्ले वरी, ते पलतडींत दुसऱ्याल्या राज्यांत वचून तीं करताले. जेजुइतांच्या मनांत हे वस्तुस्थितीचो फायदो घेवपाचें आयलें. तांणी, जे आपलीं धर्मकृत्यां करपाक भायर वतात, तांचेर कर बसयलो. ह्या कराचेर गोंय शारान आपलो विरोध परगटायलो. प्रयत्न केल्ले सगले व्यर्थ गेले.

लग्नासंबंदान जायते कायदे जाले. तातुंतले थोडे अशे आशिल्लेः. 1613 तल्या आदेशान इगर्जेन मना केल्ल्या त्या काळांत न्हय-किरिस्तांवांनी लग्नां करचीं न्हय. आनी उरिल्ल्या काळांत तीं सगल्यो अटी सांबाळून आपल्या गांवांतच करचीं असो आदेश दिलो. आनी ताचेआड गेल्यार एक हजार शेराफींचो दंड आनी तीन वर्सां तारवार सक्तमजुरीची ताका ख्यास्त फर्मायली. तीच ख्यास्त, जे लोक आपल्या घरांत वा भाटांत तीं करूंक दितात वा तीं केलीं म्हूण, जाणा जावन, सरकाराक कळयनात तांकांय लागू केल्ली.

1620 त व्हिसेरेयान हो कायदो बंद केलो आनी गोंय शारांत, भोंवतणच्या जुंव्यांत आनी गांवांत तीं करपाचीं मना केलीं. पूण रोखडेंच कळून आयलें की ताजेपसून दुष्परिणाम जातात. सरकाराची येणावळ वता, कारण जेंतीव शेजारच्या राज्यांत वचून आपलीं मोट्या खर्चाचीं लग्नां थंय करतात आनी ताजो फायदो शेजाऱ्यांक जाता. ते खातीर नव्या आदेशान 1620 तलो कायदो बंद केलो आनी 1613 तलो परतून सुरूसू केलो.

जवळ जवळ 50 वर्सांउपरान्त कायदो घुसपलो.

1678 त व्हिसेरेय दों पेद्रु द् आल्मेयदान (D. Pedro de Almeida) आदेश दिलो कीं लग्नाक परवानगी आसा, पूण ती घरार्ची दारां धांपून, भट नासतना आनी कसलेच धर्मविधी नासतना करचीं. आदेशाचें पाळप सारकें जाता वा ना तें पळोवपाची जापसालदारकी इंकिजिसांवान घेतिल्ली.

दारां बंद करून जेंतीव लग्नां करपाक तयार नाशिल्ले आनी भट नासतना, धर्मविधी करी नासतना, लग्नाक अर्थच नाशिल्लो. ते खातीर तांणी व्हिसेरेयाक विनंती केली कीं तांकां भट हाडून, दिसा उजवाडाक लग्नां करपाक परवानगी दिवची.

ताजेर विचार करून नव्या व्हिसेरेयान एक आगळोच आदेश दिलो "जेंतिवांक लग्नां करपाक हरकत ना, पूण तीं पुर्तुगेज आनी मुसलमानांल्या मुल्कांमदीं रावन न्हयत, व्हड्यांत बसून करचीं."

1600 त, व्हिसेरेय कोंदि द् लिन्आरिश एका प्रोव्हिजांवान जेंतिवांक सार्थींत रावपाक वा घर दवरपाक मनाय करतालो. तांचे गांवकारीचे हक्क काडिल्ले आनी जण बंद केल्लो. कोणूय विरुध्द गेल्यार तागेली मालमत्ता जप्त करपाची आनी मरणाची ख्यास्त दवरिल्ली. पूण जेंतिवांक देवाण-घेवाण करपाक परवानगी आशिल्ली. हें करपाक दोन म्हयन्यांपरस चड रावपाक जायना आशिल्लें आनी तेंयबी जेजुईत थारयतात थंय.

हें लागू करपाक जेजुइतांनी व्हिसेरेयाक तयार केल्लो हें सांगपाची गरज ना; पूण नवे जाल्ल्या किरिस्तांवांचोय तातूंत भाग आशिल्लो. ते लटके आरोप करत सुचयताले की जेंतीव गांवांत आसप हें बरें न्हय, कारण ते किरिस्तांव धर्म आपणायिल्ल्यांक, फुसलावन परतून आपल्या धर्मांत व्हरतात. हें संकट ना करपाक तांकां धांवडावचे, आनी तांगेलीं घरां-दारां, भाटां-बेंसां नवे जाल्ल्या किरिस्तांवांक दिवचीं.

1559 त एक कायदो जाल्लो तेवरीं जेंतिवांच्या अनाथ भुरग्यांक (अनाथाचो अर्थ बापूय वा कोणय वडील नाशिल्लो, 14 वर्सां सकयलो अशें केल्लें) सां पावल कॉलेजांत, तांकां किरिस्तांव करपाक जाय आशिल्लें शिक्षण दिवपाक, अनाथ भुरग्यांच्या न्यायालयाच्या थारावात्रीं, व्हरताले.

1646 त, पाय दुश क्रिश्तांउश (अनाथ भुरग्यांक किरिस्तांव करपाची जबाबदारी दिल्लो धर्मीक अधिकारी) हाणें अनाथ ह्या उतराचो अर्थ फक्त बापूय नाशिल्लो असो करून, व्हिसेरेयाचेर दबाव हाडून, बापूय मेल्ल्या भुरग्यांक, आवय वा दुसरो वडील आसूनसुद्दां, सां पावल कॉलेजांत घालपाचो ताजेकडल्यान हुकूम काडलो.

हें पळयतकीर जायते जेंतीव, दुसरो उपाय ना म्हूण, मयरांच्या राज्यांत गेले, आनी उरिल्ले तेंच करपाक तयार जाले. हे परिस्थितीची पुर्तुगालाक खबर मेळटकीर, व्हिसेरेयाकडेन वासपूस करून, थंयसावन निर्णय आयलो कीं 1559 तलो कायदोच अंमलांत उरचो, आनी धर्मांतरां सौम्य रितीन, लोकांक त्रास दिना आसतना करचीं; आवयचे वा आज्यांचे इच्छेविरुध्द तीं करचीं न्हय.

1684 वर्स लोकांचे भाशेचेर बंदी घालपाच्या प्रयत्नाक लागून फामाद जालें.

इतलो काळ मेरेन प्रशासनान आनी धर्माधिकाऱ्यांनी गांवचे भाशेची गरज मान्य केल्ली. धर्मगुरूक तिचो धर्मप्रचार आनी कोंफिस्सांव (आत्मकबुली) घेवंक गरज लागताली. राजदरबारांतले हुकूम ताजेर बोट दवरून, परत परत, गांवची भाशा सगल्यांनी जाणा जावची सक्ती करताले. आनी आपले प्रजेचें प्रशासन बरें चलचें म्हूण व्हिसेरेयसुद्दां ती शिकताले.

पूण धर्मगुरूंनी अशे तरेची मागणी केली कीं तांणी व्हिसेरेयाक एक कायदो करपाक तयार केलो, जेवरी गांवच्या लोकांनी, तीन वर्सांभितर पुर्तुगेज उलोवंक शिकचें आनी वेव्हारय तेच भाशेंत करचो. ना जाल्यार ताका ख्यास्त फर्मायिल्ली.

प्रकरण 12

18 वें शतक - नवी मानखंडना - किरिस्तांव भोयांक जेंतिवांक बपाक मनाय - जेंतिवांक धर्मप्रवचनाक हजर जावपाची सक्ती - जेंतिवांची पळापळ - बोऴ्यांक आनंद, बोऴ्यांक दुख्ख - व्हिसेरेयाचेर आकांत - वेपार बंद आनी शार ओसाड.

हें करूंक मनाय, तें करूंक मनाय, अशे परिस्थितींत आमी 18 व्या शतकांत पावले. जेंतिवांक त्रास दिवपाक आनी कांय मेळनाशिल्ल्यान, आतां तांच्या भोंवपाच्या सादनांचेर गदा आयली.

1715 त पुर्तुगालाकसावन व्हिसेरेयाक पत्र आयलें की आर्सेबिश्पान काडिल्लो एक पाश्तोराल (Pastoral) जेवरीं किरिस्तांव भोयांक जेंतिवांच्यो पालख्यो आनी सत्र्यो धरपाक मनाय केल्ली, आनी तें केल्यार तांकां धर्मभायर घालपाचें थारिल्लें, तें पाश्तोराल अंमलांत हाडचें.

व्हिसेरेयान वयर कळयलें की हांगा भोयांभशेन, व्हड्यांचे तांडेलय जेंतिवांक व्हरपा-हाडपाचें काम करतात, पूण आर्सेबिश्पान तांचेर बहिष्कार घालपासंबंदान कांय म्हूणूंक ना. दोगय जेंतिवांक आपली सेवा दितात आनी आपल्या स्रमाची मजुरी घेतात. आपल्याक दिसता की हातूंत धर्माचो प्रस्न येना, प्रस्न येता तो सेवा दिवपाचो आनी घेवपाचो.

1557 त, पयले प्रांतीय धर्मसभेन थारायिल्लें: "कोणाकय आमच्या धर्मांत बळान , त्रास दिवन वा भेश्टयवन हाडप हें (निती) अंतःकरणाविरूध्द. दुसऱ्याक आमच्या धर्माचें खरेपण पटोवन दिवचें, कारण ताजी जाणीव जातकीरच ते आपलो लटको धर्म सोडून, सत्याचो मार्ग आनी जिवीत म्हूण जेजूक वेंग मारतले." पूण जेंतीव दुसऱ्या धर्माची व्हडवीक आयकून घेवपाक तयार नाशिल्ले.

तेखातीर, धर्मसभेन राजेसायबांक विनंती केली की, 15 वर्सांवयले पिरायेच्या, सगल्या जेंतिवांक, दर आयताराक, आपलें लागचे इगर्जेंत वचून , धर्माचेर प्रवचनां जातात तीं आयकुपाची सक्त करची.

हे विनंतेक राजेसायबान 1567 त मान्यताय दिली आनी तसो कायदो जालो. पूण तो कायदो अंमलांत आयलो ना.

1715 त, जेजुइतांचो प्रांतीय मुखेल आनी पाय दुश क्रिश्तांउश, एक जावन, कावीदु ह्या धर्मंडळाकडल्यान ओर्द काडून घेतली, जेवरीं जेंतिवांक क्रिस्ताची शिकवण आयकूंक, इगर्जेंत धर्मप्रवचनाक हजर रावपाची सक्त केल्ली.

आतां हद्द जाली. जेंतिवांलीं देवळां मोडून, मूर्ती फोडून, धर्मविधींचेर आनी परबांचेर बंदी घालून, तांगेले हक्क हिरावन आनी मालमत्ता गिळंकृत करून, पुर्तुगेज धर्मकोल्ली शांत जाले नात. आनिकूय करपाचें उरिल्लें. "जेंतिवांच्या घरांत वचून, तीं भष्टून, थंय रावतल्यांक ओडून हाडून, तांकां प्रवचनाक हाजीर करपाचें."

निरपराध जेंतीव आपले वेव्हार, घरां-दारां, भाटां-बेंसां सोडून, आकांतान, शेजारच्या राज्यांत पळूंक लागले. पळापळ कांय दीस चालूच आशिल्ली. बरोबर जाणटे आनी दुयेंत, बायलो आनी भुरगीं घेवन वतना, जेंतिवांनी जे हाल भोगले, ते पळयल्यार काळ्जाक पीळ पडयले.

धर्मांध, साहजिकच, आनंदान नाचताले. तेचभशेन जे आपल्याक जेंतिवांली मालमत्ता, ठिकाणां आनी वेपार मेळटलो हे आशेन भरिल्ले, ते नाचताले. तांचेभायर जेंतिवांचे देणेकारी, चड करून अधिकारी. पूण सगलेच खोशी नाशिल्ले. जेंतिवांक रीण दिल्ले आनी विदेशी व्यापारी, आपलो धंदो बुडलो म्हूण रडयले.

थोड्यांलो आनंद आनी थोड्यांलें दुख्ख, हांचेमर्दी एक मनीस आकांतान माथ्यार हात धरून बशिल्लो. तो आशिल्लो व्हिसेरेय. ताका, जेंतिवांनी गोंय सोडटकीर उप्रासतले परिस्थितीचो सक्षात्कार जालो.

"शार सामकें भयानक दिसतालें. शाराचो चौक, बाजार आनी रस्ते, जंय पयलीं जात्रेंत जाता तशें, लोक एकामेकाक विहून वताले, जंय तरातरांच्या रंगाचे लोक, दोळयांत भरतात शें न्हेसून येताले, ते सगले ओसाड पडले. असंख्यात दुकानां, जंय पयलीं सगले उदेंन्तेचे कापसाचे आनी रस्माचे उंची उंची कपडे विकताले, जंय चिनी आनी जपानी क्रॉकरी एकमेकाकडेन सर्त करताली, जंय कलेंत निपूण अशे कारागीर आनी शेट आपल्या सिलोनच्या मोतयांनी आनी गोवळकोंड्याच्या वज्रांनी श्रींमंत बायलांक मोह घालताले, तीं सगलीं बंद जालीं. पावणीकाराचो आवाज आयकूंक येना जालो, पैशांची देवाण घेवाण करतल्यांचो बोवाळ ना जालो. जाच्या वेपाराची तुळा आतुयेर्प Antuerpia शाराकडेन करताले, तें शार गप्प सुतकांत पडलें. सरकाराचें उत्पन्न सारकें देंवलें."जेंतिवांचे पळापळीन मोटी खळबळ उडयली.

(चलता...)

Samskaras

-V. Rajagopal Bhat

Samskaras are not merely sacraments or rituals, they are essence of Saraswat Culture. Shri V. Rajagopal Bhat had published a book on our Samskaras, which we reproduce for the benefit of the new generation. The book contains several chapters which we have serialized in the last three issues of Saraswat. We are publishing in this issue the last two chapters of this book.

VIVAHA

Meaning of the words denoting the idea of marriage: Several words that are employed to indicate marriage actually represent one or more of the elements of this important *Samskara*, e.g.

a) *Vivaha* - taking the girl away in a special way or for a special purpose, i.e. for making her a partner in life.

b) *Udvaha* - taking the girl out of her parental home.

c) *Parinaya* or *Parinayana* - going round e.g. making a *pradakshina* around fire.

d) *Upayama* - to bring near and make one's own.

e) *Panigrahana* - taking the hand of the girl.

f) *Kanyadana* - making the gift of a girl.

Forms of marriage : Eight forms of marriage have been enumerated in the Hindu scriptures:[1]

i) The *Brahma* form, consisting of the gift of a daughter by the father, after decking her with ornaments, to a man, learned in the Vedas, and of a good character, whom the bride's father himself invites.

ii) The *Daiva* form, involving the gift of the daughter as above, to a priest who duly officiates at a sacrifice, during the course of its performance.

iii) The *Arsha* form, wherein the father gives away his daughter in marriage to the bridegroom, after receiving a cow and a bull, or two pairs of these from the bridegroom, in accordance with requirements of *Dharma* and not in any sense with the intention of selling the child. In other words, the gift of cow and the bull is to be made as a token of gratitude to the man who offers his daughter to the groom to enable him to fulfil his *Grihasthashrama* obligations.

iv) The *prajapatya* form, in which the father makes a gift of the daughter, by addressing the couple with the words, "may both of you perform together your *dharma*", after duly honouring the bridegroom.

v) The *Asura* form : In the four forms mentioned above, the important point to be noted is that it is the father (or a person in his place) who makes a gift of the bride to the bridegroom. But in the *Asura* form, the bridegroom has to give money to the father or kinsman of the bride, and thus, in a sense, purchase the bride.

vi) The *Gandharva* form, wherein the mutual love and consent of the bride and the bridegroom is the only condition required to bring about the union. Neither the parents nor the kinsmen need have a hand in bringing about the marriage. Such marriages may, however, be consecrated by going through the sacred rites of *Vivaha*.

vii) The *Rakshasa* form is described as "the forcible abduction of a maiden from her home, while she cries and weeps, after her kinsmen have been slain or wounded and their houses broken." It is the capture of the bride by force and coercion.

viii) The *Paishacha* form is one in which the man seduces, by stealth, a girl who is sleeping, intoxicated or disordered in intellect.

The most approved form of marriage, according to our scriptures, is the gift of the maiden, by the father or the guardian, to the bridegroom, i.e. any one of the first four forms. According to Yajnavalkya, the father, the grand-father, the brothers, the kinsmen and the mother, in the order in which they are enumerated here have the right to give a young maiden in marriage, provided the "giver is in balanced physical and mental conditions, i.e. not insane, etc."[2]

The modern 'love marriage" is the counterpart of the ancient *Gandharva Vivaha*, and has not been frowned upon by our scriptures. Baudhayana observes that of all forms of *Vivaha*, the *Gandharva* form is recommended by some since it springs out of mutual love of the two partners. Both Baudhayana and Narada say that this form is meant for all the *varnas* - Brahmanas, Kshatriyas, Vaishyas and Shudras. Vatsyayana - author of *Kama Sutra* - has specially recommended the Gandharva form of marriage as being the most respected because, he says, it is the result of mutual love, and mutual love, he adds, is the true foundation as well as the true goal of marriage.[3] However, he cautions that even this *Gandharva* Vivaha must be consecrated in the presence of the sacred fire, because, he adds, "marriages performed with the sacred fire as the witness can never be rescinded. This is the opinion of all Acharyas."[4]

Sapinda, Gotra and Pravara : The exogamic rules relating to marriage form a very complicated subject. Only a bare outline is presented below:

i) *Sapinda :* It is ordained that a person shall not marry a woman who is a *sapinda* or blood relation upto seven degrees on the father's side and five degrees on the mother's side. This scriptural injunction, however, was rarely observed in its pristine form. Exceptions were galore. Baudhayana makes the interesting observation: "There are five practices peculiar to the South, viz. to eat in the company of one's wife, to eat stale food, to eat in the company of one whose *Upanayana* has not been performed, and to marry the daughter of the maternal uncle or of paternal aunt," and states that "when one acts in accordance with his *Deshachara* -customs prevalent in one's native place - he incurs no sin."[5]

i) *Gotra :* This word, which in Rig Veda meant "a cowstable" or a "herd of cows" came to signify later, the 'family' or the 'clan'. *Baudhayana Shrouta Sutra* says, "Vishvamitra, Jamadagni, Bharadvaja, Gautama, Atri, Vasistha and Kashyapa are the seven sages and Agastya is the eighth. The progeny of these eight sages is declared to be *gotra*. As population went on multiplying, more and more persons attained fame as sages and thus, says *Shantiparva* of *Mahabharata*, additional gotras came to be formed after these sages such as Vainya, Shaunaka, Kanva, Sankriti, Upamanyu,

Parashara, Veetahavya, Gritsamada, Gautama, Harita, Maudgalya, etc. According to Medhatithi, the commentator on *Manu* Smriti, "A man knows that he belongs to a particular gotra only from tradition, from his father and other elders or from people about him, just as he knows that he is a Brahmana from the same sources."[6]

Gotra was relevant in many matters. e.g. i) A man should not marry a maiden from within his own *gotra*. ii)In matters of inheritance, the wealth of one dying without issue went to his near *sagotras*. ii) In *Shraddha*, the *brahmanas* to be invited should not belong as far as possible to the same *gotra* as the person inviting iii) In offering water to a *preta* (a person recently dead), his *gotra* and name were to be repeated. iv) At the time of performing one's daily *Sandhya*, one has to repeat his *gotra, pravara, vedashakha* and *sutra*.

iii) *Pravara :* The conception of Pravara is closely interwoven with that of *Gotra* from very ancient times. The two have to be studied together. 'Pravara' literally means 'choosing' or 'invoking' *(Prarthana)*. As Agni was invoked to carry the oblations of a sacrificer to the gods by recalling the names of the illustrious ancestors (of the sacrificer) who had, in former times, invoked Agni, the word *'Pravara'* came to denote one or more illustrious sages who had once hallowed the family of an individual. A synonym of *Pravara* is *Arsheya*, i.e. relating to a rishi. *Parashara Madhaviya* defines Pravara as "the group of sages that distinguishes the founder of one gotra from the other." e.g. Pravara of Koundinya *gotra* consists of Vasistha, Maitravaruna and Koundinya.

Pravara entered into several *Samskaras* in the following manner: (i) A bride was to be chosen whose father's *pravara* was not the same as that of the bridegroom's father. (ii) In *Upanayana*, the girdle was to have one, three or five knots according to the number of sages constituting one's *pravara*. (iii) In *Chaula*, the tufts of hair to be formed depended on the number of sages constituting one's *pravara*.

When marriage should be celebrated? According to *Muhurta Darpana*, Magha, Phalguna, Vaishakha and Jyeshtha are *uttama* (excellent) months for celebrating marriages; Kartika and Margashira are *madhyama* (middling), while other months are not favourable. This work also says that the marriage should not take place on the Janma Lagna, Janma Rashi, Janma Nakshatra, Janma Dina, and Janma Masa of either the bride or the bridegroom, since such marriages end in sorrow. *Muhurtas* beloved of astrologers are Abhijit (when the sun is at zenith) and Godhuli (dusk when the cattle normally went their way home).

The medieval digests introduced many detailed rules derived from astrology, including comparison of horoscopes. For example, it was pointed out that a girl born in *Mula Nakshatra* 'Kills' her father-in-law; *Ashlesha*, the mother-in-law; *Jyeshta*, the younger brother-in-law; and *Vishakha*, the elder brother-in-law. This subject, however, falls beyond the scope of this book.

Ceremonies of Vivaha: Taking into account most of the *Grihya Sutras*, the following is an exhaustive list of the different constituents of *Vivaha:* The important ones are briefly dealt with, while others are just referred to:

Vadhuvara Gunapariksha: (Examining the suitability of a girl or a bridegroom).

Qualifications of a boy: Ashvalayana says, "One should give a maiden to a man endowed with intelligence."[7] Apastambha remarks, "The

accomplishments of a bridegroom are that he must be endowed with a good character, learning, auspicious characteristics, good health and a birth in a good family."[8] Yama says " one should seek for seven qualities in a bridegroom viz. good family, good character, good bodily appearance, fame, learning, wealth and support of relatives and friends; the other matters need not be considered."[9]

Qualifications of a girl: According to Ashvalayana, "one should marry a girl endowed with intelligence, beauty, good character, health and auspicious characteristics."[10] Bharadvaja remarks, "there are four inducing reasons for marrying a particular girl viz. wealth, beauty, intelligence and family. If all four cannot be secured, wealth may be neglected; then beauty may be neglected if there is intelligence and good family; but, there is a difference of view as to the latter two, some preferring intelligence to family and others vice versa."[11] *Manava Grihya Sutra* adds a fifth inducement : *Vidya* or learning.[12] Apastambha states a commonsense rule: "A girl on whom his mind and eyes are riveted will bring him happiness; he should pay no heed to other things."[13]

Kautilya makes the significant statement: "An excellent girl (*stri ratnam* i.e. jewel of a girl) though born in a low family should be accepted just as a health-giving elixir is acceptable though prepared out of poisonous ingredients, or gold is acceptable though extracted from mud and mire or wisdom imbibed from an enlightened one even from a low caste."[14] Manu also echoes the same words almost.[15]

Varapreshana: (Sending persons to negotiate for the hand of the girl): The ancient custom prevalent in the Vedic, *Sutra* and the medieval times was that some person or persons from the bridegroom's camp approached the father of the bride seeking her in marriage. In modern times, among the Brahmins and many other castes, the girl's father has to seek a bridegroom.

Vagdana or Nischaya Tambula: (Betrothal): The bride's father recited the verse, "This girl has been orally given by me for progeny and accepted by you. Be happy in inspecting the girl, having made up your mind."The father of the bridegroom replied, "The girl has been orally given by you for progeny and accepted by me. Be happy in seeing the bridegroom having made up your mind."[16]

Mridaharana or Ankuraropana: (Fetching some clay and growing sprouts in it). It is stated in *Jyotirnibandha*. "In the beginning of every auspicious ceremony, sprouts should be grown in a pot of clay and the sacred earth should be brought from eastern or northern direction."[17]

Haridralepana: (Besmearing the bride and the bridegroom with ointment of turmeric and oil a few days prior to marriage). This is just a mark of auspiciousness.

Mandapa Karana: According to Paraskara,[18] marriage, *chaula*, *upanayana*, *keshanta* and *simanta* are to be performed outside the house in a pandal.

Ganapati Pujana, etc: Ganapati staves off all impediments and so, he was invoked first. Then, the bride's father and mother, made up their mind *(sankalpa)* to perform *Svastivacana* (The elders and Brahmins are requested to declare that day auspicious for performance of the ceremony), *Matrika Pujana* (worship of mother goddesses) and *Nandi Shraddha* (homage to the departed ones as a token of our joy and to associate their invisible presence with the ceremonies).

Ghatika Sthapana: (Setting up a

waterclock): The water clock was set up with the verse, "Thou hast been contrived by Brahma. Be thou the measure of the feelings between the bride and the bridegroom."[19]

Vara Agamana: (Arrival of the bridegroom and his party). The bridegroom with his friends and relatives arrived at he bride's residence in a conveyance. At arrival, he stood outside the house facing the east and is welcomed by a company of women bearing lamps and jars full of water.

Madhuparka: (offering of honey by way of honour): Ashvalayana sets out the procedure as follows: "The father-in-law poured honey into curds or clarified butter. A seat for placing the feet (of the son-in- law), water for washing the feet, *Arghya* water (i.e. water perfumed with flowers, sandalpaste, etc.) water for *Achamana* (sipping ceremoniously), the honey mixture were got ready. The bridegroom was seated on a seat made of northward-pointed *darbha* grass. He accepted the seat with the verse, 'I am the highest one among my kindred, as the sun among lights. Here I tread on whomsoever bears enmity to me." Then, the father-in- law washed his feet, offered him *Arghya* water with which he did *Achamana* (sipping ceremoniously) and partook of the honey mixture. Every element in this ritual was accompained by *mantras* (which have not been translated here for want of space).

Snapana: (Making the bride bathe), Paridhapana (presentation of new clothes and putting on new garments) and *Samnahana* (girding her with a string of *darbha*).

Samanjana (Anointment): The bride's father anointed both the bride and bridegroom with a little sandal-paste or an identical fragrant substance, while the bridegroom recited the verse, "May all the gods and waters unite our hearts; May Matarishva, Dhata, Deshtri, all bind us close." The anointment is symbolical of *'sneha'* or 'love'.

Then, the maternal uncle of the bride, brought her near the nuptial fire facing towards the east and a curtain is interposed between the bride and the bridegroom.

Paraspara Samikshana (Looking at each other): At the proper astrological moment,the cloth curtain is removed and the bride and the bridegroom look at each other. The removal is preceded by the chant of *'mangalashtakas'* by the Brahmanas, the last of verses being *"Tadeva Lagnam sudinam tadeva"* (i.e. "that is the Lagna, that is the auspicious day,' etc.). Then, the bride garlands the bridegroom and he follows suit.

Kanyadana (The gift of the bride): Now follows the formal gifting away of the bride to the bridegroom by the father, or by another recognised proxy, in his place. While making the gift, he utters the following *Sankalpa:* "For securing absolute happiness, as the consequence of *kanyadana,* for our forefathers; for purifying my twelve preceding and twelve succeeding generations through the progeny born in this girl; and for propitiation of Lakshmi and Narayana, I make this gift of my girl. I give away this girl, adorned with gold ornaments to you, O Vishnu! with the desire of conquering the world of Brahma; The Nourisher of the whole universe, the gods and all creatures bear witness to the fact that I make gift of this girl for the salvation of my forefather"[20]

While making the gift of the bride, her father pleads with the bridegroom: "In the pursuit of Dharma, Artha (wealth) and Kama (desires), thou shouldst not prove false to her", and he thrice replies, "I shall not fail her-

Naticharami". The gift of the girl is symbolised by the pouring of a libation of water by the parents.

Then, the bridegroom recited the *Kama Sukta*[21] (Hymn to Love) which runs thus:

"Who offered this maiden? To whom is she offered? Kama (Love) gave her to me, that I may love her. Yea, Love is the giver, and Love the acceptor. Enter thou, Oh my bride, the Ocean of Love. With love, then, I receive thee. May she remain thine, thine, own, O God of Love! Verily thou art, Oh my bride, prosperity itself, May the Heaven bestow thee, May the Earth receive thee'.

Kankana Bandhana: The couple made a *tilaka* mark on each other's forehead and tied a thread with tumeric piece on each other's wrist. The *Kankana* or the protective cord symbolised the will of the couple to stand by each other in all stress and strain.

Mangala Sutra Bandhana: Then, the bridegroom tied a string with golden and other beads arounds the neck of the bride with the *mantra:* "This string is the string of my life. I am tying this around thy neck. May I live long. O blessed one, may thou too live a hundred autumns.'[22]

Agnisthapana and Homa: Having placed a mill-stone to the west of the fire (which is kindled symbolically as a divine witness and sanctifier of the *Samskara* and having deposited a waterpot to the north-east of the fire, the bridegroom has to offer oblations, the bride participating in the offering by grasping his hand that makes the offering. These *Homas* are called Rashtrabhrat, Jaya and Abhyaataana because they were performed with a view to secure royal power, victory and protection respectively.)

Panigrahana (Seizing the bride's hand): The bridegroom grasped the hand of the bride, symbolising assumption of full responsibility for her and recited the following *mantras:*

"I take thy hand in mine, yearning for happiness; I ask thee to live with me as thy husband, till both of us, with age, grow old. Know this, as I declare, that the gods Bhaga, Aryama, Savita and Purandhi have bestowed thee on me, that I may fulfil my *dharmas* of the householder with thee."[23]

This is followed by *Laja Homa.*

Laja Homa (Offering fried grains into fire): This Homa is symbolical of fecundity and prosperity. The bride offered fried grains, poured into her hands by her brothers, while the bridegroom invoked the gods Aryama, Varuna, Pushan, with Agni as the intercessor on her behalf, in order that these four may be pleased to release her from all bonds. The girl strewing the grains, prayed thus:

May my husband live long; may my relatives be prosperous. Svaha! These grains I have thrown into the fire. May they bring prosperity to thee and may they unite me with thee. May Agni grant us these wishes. Svaha!

Agni Parinayana (Walking around the sacred nuptial fire): The ends of the upper garments of the bride and the bridegroom were tied into a knot *(Uttariya Praanta Bandhana)* and three times the bridegroom led the bride round the nuptial fire and waterpot, reciting the *mantras:*

I *know* and so dost thou; I am the sky, thou art the earth; I am *saman* (i.e. music, song, rhythm), thou art Rik (i.e. the poetry, the verse); Let us marry, let us marry here. Let us join together, and beget our little ones. Loving each

other, desirous of moral splendour, with genial minds and hearts, thus, yea thus, may we live through a hundred autumns.[24]

Ashmarohana (Mounting the stone): At the end of each round of walking round the sacred fire, follows the supplementary rite performed by the bride, viz. *Ashmarohana* or mounting the stone. Here, with the helping hand of the groom, she treads on the stone as he recites the following:

"Mount this stone; Like a stone, be firm; overcome thy enemies, tread over the foes, even as you tread this stone."[25]

The stone represented the firmness and strength of character and will.

Sapta-padi (Taking seven steps together): This is the most important rite in the entire *Vivaha samskara.* This is done to the north of the fire; there are seven small heaps of rice and the bridegroom makes the bride step on each of these seven with her right foot beginning from the west. He recites the relevant part of the following *mantra,* as they walk each of the these steps:

Let us pray together,

For bouncing vitality, as we tread one step along,

For stability in life, as we tread two steps together,

For wealth more abundant, as we go on three steps with one another,

For happiness in life, as we walk four steps together,

For offsprings, as we move along five steps together,

For a long wedded life, as we pledge six steps together;

Be thou now my life-mate as we walk up seven steps together.

Thus do thou go together with me for ever and for ever.

Let us thus acquire many sons, and long may they live, we pray.[26]

We may note here that the bride is said to have been given over to the groom by the gods, Bhaga, Aryama, Savita and Purandhi. Some of the Grihya Sutras include another *mantra* which says that the bride is given over to the groom by soma, Gandharva and Agni, who were her first three husbands. The *mantra* recited before the nuptial fire is: "Soma had acquired thee first as his wife; after him the Gandharvas acquired thee, thy third lord was Agni, and the fourth is thy human husband. Soma gave thee to Gandharva. Who, in turn, gave thee to Agni. In giving thee to me, Agni has also as though given me wealth and children."[27] the significance of this story is expressed by Yajnavalkya: "Soma conferred elegance upon the woman, Gandharva a sweet tongue, while Agni bestowed upon her perfect purity."[28]

Murdhabhishekha: (Sprinkling holy water on the newly wedded couple). Water was sprinkled by the priest on the couple with the *mantra:* "The blessed, the most blessed waters, the peaceful ones, may they impart healing and solace to ye both."[29]

Hridaya Sparsha (Touching the bride's heart): The bridegroom touched the heart of the bride, reaching over her right shoulder, with the *mantra:* "Into my will, I take thine; Thy mind shall dwell in my mind; In my word, thou shalt rejoice with all thy heart. May Prajapati join thee to me."[30] This simple rite represented the fusion of hearts of the bride and the bridegroom.

Prekshaka anumantrana (Addressing the gathering) The bridegroom recited the *mantra:*

Bringer of good fortune is this bride, come all of you and look at her; wish her full happiness and then return home.[31]

The gathering blessed her:

"Be a queen to thy father-in-law, a queen to thy mother-in-law; Queen to thy sister-in-law, a queen to thy brother-in-law."[32]

Airinidana: The mother of the bridegroom was presented with several sweetmeats and gifts in a large wicker-work basket with lamps lighted and was requested that she and the relatives of the bridegroom should treat the bride with affection. The verse recited on the occasion was: "For years I have brought up this girl as though she were my son. Now, I am gifting her to thy son. Pray look after her with love and affection."[33] A basket of bamboo *(vamsha)* is used probably to symbolise the continuity of the family *(vamsha)* of the bridegroom. This is done when the bride is about to leave the father's place to go to the bridegroom's place after the wedding is over.

It may not be out of place if I quote the classic utterances of sage Kanva in Kalidasa's *Shakuntala.* Shakuntala was the foster-daughter of Kanva; yet, when she takes leave of him in order to go to her new home Kanva bursts forth: "At the thought that Shakuntala will leave this very day, my heart is smitten by grief, my voice is choked with suppressed tears, my sight is dimmed by anxious thought. if so great is the affliction through affection of even me, a forest dweller, how much more are the householders tormented by surging grief at separation from their daughters." He gives Shakuntala a parting advice that is worthy of being treasured by every bride: "Serve thy elders. Even though wronged by thy husband, do not, out of anger, be of refractory spirit. Be ever courteous to thy attendants. Do not become arrogant in prosperity. Thus do young women attain the status of housewives; those of an opposite character are banes of family."[34] (IV Act)

Vara Griha Gamana (Journey to the bridegroom's home): After the above *Vivaha* rites have been carried out at the bride's residence, the wedded couple started on their journey to the bridegroom's home.

The nuptial fire was constantly carried along during the journey.

Griha Pravesha: (Entering the bridegroom's house): The groom's father (or another in his place)greeted the bride with following benedictory *mantras:*

Happy be thou and prosper with thy children here' Be vigilant to rule thy household in this home. Closely unite thy body with this man, thy lord. So shall ye, full of years, dwell here. May ye dwell here; be not parted; enjoy the full span of life, playing with sons and with grandsons, rejoicing in your own home.

Grihapraveshaniya Homa: Thereafter, nuptial fire was established in its proper place int he home; and the newly wedded couple offered oblations to it, when the groom recited these *mantras:*

May Prajapati bless us with progeny; May Aryama unite us till we grow into ripe old age' Usher in auspiciousness into thy husband's home. Bring joy to our bipeds and quadrupeds. Be not evil-eyed, nor a slayer of the husband. Radiant, gentle-hearted, bring weal to cattle. Loving the gods, delightful, bearing heroes, bring blessings to our quadrupeds and bipeds. Oh bounteous Indra, make this bride blest in her sons. Vouchsafe to her ten sons, and make her husband the eleventh man. Over thy husband's father and thy husband's mother bear full sway. Over the sister of thy lord, over his brother, rule

supreme. So may the universal gods, so may the Waters, join our hands. May Matarishvan, Dhata and Deshtri together bind us close.[35]

Dhruva Arundhati Darshana: (Pointing out the pole-star and Arundhati to the bride): The brideroom showed her the Dhruva (Pole-star)Nakshatra and or Arundhati star, reciting the verse: "Firm be thou; I see thee, the firm one. Firm be thou with me. To me, Brihaspati hath given thee; obtaining offsprings through me, thy husband, live with me a hundred autumns."[36]

The Dhruva Nakshatra symbolised the quality of firmness *(dhruvatva)* while Arundhati symbolised co-operation *(a-rundhati* i.e. "non-interrupting"), coveted virtues on the part of the bride.

Tri-ratra Vrata (Observing certain rules for three nights): Now, the bride and the bridegroom had to give up all pungent and saline food, to sleep only on the floor and observe *brahmacharya* till three nights were over.

Chaturthi Karma (rites on the fourth day of marriage *(Choutandina in Konkani):* On the fourth night after marriage, the husband made offering (of cooked food) into the fire, invoking Agni; "Agni! Thou art expiation. Thou art the expiation of the gods. What substance dwells in her, that brings death to her husband, that drive away from her." Followed invocations to Vayu and Surya, wherein instead of 'death' the words 'sonlessness' and 'destruction of cattle' were substituted respectively. Chandra and Gandharva were also invoked praying for a happy home and fame.

At the end of the *Chaturthi Karma,* the husband made the wife partake of the remnant of the cooked food with the words, "I add breath to thy breath, bones to thy bones, flesh to thy flesh and skin to thy skin."

The sequence of rites given above is the recognised catalogue of main ceremonies according to Grihya Sutras and medieval digests. They refer to the *Brahma* form of Vivaha, currently in vogue and also most approved by our ancestors. In this connection, we should recall the words of Ashvalayana; "There are, indeed, variations in the observation of wedding rites with peoples of different regions and villages *(Janapada dharmaah, graama dharmascha)* and these must be observed." The rite *"Udadaa muhurta"* (Konkani) is a case in point. Its sanction is popular tradition and not any scriptural injunction.

However, the ceremony is richly symbolic. The millstone represents the whirl of *Samsara.* The grains fed into it represent our innumerable actions that keep the wheel of *Samsara* moving. The pivot which the bride and the bridegroom have to clasp at, represents God- the Unfailing Support of us all. The oil wherewith the grains are moistened is suggestive ofthe unremitting flow of devotion to God with which we should dedicate our actions to the Lord. Thus, the ceremony teaches in a picturesque way that both the bride and the bridegroom should step into Grihasthashrama in a spirit of dedication and devotion to God.

Another innovation unheard of in ancient works is the renaming of the bride.

In the good old days,the ceremonies of Vivaha used ot be spread over even eight days. Such a leisurely performance is a luxury which even the rich cannot afford today. Hence it is no wonder that the ceremonies are rapidly hustled through during the course of one day. Godana and Samavartana- already dealt with in earlier chapters are also disposed of quickly as

preliminaries of Vivaha.

A marriage is not regarded as complete unless and until certain important rites essential for Vivaha are performed. Such are the *Pani-grahana* and *Saptapadi*. "The mantras of marriage" says Bhishma, "accomplish their object of bringing about the indissoluble union of marriage at the seventh step..... Till the hand is actually taken with due rites, marriage does not happen."[37] Manu,[38] Narada and other law-givers too echo the words of Bhishma.

Significance of marriage: The above description of the rites of Vivaha must speak for itself. For the Hindu, then, marriage is a *Samskara*, and as such, the relations between the man and the woman entering into wedlock, are of a sacramental character, and not of contractual nature.

There is a beautiful myth in the *Tandya Mahabrahmana:* Heaven and earth were once together, but they became separate. Then, they said, "let us bring about marriage, let there be co-operation between us". This myth throws into bold relief the ideal of mutual give and take underlying marriage. The wife is a necessary complement as the grihapatni (i.e. the mistress of the house) for the proper and full performance of all dharmas of a man as the *grihapati* (i.e. master of the house). Both the terms: *Pati* and *Patni* involve the implication of 'guardianship' of the home. This is also emphasised by the words which designate one's wife as his *dharma-patni* and *saha-dharmacharini*, i.e. she who has to share all the sacred obligations, and she who does carry them out in partnership with her husband. Apasthambha emphatically says that there can be no separation between husband and wife in the performance of all religious acts.[39]

Among the Hindus, Vivaha is generally considered as obligatory for every person: "To be mothers were women created, and to be fathers, men; therefore, the *Vedas* ordain that Dharma must be practised by man together with his wife," says Manu,[40] who says again, "He only is a perfect man, who consists of his wife, himself and offspring."[41] There is a story in the *Shalya Parva* of Mahabharata of a lady who remained single because she could not find her equal to marry; she then devoted her life to the practice of hard penance till old age with a view to obtaining *moksha*. But the sage Narada rebuked her for remaining unmarried; he told her that it was impossible for her to gain the ultimate bliss as long as she was not sanctified by marriage rites.

Marriage was regarded as a sacrifice in the Vedic times and one who did not marry was called *"Ayajna"*- 'Devoid of sacrifice"- a term of slight. The *Taittiriya Brahmana* further adds, "He, by himself, is half; the second half is his wife." When the theory of Three Debts - *tri rina*- i.e. debts towards sages, gods and departed ancestors was evolved, marriage gained even more importance and sanctity, since it was through marriage that one could pay off the debts towards departed *pitrs* by begetting children.

The *Smritis* highly extol *Grihasthashrama* as the best one and regard it as the prime prop and pillar of the whole social structure. "Just as all creatures exist by virtue of air, so do all the *Ashramas* depend upon the householder," says Manu.[42]

REFERENCES

1. Y.S. i-58/61
2. ibid i-63/64
3. K.Su. iii-5-29/30
4. ibid iii-5-13
5. B. D. Su. i-1-19/26

6. M.S.iii-5
7. A. G. Su. i-5-2
8. Ap. G. Su. iii-20
9. Quoted in smriti Chandrika of Devanna Bhatta
10. A. G. Su. i-5-3
11. Bh.G. Su. i-11
12. M. G. Su. i-7-6/7
13. Ap. G. Su.iii-21
14. Artha Shastra
15. M. S. ii-238
16. Quoted by Gadadhara, commentator on p. G. Su.
17. ibid
18. P.G. Su. i-4
19. Quoted by Gadadhara
20. Vivaha Paddhati of Jagannatha
21. Taitiriya Brahmana II-ii-5-5/6
22. Quoted by Gadadhara
23. A. G. Su. i-7-3
24. ibid i-7-6
25. ibid i-7-7
26. ibid i-7-19
27. P. G. Su. i-4-16
28. Y.S. i-71
29. P. G. Su. i-8-5
30. ibid i-8-8
31. R.V. 10-85-33
32. ibid 10-85-46
33. Samskara Ratnamala of Gopinatha
34. Shakuntala - Act IV
35. R. V. 10-85-43/47
36. A.G.Su. i-7-22
37. Anushasana Parva of Mahabharata 44-35 & 55
38. M.S. viii-227
39. Ap.Su.ii-6-13-16/17
40. M.S. iii-77
41. ibid ix-96
42. ibid ix-45

ANTYESHTI

Meaning: Antyeshti represents the rites that are performed upon the death of an individual. Baudhayana says, "There are two *Samskaras,* which resemble a debt that must be discharged, i.e. the Samskaras upon the birth and the death of an individual. Through the former, one conquers the earth; through the latter, the heaven."[1]

Ceremonies: A bare outline is set forth below, covering the salient common points emphasised by different works.

Abhisinchana: The dead body was washed with water. A *tilaka* was made on the forehead. *Gobhila Smriti* says, "The dead body should never be burnt naked; it should be covered with cloth, decked with flowers and fragrant unguents like sandalwood paste."[2] *Antyakarma Dipika* of Nityananda prescribes that the deceased man should be decked with a garland of *tulasi* leaves, Gopichandana and a *yajnopavita.* The body was covered with an unbleached cloth with the *mantra,* "Give up the clothes thou hast worne. Remember the sacrifices thou hast performed, the fees thou hast paid to the Brahmanas and the gifts thou hast bestowed upon thy friends. This cloth comes to thee first."[3]

The body was then placed on a bier made of Oudumbara (fig) wood, the head pointing to the south. Underneath the body was spread the skin of a black antelope. Now- adays, the bier is made of bamboo and the black antelope skin is dispensed with.

The practice during the period of Grihya Sutras (800 B.C-300 B.C.) was to employ a bullock cart ot carry the dead to the cremation grounds and the *mantra* recited on the occasion was: " I harness these two bullocks for thy conveyance. Repair to the region of Yama, to the place whereto the virtuous resort." It is stated in *Ramayana* that the body of Dasharatha was carried by his servants in a *shibika (palanquin).*

The eldest son led the funeral march.

He carried a firebrand in his hand, kindled at the domestic fire. One man carried cooked food in an unbaked earthen vessel and another placed small quantities of same on the way. Yet another had a pile of clothes with him to distribute to the *chandalas* (untouchables) who stayed near the cemetery. Whereas now-a-days women do not go the cemetery, the ancient practice was not so. Paraskara prescribes: "All should join the funeral march, if they are more than two years old."[4] Women went with loose dishevelled hair. Just at the start of the funeral march, the chief mourner recited the *mantra:*

> May the all-knowing Pushan, who protects the world, despatch thee from this world to the next! May He hand thee over to the *pitrs* and may Agni hand thee over to the gods! Pushan knows all the quarters. May He take thee by a path most free from danger.[5]

On the way from the home to the cremation grounds, the mourners used to recite *Yama Sukta* (Rg. Veda X-14). In medieval times, however, the loud chant of Names of the Lord replaced the recitation of *Yama Sukta* on the way. The chant of His Names was an humble attempt on the part of the mourners to induce the departed one to remember the Lord rather than be still weighed down by his earthly anxieties.

Carrying the dead body of a Brahmana who has no kith and kin, is highly extolled by Parashara. He says, "A person who thus carries the dead body of a Brahmana, secures at each footstep the reward of the performance of a sacrifice, and becomes pure at once simply by plunging into water and performing *pranayama.*"[6]

Smashana Chiti: After arrival at the cemetery, the chief mourner washed his feet, sipped water, performed *pranyayama* without Vedic *mantra*, and made a *sankalpa* (a holy resolve that now he intended to perform the last rites of so & so). He wore the sacred thread under the left shoulder. Thrice he went round the place for cremation, and sprinkled water with a *shami* branch, reciting the *mantra:*

> Ye evil spirits, Go away, depart, move aside from this place; The *pitrs* assigned for him this abode. Yama gave him this resting place.[7]

The *mantra* was recited thrice. Then, he drew three lines on the ground with an iron piece or *kusha* (sacred grass) roots, uttering 'I draw a line for Yama, the Lord of Cremation'. Mrityu, the Lord of Death'. Then, he threw into the slightly dug-up ground pieces of gold and til, and water mixed with til in the middle of the spot for Yama, to the north for Kala and to the south for Mrityu. He put *til* in the mouth of the corpse and placed the same on the funeral pyre with head to the south.

Then, he lit the funeral pyre. Fire was kindled first near the head, in the case of the man and the feet, in the case of the woman, with the *mantra:*

> May Agni that burns all evil go the regions where Yama reigns. May Agni, the Omniscient, take this offering to the gods.[8]

This *mantra* suggests that cremation was conceived as a sacrifice and the cremated one, a gift to the gods.

When the body was being consumed by the leaping flames many *mantras* were recited. To quote a few:

> Hasten, hasten by the ancient paths to the place where our forefathers, that went before us, passed. May thou see the two kings: Yama and Varuna, rejoicing as they will.[9]

> O departed one! Be united in the highest heaven with the *pitras*

and with Yama. Leaving here all thy sins, go back to thy home. Being endowed with bright lustre, be united with a new body.[10]

O departed one! Proceeding by a good path, hurry past the two dappled dogs (of Yama), offspring of *Sarama*, each having four eyes. Thus approach the *pitrs* who will recognise thee and who delight in the company of Yama.[11]

O Agni! Do not cause pain to this departed person. Do no scatter here and there parts of his skin and limbs. O Jatavedas! When thou burnest him completely, then may thou send him to the world of *pitrs*.[12]

May thy eye go the sun, thy breath to the wind; Go thou to the heaven or the earth by thy merit, or mayest thou go the waters, if that be thy lot.[13]

May Pushan, the Lord of Life and the Universe, protect thee! May he, who is ahead of thee, guard thee on the way to heaven. May God *Savitar* place thee in that place where the doers of good deeds go and dwell.[14]

While muttering these *mantras*, he threw til on the body that was in flames. Then, he took a jar full of water on his left shoulder, made a hole in it on the back of the jar with a broken, but smooth, stone. He went round thrice with the left foot towards the burning corpse from the spot where the feet of the corpse lay and struck the jar thrice. All the *sagotra* relatives went round their dear one, now in flames. The jar was then completely broken near that part of the funeral pyre where the head lay. The relatives without looking back turned to the left and came out of the cemetery with the younest members first.

Udaka Karma: Now all the relatives of the deceased repaired to the nearby stream, plunged into it with faces turned to the south, wearing only one garment. The sacred thread *(yajnopavita)* hung over the right shoulder. The stone with which the jar was broken was placed on the bank and water mixed with til was offered on it with the prayer, "O departed one, of such & such *gotra* and name! May this water mixed with *til* reach thee". The performer offered water by wringing his garment and this offering was intended to allay the thirst of the deceased due to the burning.

Consoling words to the bereaved: *Garuda Purana*[15] says, "He, who seeks everlastingness in this human life that is as devoid of strength as the stock of a plantain plant, and is as inconstant as a bubble of wate, is a deluded person. What is the use of lamentation if the body, churned out of the five elements on account of actions performed in a former life, returns to those five elements? The earth, the ocean, yea, and even the gods are doomed to destruction at the time of *pralaya*. How, then, is it possible that the world of mortals, evanascent like foam, will not meet with destruction? As the departed spirit, being helpless, has to swallow the tears and the phlegm cast by kinsmen, they should not weep, but should perform obsequial rites according to their ability." *Gobhila Smriti* urges, "Do not lament for what is perishable and what is the characteristic destiny of all beings. Exert thyself in the performance of meritorious acts which will be thy solace in the hereafter."[16]

On way to home, the mourners were required to bite the leaves of *neem* tree and enter home, planting their foot on a stone. Baijavapa[17] prescribes that on that day, food should be purchased or obtained from another's house, that it

should be of one kind only and without salf, that they should, for one day, eat only by day and stop all actions for three days.

Ashoucha: The death of a person entailed a period of pollution *(Ashoucha)* for his *sapindas* (blood relations). In the case of Brahmanas, this lasted for then days; in the case of Kshatriyas, 12 days; and in the case of Vaishyas and Shudras, 15 days and one month respectively.

Dharmasindhu prescribes that for the benefit of the departed, a lamp fed by til oil was to be kept burning continuously for ten days after death and an earthenware vessel was to be kept filled with water and a handful of cooked rice was to be offered on the ground at the time of the mid-day meal after uttering the name and the gotra of the departed. This was called *paatheya shraaddha* because it helped the departed to go smoothly on his way from the earth to the world of the departed.

Asthi Sanchayana: The ceremony that followed cremation was the collection of bones. *Garuda Purana* prescribes that this should be done on the 1st, 3rd, 7th or 9th and particularly on the 4th by twice-born persons. Ashvalayana says that the bones of a man should be collected in an urn having no protuberances, while that of a woman in an urn that has protuberances. The bones of the feet should be picked up first and of the head, last. The urn was then lowered into a pit with the verse:

> O departed one! Approach this Mother Earth that is spread wide and is pleasant. May this Earth be as soft as wool to thee who hast bestowed gifts. May She save thee from the lap of Death.[18]

A few clods of earth were then thrown into the pit with the *mantra:*

> O Earth! Heave thyself up! do not crush him. Be of easy approach and of easy resort to him. Pray cover him just as a mother would cover her son with the fringe of her garment.[19]

Then, the mourners, returned home without looking back.

In modern times, particularly in towns and cities, the collection of bones has to be done immediately after cremation

During medieval times, it was considered more meritorious to consign the bones into holy rivers rather than bury them. This notion is still deep-rooted in our minds. It is stated that a deceased person dwells in heaven for as many years as his particles of bones floating in the Ganges.[20]

Shraddha (श्राद्ध): All offerings made, with deep faith and loving remembrance, to the dead go by the name of *Shraddhas*. When intended for only one deceased person, they are called *Ekoddishta*. These are classified as :

i) *Nava Shraddha:* Offerings upto ten days after cremation.

ii) *Nava Mishra Shraddha:* Offerings made after the lapse of ten days and upto six months.

iii) *Purana* (पुराण): Offerings made after one year.

For ten days, after death, a handful of water mixed with *til* was to be offered to the deceased on a stone, placed on *kusha* grass, every day for the purpose of freeing the departed from the state of being a *preta*. On the *pinda*, water mixed with til was to be offered with the leave of *bhringiraja* (*maka* in Marathi) and *tulasi* also. On the tenth day, the performer made a *sankalpa* (holy resolve) and offered a *pinda* with the words, "May this *pinda* wait upon the *preta* named so & so, of so & so *gotra* in order that hunger and thirst

affecting him/her may be appeased." Then, he offered water mixed with *til*, placed leaves of *bhringiraja* and *tulasi*, and prayed:

O Lord! Thou hast no beginning nor end. Thou wieldest Shankha, Chakra and Gadaa. Thou art Imperishable, O Lotus-eyed One! Pray release him (the deceased) from the condition of being a *preta*.

Then, (after a few ceremonies which are slurred over in this narration) he waited upon a crow to seize the *pinda*. He recited the verse: "O crow! Thou art the messenger of Yama, the Lord of Death. Pray accept this *bali* (offering), and satiate the departed spirit that hath repaired to the Abode of Yama." The ccow became the cynosure of all eyes for a while. Delay on the part of the crow to pounce upon the *pinda* was supposed to suggest that the deceased had some compelling unfulfilled wish. Often, the priest instructed the performer to declare that he would do this or that and fulfil the last desire of the deceased. Finally, when the crow condescended to peck at the *pinda*, all heaved sighs of relief.

It is stated that after a man dies, the soul assumes an *ativahika* body consisting of three of the five elements (viz. fire, wind and ether)that rise up from the dead body (while two, viz.earth and water remain below), that with the aid of the *pindas* offered daily during ten days after cremation, the soul assumes another body called *bhogadeha* (a body for enjoying the *pindas* that are offered) and that when *sapindikarana* is performed on the 12th day or at the end of a year, the soul sheds the earlier *bhogadeha* and secures a third body, clothed in which it reaches heaven or hell, according to the nature of its *karma*.

Sapindikarana: This constitutes the reception of the deceased person into the community of the *pitrs*. Now, he ceases to be a *preta* and becomes a *pitr*. Scriptures prescribe that this ceremony should take place at the end of a year, or in the 11th or 6th or 4th month or on the 12th day. Now-a-day, it is performed on the 12th day. Briefly, the ceremony is as follows:

Four vessels should be got ready and filled with sandalwood paste, water and *til*, one being for the *preta* (the deceased) and the other three for his paternal ancestors. The performer requests the invited Brahmanas: "I shall unite the vessel for the *preta* with the vessels for his three paternal ancestors." When permitted in the words, "Do unite", he should empty the contents of the *preta* vessel into the *pitr* vessels. Likewise, four *pindas* should be prepared, one for the *preta* and the three for his paternal ancestors. Then, the performer requests, "I shall unite the *preta pinda* with the *pindas* for his three paternal ancestors". When permitted in the words. "Do unite", he should divide the *preta pinda* into three parts and put each third into each of the three *pindas* meant for the ancestors. This rite is completed by giving fees *(dakshina)* to the Brahmanas.

The result of the *Sapindikarana* is that the great grandfather of the deceased drops out from the list of *pitrs* entitled to *pinda* and becomes a *'lepabhak'* (i.e. entitled only to the wipings of the hand i.e. the sticking particles wiped out from the hand).

Now, the deceased soul is no longer a *preta*, a floating fugitive in space. He becomes a *pitr*. He is now rehabilitated in the world of the departed ancestors. The status of being a *preta* involves the agony of hunger and thirst; but, when *Sapindikarana* promotes the *preta* to the status of a *pitr*, he is brought into contact with Shraddha Devatas like

Vasu, Rudra and Aditya.

With the *Sapindikarana*, the curtain is rung down on the Antyeshti Samskara.

REFERENCES

1. B.P.Su. iii-1-4
2. G.S.iiii-23/25
3. A.G.Su. iv-1
4. P.G.Su. iii-10-8
5. R.V. 10-17-3
6. P.S. iii-39/41
7. R.V. 10-14-9
8. ibid 10-16-1
9. ibid 10-14-7
10. ibid 10-14-8
11. ibid 10-14-10
12. ibid 10-16-1
13. ibid 10-16-3
14. ibid 10-17-4
15. ibid 2-4-81/84
16. G.S. iii-39
17. Quoted in *Shuddhi Tatva* of Raghunandana
18. R.V. 10-18-10
19. ibid 10-18-11
20. *Anushasana Parva* of Mahabharata 26-32

CONCLUSION

Thus comes to a close the story of the sixteen *Samskaras*. What a grand view of life and death inspired them! The soul flew into the womb of the mother, thrilled by the parental chant of prayers. When the soul flew out of the earthly tabernacle, the latter was dissolved back into the elements, once again amidst the chant of *mantras*. In between these two poles of birth and death, life, for our pious ancestors, turned into a search for holiness, a dialogue with the gods and a sweet symphony of *mantras*. We have now moved afar from this world of our ancients, full of innocence and wonder, a world that was a congenial cradle for these *samskaras*. Some of us may even blush at a respectful reference to these sacraments and may proceed to equate all that is ancient with the jejune and the meaningless. But, if we care to pry a bit too closely into the psychology of these *Samskaras*, we cannot but be struck by the sublime idealism crystallised in them

It is not possible for all of us to perform all the *samskaras* and rightly too, due to the exigencies of modern times-but, surely we can bestow a sympathetic understanding on them. By appreciating the why and the wherefore of these sacraments, we repay, in a sense, the debts we owe ot our sages who evolved them, and the pitrs - the departed ancestors - who strove to observe them. The outer contours of these *Samskaras* are not all that matter: It is the sacramental conception of life and the idealistic outlook underlying them that we should strive to cultivate. This refinement and sophistication of our approach to life-phychological *Samskara* - is indeed the prime end for which the outer physical *Samskaras* have been evolved.

The period of the Grihya and Dharmasutras (about 800 B.C.-300 B.C.) and the principal Smritis (about 200 B.C. 900 A.D.) constitutes the Golden Age in the history of *Samskaras*, when every twice-born (Brahmana, Kshatriya and Vaishya) was, more or less, at home in Sanskrit and grasped the significance of each sacrament and the import of *mantras* associated with it. Hence, he was inspired to observe it, not for fear of any possible social stigma, but out of a conscious urge to bind himself more and more closely with the gods and be thus blessed and sanctified. If anyone could not grasp the significance of a *Samskara* or the import of *mantras*, there was the enlightened *purohita* to help him. But,as the vernaculars came

more and more to the fore, the study of Sanskrit receded into the background and not all the *Grihasthas* could grasp the significance of every *Samskara*. The priests too could not render any service, for they took their tasks lightly and grew weary of a *meaningful* study of the *Samskaras* and the *mantras* they were supposed to master. A further jolt was dealt when the latter-day hardboiled ritualists lost sight of the basic idealism and simplicity of these beautiful sacraments. At their hands, even the simplest *Samskara* was overlaid with complex details and elaborate paraphernalia. A long catalogue of *danas* (gifts) was tagged on to each *Samskara*, for instance, thereby making its performance more and more laborious and expensive. As a tragic consequence of all these factors, *Samskaras* began to wither and languish in the estimation of the laity, and this trend has continued unhappily to this day, inspite of the exertions of Swami Dayananda Saraswati and His Arya Samaj towards revival of widespread interest in these *Samskaras*.

All this has a moral for us, specially in the context of our programmes to promote Dharmaprachar. The up-and coming Vaidiks undergoing training constitute our hope. Steps must be taken to ensure that they master these *Samskaras* in their significant essentials and also grasp the significance of each *Samskara* and the import of *mantras* associated with it, so that when they launch forth into professional practice, they can strew their ritual acts with a few lucid explanations to the benefit of the *Grihasthas* who avail of their services. Apart from making the ceremonial sessions lively and enlightening, this will also go a long way in reviving interest in, and appreciation for the *Samskaras*. "Whatever is performed with faith and understanding, that alone becomes fruitful" declares an ancient text. If the Vaidiks could help the laity to temper their faith with also understanding, the performance of even the few *Samskaras* now in vogue, will become immensely fruitful. The Vaidiks too will stand to gain: their image will brighten and their services availed of, more and more.

Until this dream comes true, literature outlining the significance of the *Samskaras* must be placed within the easy reach of the laity. This book, in your hands, is an humble attempt in this direction.

AUM TAT SAT

THE PURE SODA
Bisleri
CLUB SODA
Bisleri goes through an elaborate process to ensure purity. The water is filtered four times. A silver treatment ensures further purity. And, for greater hygiene, Bisleri uses a PVC-lined cap instead of a cork crown. Even the carbon dioxide gas used is heated, filtered and purified.
Yes, Bisleri takes a lot of care. Ask for Bisleri Club Soda when you want a pure soda.
Bisleri
CLUB
SODA

अक्षर जुळणी आनी मुद्रण : ओमेगा एन्टरप्राइझेस, विद्यानगर कॉलनी, लेन ३, विद्यानगर, मडगांव (गोंय) ४०३ ६०१